

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЗАЧЕНКО АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.163:343.132(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОКРЕМОЇ
КАТЕГОРІЇ ОСІБ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **А. О. Козаченко**

Науковий керівник: **Шумейко Дмитро Олександрович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Козаченко А. О. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових і прикладних проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб.

У роботі аргументовано, що кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб здійснюється у формі процесуального керівництва, оскільки: по-перше, прокурор є суб'єктом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і керівником розслідування; по-друге, він формує підозру, погоджує клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, а також про застосування інших заходів, які обмежують права і свободи таких осіб шляхом організації ефективного досудового розслідування; по-третє, проводить досудове розслідування відповідно до вимог закону з метою всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, формування належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів для обґрунтованого твердження про винуватість осіб, перелік яких передбачено в ст. 480 Кримінального процесуального кодексу України, у вчиненні кримінального правопорушення. Доведено, що такий підхід до функціональної характеристики діяльності прокурора в досудовому провадженні відповідає нормативному змісту п. 2 ст. 131-1 Конституції України, у якому зазначено, що прокуратура здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час

кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку.

З'ясовано, що прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб – це специфічний вид процесуальної діяльності прокурора, спрямований на реалізацію повноважень в обсязі, передбаченому законом і необхідному для визначення перебігу досудового розслідування, організацію швидкого, повного, усебічного й неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки та забезпечення захисту конституційних прав і свобод особи, їх відновлення в разі порушення під час проведення процесуальних дій у межах кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.

Констатовано, що прокурор є гарантом дотримання законності, а спеціальна процедура повідомлення окремої категорії осіб про підозру за ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України спрямована на створення механізму, за якого кримінальне переслідування їх може розпочинати виключно вищий посадовий склад органів прокуратури, що одночасно має на меті забезпечити належне дотримання прав і гарантій, наданих цим особам за законом. Формуючи систему нормативних приписів щодо процедури здійснення повідомлення про підозру особам, зазначеним у ст. 480 Кримінального процесуального кодексу України, необхідно враховувати положення не тільки ст. 276–279 та 481 Кримінального процесуального кодексу, а й законів України, які визначають правовий статус і гарантії діяльності таких осіб.

Запропоновано визначення повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб як додаткової спеціальної гарантії захисту осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального

провадження, від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків, передбаченої главою 37 Кримінального процесуального кодексу України, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, що мають право повідомляти їм про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом складання або підписання повідомлення про підозру, роз'яснення її суті, покладення обов'язку не допустити порушень закону під час збирання доказів або мотивування процесуального документа, кваліфікації дії підозрюваного.

Висвітлено механізм реалізації кримінальної-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб (ст. 480 Кримінального процесуального кодексу України) в умовах реформування кримінального процесуального законодавства й розширення категорій суб'єктів (поява нових інституцій сектору безпеки), щодо яких застосовують порядок, передбачений главою 37 Кримінального процесуального кодексу України, спрямований на реалізацію функції процесуального керівництва, усебічне, повне й неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження з гарантуванням забезпечення наданого процесуального імунітету таким особам. На підставі цього обґрунтовано необхідність нормативного регулювання в Кримінальному процесуальному кодексі України повноважень спеціального прокурора – члена спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України як процесуального керівника – учасника кримінального провадження щодо окремої категорії осіб з боку сторони обвинувачення.

Аналіз кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування надав можливість виявити недосконалість і суперечливість окремих норм з питань регламентації проведення слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб, що спричинено складністю їхніх юридичних підстав. На основі праксеологічних засад діяльності прокурора в таких кримінальних провадженнях виокремлено проблемні питання проведення таких слідчих (розшукових) дій, як обшук, огляд, освідчування в кримінальних

провадженнях щодо окремої категорії осіб із внесенням змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Розглянуто специфіку проведення негласних слідчих (розшукових) дій у разі фіксації відомостей про не встановлених на момент їх проведення осіб, щодо яких, як з'ясовують під час подальшого розслідування, мають здійснювати особливий порядок кримінального провадження, передбачений главою 37 Кримінального процесуального кодексу України (на унормування такої діяльності запропоновано зміни до ст. 248 Кримінального процесуального кодексу України), а також визначено особливості здійснення процесуального керівництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб у частині реалізації функції прокурора за ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, роль процесуального керівника під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі його рішення, проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі рішення слідчого, організація проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розшуку підозрюваного.

Ключові слова: прокурор, кримінально-процесуальна діяльність, процесуальне керівництво, кримінальне провадження, окрема категорія осіб, недоторканність, процесуальний порядок, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Kozachenko A. O. Criminal-procedural activities of the prosecutor in criminal proceedings of certain categories of persons. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical-legal and applied problems of the prosecutor's criminal procedural activity in criminal proceedings of certain categories of persons.

The study found that the prosecutor's criminal-procedural activity in criminal proceedings against a separate category of persons is carried out in the form of procedural guidance, since: firstly, the prosecutor is the subject of entering information into the Unified Register of Pre-trial Investigations and the head of the investigation; secondly, he forms a suspicion, approves a request for permission to detain, choose a preventive measure in the form of detention or house arrest, as well as apply other measures that limit the rights and freedoms of such persons by organizing an effective pre-trial investigation; thirdly, conducts a pre-trial investigation in accordance with the requirements of the law with the aim of a comprehensive, complete and impartial investigation of the circumstances of the criminal proceedings, ensuring the adoption of legal and impartial procedural decisions, the formation of proper, admissible, reliable and sufficient evidence for a substantiated assertion of the guilt of the persons whose list is provided in Art. 480 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in the commission of a criminal offense. It is proved that this approach to the functional characteristics of the prosecutor's activity in pre-trial proceedings corresponds to the normative content of the Article 131-1, paragraph 2, of the Constitution of Ukraine, which states that the prosecutor's office carries out the organization and procedural management of pre-trial investigations, resolution of other issues in accordance with the law during criminal proceedings, supervision of undercover and other investigative and investigative actions of law enforcement agencies.

It is founded that prosecutorial supervision in the form of procedural guidance in criminal proceedings against a separate category of persons is a specific type of procedural activity of the prosecutor, aimed at the exercise of powers to the extent provided by law and necessary for determining the course of the pre-trial investigation, the organization of a quick, complete, comprehensive and unbiased investigation – the study of all the circumstances of a committed criminal offense in

order to provide the collected evidence with a proper legal assessment and ensure the protection of the constitutional rights and freedoms of a person, their restoration in the event of a violation during the conduct of procedural actions within the framework of criminal proceedings, ensuring the adoption of legal and impartial procedural decisions, as well as preventing the commission of criminal offenses by persons subject to a special procedure of criminal proceedings.

It is established that the prosecutor is the guarantor of compliance with the law, and the special procedure of notifying certain categories of persons of suspicion under the Art. 481 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is aimed at creating a mechanism under which criminal prosecution of them can be initiated exclusively by the highest ranking staff of the prosecutor's office, which at the same time aims to ensure proper observance of the rights and guarantees provided to these persons by law. Forming a system of regulatory prescriptions regarding the procedure for reporting suspicion to the persons specified in the Art. 480 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is necessary to take into account the provisions not only of the Art. 276–279 and 481 of the Criminal Procedure Code, as well as the laws of Ukraine, which determine the legal status and guarantees of the activities of such persons.

It is proposed to define a notification of suspicion in criminal proceedings against a separate category of persons as an additional special guarantee of protection of persons with regard to the special procedure of criminal proceedings against unjustified prosecution, political repression, forced removal from the performance of their official or professional duties under the Chapter 37 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which establishes an exhaustive list of subjects who have the right to notify them of suspicion of a criminal offense by drawing up or signing a notice of suspicion, explaining its essence, imposing an obligation to prevent violations of the law under time of evidence collection or motivation of the procedural document, qualification of the suspect's actions.

The mechanism of implementation of the prosecutor's criminal-procedural activity in criminal proceedings against a separate category of persons (Article 480 of

the Criminal Procedure Code of Ukraine) in the conditions of reforming the criminal procedural legislation and expanding the categories of subjects (emergence of new security sector institutions) for which the procedure provided for is applied under the Chapter 37 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, aimed at implementing the function of procedural management, a comprehensive, complete and impartial investigation of all the circumstances of criminal proceedings with a guarantee of ensuring the procedural immunity granted to such persons is highlighted. Based on this the need for regulatory regulation in the Criminal Procedure Code of Ukraine of the powers of a special prosecutor – a member of the special temporary investigative commission of the Verkhovna Rada of Ukraine as a procedural leader – a participant in criminal proceedings of certain categories of persons from the side of the prosecution is substantiated.

The analysis of the criminal procedural legislation of Ukraine and the practice of its application provided an opportunity to reveal the imperfection and inconsistency of certain norms on the regulation of investigative (search) actions of certain categories of persons that is caused by the complexity of their legal grounds. Based on the praxeological principles of the prosecutor's activity in such criminal proceedings, the problematic issues of conducting such investigative (search) actions as search, inspection, investigation in criminal proceedings of certain categories of persons with amendments and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine are singled out.

The specifics of conducting cover investigative (search) actions in case of recording information about unidentified persons at the time of their conducting, regarding whom, as it becomes clear during further investigation, should be carried out a special procedure of criminal proceedings under Chapter 37 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (on to normalize such activity, amendments to Article 248 of the Criminal Procedural Code of Ukraine are proposed, as well as the specifics of the implementation of procedural guidance during conducting cover investigative (search) actions in criminal proceedings against certain categories of persons in the implementation of the function of the prosecutor for initiating

conducting cover investigators (search) actions, the role of the procedural manager during conducting cover investigative (search) actions based on his decision, conducting cover investigative (search) actions based on the decision of the investigator, the organization of conducting cover investigative (search) actions during the search for a suspect are determined.

Key words: prosecutor, criminal procedural activity, procedural management, criminal proceedings, certain categories of persons, inviolability, procedural order, measures to ensure criminal proceedings, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козаченко А. О. Наукове забезпечення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 3. С. 110–116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.3.18>

2. Козаченко А. О. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 254–260. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.43>.

3. Козаченко А. О. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора під час початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 121–125. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.24>.

4. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 244–251. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.35>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Становлення та розвиток наукових досліджень : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.. Дню науки України (Київ, 14–15 трав. 2021 р.)*. Київ, 2021. С. 49–50.

2. Козаченко А. О. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених :*

матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 45–47.

3. Козаченко А. О. Особливості правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2023. С. 392–394.

4. Козаченко А. О. Відсторонення від посади у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 115–118.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ.....	26
1.1. Стан наукового розроблення проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб	26
1.2. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.....	50
1.3. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб	68
Висновки до розділу 1.....	89
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ.....	92
2.1. Початок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб.....	92
2.2. Особливості повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.....	111
2.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до окремої категорії осіб.....	135
Висновки до розділу 2.....	174

РОЗДІЛ 3 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБИРАННЯ ПРОКУРОРОМ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ	178
3.1. Правова регламентація кримінально-процесуальної діяльності прокурора в проведенні слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб	178
3.2. Реалізація функції процесуального керівництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб	196
Висновки до розділу 3.....	213
ВИСНОВКИ	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	223
ДОДАТКИ	253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗЗКП	заходи забезпечення кримінального провадження
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СРД	слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Європейська інтеграція України потребує якісної трансформації правових й організаційних засад функціонування системи кримінальної юстиції, невід'ємною складовою якої є сучасне кримінальне процесуальне законодавство, узгоджене з міжнародними стандартами. Тому оновлення концептуальної парадигми кримінального провадження та практика її застосування пов'язані, по-перше, з прийняттям Кримінального процесуального кодексу (КПК) України 2012 року, що актуалізувало дослідження доволі звичної для кримінально-процесуальної доктрини проблематики, а саме функціональної спрямованості діяльності учасників кримінального провадження, по-друге, з початком дії Закону України «Про прокуратуру» (2014), який оновив процесуальний статус і функції прокуратури, зокрема в контексті здійснення таким суб'єктом нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Водночас у главі 37 КПК України з метою унормування правового статусу осіб, які в межах своїх повноважень наділені кримінальною процесуальною недоторканістю як гарантією їхньої захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання професійних обов'язків, так і необхідністю всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, закріплено особливий порядок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб.

Запровадження такої прогресивної моделі кримінального судочинства щодо окремих осіб, які наділені вкрай розширеним імунітетським захистом, не вирізняється стабільністю та єдністю підходів, зокрема й у сегменті здійснення прокурором його діяльності під час досудового розслідування. Однією з причин цього є недосконалість і нестабільність правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, що постійно зазнає змін і доповнень. Водночас, згідно з останніми змінами до КПК України, новелізація правового

регулювання діяльності прокурора не завжди є обґрунтованою і такою, що спрямована на реалізацію завдань кримінального судочинства, позаяк в Україні недоторканність таких осіб є доволі широкою, що суттєво ускладнює розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень, а подекуди нівелюють притягнення їх до кримінальної відповідальності. Також норми чинного кримінального процесуального законодавства України фактично унеможливають здійснення швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування в частині затримання таких осіб, обрання запобіжних заходів, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ЗЗКП), огляд їх особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД). Усі ці обставини негативно позначаються на ефективності діяльності прокурора в кримінальному процесі, а з огляду на його вирішальне значення для формування майбутнього публічного обвинувачення, яке він має підтримувати в суді, – то й на ефективності всієї його діяльності в кримінальному провадженні та здійсненні правосуддя.

Кримінально-процесуальні функції прокурора в досудовому розслідуванні досліджено в наукових працях таких вітчизняних вчених, як: Ю. П. Алєнін, А. П. Бєгма, Т. В. Варфоломєєва, Г. П. Власова, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, В. В. Долежан, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, П. М. Каркач, В. В. Колодчин, М. В. Косюта, О. П. Кучинська, А. В. Лапкін, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Луцик, В. Т. Малярєнко, О. І. Медведько, С. С. Мирощніченко, О. Р. Михайленко, М. М. Михєєнко, Г. В. Мовчан, В. Т. Нор, С. О. Павєнко, А. І. Палюх, Д. П. Письменний, М. А. Погорєцький, Ю. Є. Полянський, О. В. Попович, М. М. Почтовий, І. В. Рогатюк, М. В. Рудєнко, В. Г. Севрук, Г. П. Серєда, А. В. Столітній, О. С. Тарасєнко,

О. Ю. Татаров, В. Я. Тацій, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Шило, Д. О. Шумейко, О. Г. Яновська та ін.

Доволі активно проблематику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, які наділені імунітетом у межах кримінального провадження, досліджували І. В. Бабій, О. О. Буряк, І. С. Ганенко, Є. А. Котець, О. М. Посвистак, С. В. Свириденко, Х. М. Танривердієв, В. М. Трепак.

Доктринальні та прикладні напрацювання зазначених й інших учених мають важливе наукове і практичне значення. Однак у нинішніх умовах реформування кримінального процесуального законодавства та прокуратури доволі суперечливими є концептуальні засади визначення функціональної спрямованості діяльності прокурора в кримінальному провадженні за чинним КПК України, зокрема в частині здійснення таким процесуальним суб'єктом кримінального переслідування та/або обвинувачення й ідентифікації функціональної характеристики прокурорського процесуального керівництва в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. Це своєю чергою призводить до ускладнення процесу доказування вчинення визначеними главою 37 КПК України суб'єктами кримінальних правопорушень, а отже, й ефективного досягнення завдань кримінального провадження, передусім щодо забезпечення невідворотності покарання – притягнення до відповідальності.

Тому й актуалізувалася необхідність формування оновленої праксеологічної моделі кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, перелік яких передбачено в ст. 480 КПК України. Зазначені чинники обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи та її актуальність, а також підтверджують нагальність її комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік

(Указ Президента України від 11 травня 2021 року № 189/2021); Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року (постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942). Тематика дослідження пов'язана зі Стратегією розвитку прокуратури на 2021–2023 роки (наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року № 489). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) і Пріоритетним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 3 листопада 2020 року (протокол № 21).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного спрямування, що поєднані з кримінально-процесуальною діяльністю прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких *задач*:

- висвітлити стан наукової розробленості та методологію досліджень проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб;

- схарактеризувати статус і повноваження прокурора як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб;

- окреслити зміст кримінально-процесуальної діяльності прокурора на початку досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб;

- виокремити особливості повідомлення про підозру прокурором у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб;

- виявити складнощі в організаційному забезпеченні, правовій регламентації та практиці здійснення кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час обрання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження до окремої категорії осіб;

- проаналізувати особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час проведення слідчих розшукових дій (СРД) щодо окремої категорії осіб;

- сформулювати пропозиції, спрямовані на реалізацію функції процесуального керівництва під час проведення НСРД щодо окремої категорії осіб.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються під час досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.

Предмет дослідження – кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовують у юридичній науці. Зокрема, *діалектичний* метод використано з метою дослідження та обґрунтування сутності й змісту правових категорій та явищ, їх елементів, а також формулювання понятійного апарату в контексті теми дисертаційного дослідження (розділи 1–3); *історико-юридичний* – під час характеристики стану наукових досліджень і методології досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб (підрозділ 1.1); *системний* надав можливість структурувати роботу, з'ясувати сутність, значення та особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового

розслідування в таких кримінальних провадженнях (розділ 2), процесуального порядку здійснення СРД (підрозділ 3.1) і НСРД (підрозділ 3.2); *порівняльно-правовий* використано для історико-правового порівняння законодавства та прокурорської практики діяльності щодо категорії осіб, передбаченої ст. 480 КПК України (підрозділ 1.2, розділи 2, 3); *формально-логічний* – під час аналізу джерел права, систематизації нормативного матеріалу, правил юридичної техніки, що допомогло сформулювати запропоновані в дисертації авторські визначення юридичних понять (розділи 2, 3); *соціологічний* та *статистичний* – обґрунтовано низку висновків і пропозицій, а також узагальнено вивчення кримінальних проваджень та матеріалів практики (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні відомості й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, МВС і Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР), 320 ухвал слідчих суддів та інших судових рішень, внесених до ЄРДР за період 2017–2023 років; зведені дані опитування 465 респондентів, з них 145 слідчих Національної поліції України, 230 прокурорів, 90 суддів Львівської, Житомирської, Київської, Одеської областей та м. Києва; матеріали вивчення прокурорської та судової практики, що забезпечило обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків та пропозицій; власний досвід автора, набутий під час здійснення слідчої діяльності в органах МВС і Національної поліції України, ДБР.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень теоретичних і практичних проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб, у якому на основі критичного опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу правозастосовної практики сформульовано висновки, які дають змогу виконати низку завдань, пов'язаних із реалізацією прокурором його процесуальних повноважень, зокрема:

вперше:

– аргументовано, що кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб має характер процесуального керівництва, оскільки: по-перше, прокурор є суб'єктом внесення відомостей до ЄРДР і керівником розслідування; по-друге, він формує підозру, погоджує клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, а також про застосування інших заходів, які обмежують права й свободи таких осіб, шляхом організації ефективного досудового розслідування; по-третє, проводить досудове розслідування відповідно до вимог закону з метою всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, формування належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів для обґрунтованого твердження про винуватість осіб, перелік яких передбачено в ст. 480 КПК України, у вчиненні кримінального правопорушення;

– запропоновано механізм реалізації кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб (ст. 480 КПК України) в умовах реформування кримінального процесуального законодавства й розширення категорій осіб (поява нових органів сектору безпеки), щодо яких застосовують порядок, передбачений главою 37 КПК України, спрямований на реалізацію функції процесуального керівництва, усебічне, повне й неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження з гарантуванням забезпечення наданого процесуального імунітету таким особам на основі нормативного регулювання в КПК України повноважень спеціального прокурора – члена спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України як процесуального керівника – учасника кримінального провадження щодо окремої категорії осіб з боку сторони обвинувачення;

– з'ясовано специфіку проведення НСРД у разі фіксації відомостей про не встановлених на момент їх проведення осіб, щодо яких, як з'ясовують під час

подальшого розслідування, мають здійснювати особливий порядок кримінального провадження, передбачений главою 37 КПК України (на унормування такої діяльності запропоновано зміни до ст. 248 КПК України), а також визначено особливості здійснення процесуального керівництва під час проведення НСРД у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб у частині реалізації функції прокурора за ініціювання проведення НСРД, роль процесуального керівника під час проведення НСРД на підставі його рішення, проведення НСРД на підставі рішення слідчого, організація проведення НСРД під час розшуку підозрюваного;

удосконалено:

– поняття повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб як додаткової спеціальної гарантії захисту осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків, передбаченої главою 37 КПК України, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, що мають право повідомляти їм про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом складання або підписання повідомлення про підозру, роз'яснення її суті, покладення обов'язку не допустити порушень закону під час збирання доказів або мотивування процесуального документа, кваліфікації дії підозрюваного;

– характеристику кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, внутрішніми структурними елементами якої є специфічна мета, завдання, дії та суб'єкт її здійснення;

– положення теорії кримінального процесу щодо характеру закріплених КПК України кримінально-процесуальних повноважень прокурора, які мають чітке обвинувальне спрямування та обґрунтовують обвинувачення, зокрема щодо окремої категорії осіб у досудовому провадженні;

– процедуру здійснення повідомлення про підозру особам, визначеним у ст. 480 КПК України, з огляду на положення ст. 276–279, глави 37 КПК України, а також відповідних законів, які комплексно визначають правову основу їхньої діяльності;

– порядок застосування відсторонення від посади працівника прокуратури шляхом доповнення КПК України новою ст. 155-2 «Тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та продовження строку такого тимчасового відсторонення»;

– процесуальне положення, відповідно до якого прокурор повинен довести, що обшук «є заходом, пропорційним втручанням в особисте й сімейне життя особи», адже він має довести, що «втручання в особисте і сімейне життя під час обшуку є пропорційним правомірній меті» (п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України);

дістало подальший розвиток:

– процесуальна діяльність прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри, яка передбачає такі етапи: 1) встановлення підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України); 2) складання письмового повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 277 КПК України); 3) вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України); 4) повідомлення підозрюваному про його права (ст. 42 КПК України); 5) внесення прокурором даних до ЄРДР;

– теоретичні положення про структурні елементи механізму кримінально-процесуальної діяльності прокурора як процесуального керівника під час застосування ЗЗКП в процесі досудового розслідування кримінальних проваджень відповідно до глави 37 КПК України;

– кримінально-процесуальна діяльність прокурора щодо проведення обшуку, огляду, освідкування в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб із внесенням змін і доповнень до КПК України;

– обґрунтування недоцільності існування процесуального імунітету окремої категорії осіб, що унеможлиблює затримання та притягнення до кримінальної відповідальності навіть у разі, якщо особу застали на місці вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину або одразу після його вчинення (на відміну від індемнітету, який є дієвою гарантією здійснення особою професійної діяльності);

– пропозиції про необхідність розширення процесуальних повноважень прокурора як процесуального керівника й суб'єкта кримінального процесуального доказування в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб шляхом регламентації в п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК України права доручати проведення СРД і НСРД чи інших процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам, а також необхідність доповнення ч. 1 ст. 41 КПК України повноваженням оперативних підрозділів здійснювати інші процесуальні дії за дорученням прокурора.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження питань цієї теми (акт Національної академії внутрішніх справ від 02.05.2023 року);

– *практичній діяльності органів прокуратури та досудового розслідування* – для забезпечення єдиних підходів до застосування положень кримінального процесуального законодавства прокурорами, слідчими, розроблення і вдосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань організації розслідування кримінальних правопорушень, процесуального керівництва та нагляду з боку прокурора (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 10.11.2022 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять з відповідної дисципліни в системі підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих і детективів (акт Національної академії внутрішніх справ від 10.03.2023 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено на міжнародних і міжвідомчих конференціях, зокрема в матеріалах: IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України, «Становлення та розвиток наукових досліджень» (м. Київ, 14–15 травня 2021 року); III науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти «Правова освіта: науковий погляд молодих вчених» (м. Київ, 24 січня 2022 року); міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану» (м. Київ, 30 березня 2023 року); міжвідомчої науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (273 найменувань на 30 сторінках) і чотирьох додатків на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінки, з них основного тексту – 208 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

1.1. Стан наукового розроблення проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб

Швидке та кваліфіковане виявлення і розслідування кримінальних правопорушень є важливим обов'язком будь-якої держави, яка взяла на себе зобов'язання захищати права й законні інтереси громадянина та суспільства від кримінальних посягань. Однак з розвитком суспільства вдосконалюється і злочинність, стаючи більш організованою, використовуючи новітні технології та активно набуваючи мобільного характеру. Ця обставина призводить до суттєвого ускладнення процесу розкриття кримінальних правопорушень, а отже, охорони прав і законних інтересів особи, суспільства та держави.

Водночас сучасний розвиток суспільства, зазначає І. В. Рогатюк, з огляду на проголошений Україною курс на європейську інтеграцію, потребує якісної трансформації правових та організаційних засад функціонування системи кримінальної юстиції, невід'ємною складовою якої є сучасне кримінально-процесуальне законодавство, узгоджене з міжнародними стандартами. У юридичному механізмі забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі чільне місце посідає прокуратура, на яку покладено реалізацію від імені держави обвинувальної функції шляхом нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, а також підтримання державного обвинувачення в суді [204].

Крім того, криміногенна ситуація в Україні впродовж останніх років означена стійкою тенденцією до зростання кількісних показників, тобто тримається на досить високому рівні, що не лише загрожує суспільним інтересам, а й посягає на гарантовані Конституцією України права, свободи та законні інтереси особи. Не виправдала себе практика нарощування зусиль протидії злочинності шляхом збільшення кількості правоохоронців і правоохоронних органів. Нині назріла потреба в поверненні до таких категорій, як якість, стабільність, професіоналізм кадрів правоохоронних органів. Лише шляхом кваліфікованого кадрового забезпечення, стверджує І. С. Курбатова, можна вирішити питання підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і приведення їх кількості до оптимальних показників, оскільки нормальне функціонування правоохоронної системи держави значною (якщо не вирішальною) мірою залежить саме від вирішення цих питань [113]. Вагомим є внесок органів прокуратури в протидію злочинності й забезпечення прав, свобод і законних інтересів у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

Слушною є позиція В. Синчука та П. Єпринцева стосовно того, що в Україні, на жаль, спостерігається тенденція до послаблення ефективності виконання функцій базовими інститутами державного регулювання, які здебільшого неспроможні оперативно та якісно протидіяти сучасним загрозам і викликам в умовах загострення військово-політичної обстановки, орієнтуючись на досягнення тактичних і нехтуючи стратегічними цілями, що зумовлює суттєве зниження довіри громадськості до влади та посилює кризові явища в суспільстві. Тому передумовою забезпечення соціально-політичної стабільності в державі та її сталого розвитку є якнайшвидше проведення адміністративної та правоохоронної реформ, зокрема в системі органів прокуратури [222; 54]. З огляду на зазначене, відкритим залишається питання щодо ролі й місця прокурора в механізмі забезпечення прав і свобод громадян під час здійснення кримінального судочинства, реалізації його функцій та повноважень.

Конституція України 1996 року не віднесла прокуратуру до законодавчої, виконавчої або судової гілок державної влади, їй було відведено самостійне місце в системі державних органів [93]. До такого висновку спонукало те, що в Основному Законі статті, присвячені прокуратурі, було виділено в окремий розділ. Крім того, навіть з прийняттям 14 жовтня 2014 року нового Закону України «Про прокуратуру» питання щодо місця й ролі прокуратури залишалося невирішеним [188].

Однак після набрання чинності змін, внесених до Конституції України в частині правосуддя, 30 вересня 2016 року можна припускати, що прокуратуру віднесено до системи правосуддя, адже статтю про прокуратуру включено до розділу «Правосуддя» Конституції України, а також визначено в ч. 10 ст. 131-1 Основного Закону України можливість створення в системі правосуддя органів, які забезпечуватимуть добір суддів, прокурорів, їх професійну підготовку, оцінювання, розгляд справ щодо їх дисциплінарної відповідальності [93]. Проте, на нашу думку, розміщення норм, що регулюють діяльність прокуратури, у розділі «Правосуддя» не робить її органом судової влади.

Систему прокуратури України становлять: Офіс Генерального прокурора; обласні прокуратури; окружні прокуратури; Спеціалізована антикорупційна прокуратура [188].

Отже, відповідно до змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 2 червня 2016 року [173], на прокуратуру покладається обов'язок організації та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, від рівня якого залежить результативність діяльності інших правоохоронних органів, задіяних у цьому процесі. Про місце прокуратури та її значущість у системі державних правоохоронних органів свідчить факт закріплення її функцій у Конституції України.

Згідно зі ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального

провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [93].

Крім того, як слушно зазначають дослідники, після прийняття КПК України фактично відбулося «руйнування радянської моделі кримінального процесу зі спробою поставити кримінальне судочинство нашої держави на рейки європейської моделі кримінальної юстиції» [238, с. 45]. Безперечно, вказані процеси передусім торкнулися базових підвалин кримінальної процесуальної діяльності та позначилися на особливостях правового статусу учасників кримінального провадження. Крім того, реформування прокуратури як державного органу, зокрема статусу прокурора як учасника кримінального провадження, впродовж тривалого часу розглядали як пріоритетний напрям перебудови правової системи України [261, с. 193].

Оновлення процесуальної форми зумовило зміну типу кримінального процесу, а отже, його функціональної структури. Стосовно діяльності прокурора це виявилось через появу нової для нього функції – процесуального керівництва, зникнення функції виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, і вжиття заходів щодо їх усунення [270, с. 42]. Відсутність у ст. 91 КПК України обставин, що підлягають доказуванню (причини й умови, які сприяли вчиненню злочину), на думку вченого В. М. Стратонова, унеможливило належне розслідування та здійснення інших завдань, перелічених у ст. 2 КПК України, з огляду на що науковець пропонує доповнити п. 6 ст. 91 КПК України таким положенням: «причини та умови, які сприяли вчиненню злочину» [228, с. 165].

Можна спрогнозувати, що передбачені КПК України нововведення здатні спричинити низку проблем у реалізації функції нагляду у формі процесуального керівництва. Упровадження міжнародного стандарту «відокремленості органів державного обвинувачення від поліції» передбачає ліквідацію слідчого апарату в органах прокуратури, що також ураховано в

моделі КПК України. Причому, як зазначає В. М. Юрчишин, «у кримінальному процесі посадова особа, яка здійснює публічні функції обвинувачення і нагляду за додержанням законності, має бути високопрофесійною, досконало знати як методику нагляду, так і методику розслідування кримінальних справ. Вилучення слідчого апарату з позбавленням прокурора навіть права самостійного розслідування будь-якої справи в повному обсязі, може призвести до негативних наслідків, бо не маючи практичних навичок у збиранні, закріпленні та перевірці доказів, прокурори втрачають свою професійну майстерність і як наглядачі за розслідуванням справи, і як обвинувачі в процесі» [270].

Слід зауважити, що з набранням чинності КПК України 2012 року правоохоронна система держави «отримала двох прокурорів», однакових за процесуальною назвою та різних за процесуальними повноваженнями: прокурор – процесуальний керівник досудовим розслідуванням; прокурор – керівник органу прокуратури. Попри загальні тенденції до самостійності прокурора – процесуального керівника, кримінальний процесуальний закон залишив досить вагомий важелі для впливу керівника прокуратури на рішення підлеглих, звужуючи в такий спосіб, а подекуди й зводячи нанівець, «самостійність» процесуального керівника. Така ситуація впливу на процес розслідування спостерігається не в межах району чи міста, а в масштабах держави – від рядового працівника прокуратури до Генерального прокурора [227, с. 107].

Отже, чинний кримінальний процес наповнено новими змагальними елементами. Змінилася філософія правового регулювання та реалізації норм кримінального процесуального права від тоталітарного процесу з пануванням у ньому прокурора як на досудових, так і в судових стадіях у напрямі забезпечення конституційних прав та законних інтересів учасників кримінального провадження і реальної дії принципу верховенства права з одночасним обмеженням повноважень прокурора і надання йому статусу сторони в процесі, яка, з одного боку, є рівноправною зі стороною захисту, а з

іншого – має «сильніші» повноваження. Відбулися інші значні (як, наприклад, у випадку з об'єднанням досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності) чи менш значні зрушення в правовому регулюванні процесуальної діяльності загалом і діяльності прокурора зокрема (запровадження процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням) [270, с. 27].

Прокурор як сторона кримінального процесу з'являється на його початковій стадії і наділений широким колом повноважень протягом усього процесу аж до винесення судом рішення в кримінальному провадженні. Прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів під час досудового розслідування шляхом процесуального керівництва – організовуючи процес досудового розслідування, визначаючи його спрямування, координуючи процесуальні дії слідчих та оперативних підрозділів, а також забезпечуючи дотримання вимог законодавства України для отримання доказів і винесення процесуальних рішень під час проведення досудового розслідування в кримінальному провадженні [261].

Саме дослідження діяльності системи органів прокуратури та інших правоохоронних органів, які є головними суб'єктами під час здійснення кримінального провадження, сприятиме подальшому формуванню ефективних механізмів виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Результати аналізу наукових розвідок засвідчують, що діяльність органів прокуратури стосовно здійснення зазначених вище функцій не обділена увагою науковців і практиків, щороку вчені захищають дисертаційні дослідження із зазначеної тематики. Водночас сучасний стан наукового дослідження проблем участі прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, розпочинаючи із жовтня 2014 року (часу затвердження нової редакції Закону України «Про прокуратуру» та практики дії чинного КПК України) й донині, на рівні кандидатських і докторських дисертацій досліджено не повною мірою, що суттєво впливає на ефективність діяльності прокуратури за цим напрямом.

Після проголошення Україною незалежності вітчизняні наукові дослідження участі прокурора в кримінальному провадженні отримали окремий і самостійний від інших пострадянських республік вектор свого розвитку. Водночас наукові розробки в цій сфері проводились у межах напрямів, визначених ще за радянських часів, однак у значно більшому обсязі, та значно інтенсифікувалися залежно від чергових етапів судово-правової реформи.

Показово, що своє бачення предмета, проблем реалізації та перспектив розвитку функцій прокуратури, які реалізуються у сфері кримінального провадження, виклали у своїх роботах практично всі провідні вітчизняні дослідники як у галузі теорії прокуратури, так і кримінального процесу.

Так, однією з перших наукових робіт, за часів незалежності дослідження діяльності органів прокуратури стала праця В. М. Гусарова. У своїй кандидатській дисертації «Проблеми організації роботи міської (районної) прокуратури» (1995), крім питань, що становлять предмет його дослідження, автор розглянув аспекти діяльності прокуратури, пов'язані з реалізацією на практиці наглядової функції цього державного органу, що використано в процесі нашого дослідження в межах вивчення реалізації прокуратурою завдань зі здійснення контролю за досудовим розслідуванням окремої категорії осіб [47].

До першої групи вчених належать: В. С. Бабкова, яка досліджувала діяльність прокурора в кримінальному провадженні в аспекті контролю в прокурорській діяльності, процесуального керівництва та координаційної діяльності; Л. Р. Грицаєнко – у контексті зарубіжного досвіду; В. В. Долежан – підтримання обвинувачення та інших питань; М. В. Косюта – теоретичних засад визначення функцій прокуратури в перехідний період; І. Є. Марочкін – проблем реформування прокуратури; М. І. Мичко – перспектив удосконалення функцій прокуратури, що реалізуються в кримінальному провадженні; С. В. Подкопасєв – проблем організації діяльності прокуратури, зокрема у сфері кримінального провадження; Г. П. Середа – специфіки кримінальної процесуальної діяльності прокурора; В. В. Сухонос – історії й сучасного стану

здійснення діяльності прокурора у сфері кримінального провадження; О. М. Толочко – співвідношення прокурорського нагляду й судового контролю, інших питань кримінальної процесуальної діяльності прокурора тощо.

Вагоме методологічне підґрунтя в контексті тематики дослідження сформовано також в інших наукових і навчально-методичних виданнях. Зокрема, досить ґрунтовно висвітлено питання місця прокуратури в системі органів державної влади в Україні, а також нормативно-правового забезпечення та реалізації правозахисних функцій прокуратури в колективній монографії І. І. Митрофанова, С. В. Степченка «Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам» [133], у якій науковці висвітлили загальні положення дослідження проблем протидії злочинності органами прокуратури. У праці визначено місце прокуратури в системі органів державної влади в Україні, особливості нормативно-правового забезпечення запобігання злочинним виявам у теоретичному та практичному аспектах за допомогою прокурорського нагляду, під час кримінального переслідування, окреслено шляхи вдосконалення діяльності правоохоронних органів у галузі захисту прав, свобод і законних інтересів особи. Проблеми прокурорської діяльності в кримінальному провадженні постійно слугували предметом вивчення провідних вітчизняних учених-процесуалістів сучасності. Так, значний внесок у їх дослідження зробили Ю. П. Аленін, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, О. Р. Михайленко, О. Ю. Татаров, О. Г. Шило та ін.

Не вдаючись до аналізу діяльності прокурора за часів дії законодавства, яке наразі втратило чинність, зосередимося на дослідженнях в умовах дії чинного КПК України в контексті предмета розробки.

Після прийняття КПК України 2012 року однією з перших наукових праць, яка дотично стосується теми нашого дисертаційного дослідження, стала монографія О. Ю. Татарова «Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)» [233], у якій розглянуто найбільш суттєві теоретичні та прикладні проблеми діяльності слідчих, оперативних підрозділів та інших уповноважених осіб щодо

реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень як самостійно, так і у взаємодії між собою та з іншими суб'єктами кримінального судочинства, з унесенням пропозицій до чинного законодавства.

Далі, В. Г. Андрусак у дисертації «Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження» (2015), крім питань, що становлять предмет його дослідження, торкнувся й тих аспектів діяльності прокуратури, які пов'язані з реалізацією на практиці правозахисної функції прокуратури загалом як державного органу та діяльності прокурора з метою захисту прав особи в кримінальному процесі [1; 2].

У контексті загальних положень досудового розслідування варте уваги також дослідження В. В. Павловського, у якому початок досудового розслідування представлено як сукупність систематизованих процесуальних норм, що визначають форму та зміст процесуальної діяльності учасників кримінального провадження щодо виникнення кримінальних процесуальних відносин на підставі відносно встановлених фактів про вчинені кримінальні правопорушення. Загальними положеннями початку досудового розслідування визнано процесуальні норми, які регламентують: підстави виникнення кримінальних процесуальних відносин, форму процесуальної діяльності учасників кримінального провадження на етапі прийняття, реєстрації та перевірки інформації про кримінальне правопорушення, прийняття відповідних процесуальних рішень; реалізацію прокурором напрямів процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відомчого процесуального та судового контролю за законністю й обґрунтованістю дій органів досудового розслідування тощо [153].

Водночас, як зазначає В. Г. Дрозд, сучасний стан правового регулювання досудового розслідування не повною мірою відповідає засадам кримінального провадження, оскільки з розширенням змагального процесу, а також в умовах приведення національного законодавства до європейських стандартів у сфері

захисту прав людини проблемні питання правозастосовного характеру набувають особливого значення, адже є індикатором реального забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на цій стадії. У цьому контексті постає потреба в посиленні судового контролю, розширенні кола учасників кримінального провадження, які мають право подавати клопотання про проведення процесуальних дій, ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування до його закінчення тощо [52].

Методологічні засади вчення про кримінально-процесуальні функції досліджено в дисертаційній роботі І. В. Глов'юк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016) [35]. У роботі запропоновано визначення та перелік ознак кримінально-процесуальної функції, зіставлено категорію «кримінально-процесуальна функція» із суміжними категоріями кримінально-процесуального права. На основі систематизованих доктринальних підходів конституювано систему кримінально-процесуальних функцій, визначено її рівні, здійснено класифікацію кримінально-процесуальних функцій. Розкрито зміст кожної кримінально-процесуальної функції основоположного (первинного), вторинного, обслуговуючого та паралельного (приєднаного) рівнів, з'ясовано проблеми реалізації зазначених функцій у кримінальному провадженні та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Особливої уваги варта праця І. В. Рогатюка щодо повноважень прокурора в досудовому розслідуванні, де аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність прокурора в досудовому розслідуванні має не наглядовий, а обвинувальний характер, оскільки: по-перше, прокурор є суб'єктом сторони обвинувачення; по-друге, він формує обвинувачення шляхом організації досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва ним; по-третє, його професійний інтерес полягає в здійсненні досудового розслідування в суворій відповідності до вимог закону з метою формування доказів обвинувачення, які є належними, допустимими, достовірними і достатніми для обґрунтованого твердження про винуватість обвинуваченого в учиненні

кримінального правопорушення. Такий підхід до функціональної характеристики діяльності прокурора в досудовому провадженні відповідає нормативному змісту конституційної функції прокуратури під час досудового розслідування, яку в ст. 131¹ Конституції України визначено саме як організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку [205].

Автор обґрунтував потребу в приведенні функціональної характеристики діяльності прокурора, закріпленої в КПК України, у відповідність до її нормативної моделі, визначеної в ст. 131-1 Конституції України. Таким чином, істотні розбіжності у формулюванні напрямів діяльності прокурора під час досудового розслідування в Основному Законі України та КПК України не можуть бути кваліфіковані як суто термінологічні, а мають сутнісний характер. Монофункціональний підхід до характеристики функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час досудового розслідування полягає в здійсненні прокурором на цьому етапі кримінального провадження функції обвинувачення. У зв'язку з цим, констатовано, що кримінальна процесуальна діяльність прокурора в досудовому розслідуванні спрямована на формування обвинувачення, яке після затвердження його в обвинувальному акті трансформується в публічне обвинувачення, що підтримується прокурором у суді.

Дослідник обґрунтував безпосередній вплив діяльності прокурора на загальну ефективність системи кримінального судочинства, що зумовлено такими чинниками: по-перше, прокурор є учасником кримінального провадження, який діє на всіх його етапах з початку кримінального провадження і до його закінчення; по-друге, функція обвинувачення детермінує здійснення всіх інших кримінальних процесуальних функцій; по-третє, обґрунтованість обвинувачення, висунутого під час досудового розслідування, безпосередньо визначає обґрунтованість публічного обвинувачення, яке

підтримується прокурором у суді, та є підґрунтям правової позиції сторони обвинувачення (причому законодавець запровадив принцип незмінності прокурора); по-четверте, докази обвинувачення після дослідження їх судом за участю сторін судового розгляду може слугувати основою рішення суду і в такий спосіб безпосередньо впливати на виконання завдань кримінального провадження; превентивну та прикладну значущість діяльності прокурора з виявлення фактів укриття від обліку злочинів на етапі прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, яка де-факто здійснюється прокурором, однак де-юре не передбачена чинним КПК України, хоча й має належати до предмета регулювання кримінального процесуального права; з'ясовано специфіку кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час проведення НСРД, яка полягає в наявності різних процесуальних форм її реалізації, до яких належать: ініціювання прийняття слідчим суддею рішення про проведення будь-якої НСРД, що є предметом судового контролю; прийняття рішення про проведення НСРД, які не потребують судового контролю; повноваження щодо заборони проведення, а також припинення подальшого проведення НСРД; ініціювання прийняття слідчим суддею рішення щодо проведення НСРД, розпочатих у невідкладних випадках до постановлення ухвали слідчого судді; ужиття заходів щодо збереження отриманих під час проведення НСРД речей і документів та захисту інформації, отриманої внаслідок НСРД; повідомлення особи, конституційні права якої було тимчасово обмежено внаслідок проведення НСРД [205, с. 8]. Зазначені та інші засади кримінальної процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування розглянув І. В. Рогатюк у монографії «Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування» [204].

У праці В. М. Юрчишина здійснено комплексне та системне дослідження правових, теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних з виникненням і розвитком процесуальних функцій прокурора в досудовому розслідуванні, їх сутністю, призначенням, взаємозумовленістю, класифікацією та системним взаємозв'язком. Обґрунтовано, що діяльність

прокурора в досудовому розслідуванні є багатофункціональною. Систему функцій прокурора, який у досудовому розслідуванні є представником суспільства та виконує загальнодержавну функцію запобігання, протидії, розслідування злочинів і діє на підставі засад змагальності, становлять: підготовка державного обвинувачення, нагляд за законністю, процесуальне керівництво, дисфункції та латентні функції. Крім виконання зазначених функцій, прокурор здійснює й інші різновиди діяльності, такі як безпосередня участь у розслідуванні, правозахисна, запобіжна. Ці функції є взаємопов'язаними, спрямованими на забезпечення ефективного виконання прокурором цілей і завдань, що поставлені перед ним у досудовому розслідуванні. Наявність такого органічного взаємозв'язку між прокурорськими процесуальними функціями відповідає всім вимогам до єдиних цілісних функціональних систем. У контексті реалізації прокурором процесуальних функцій розкрито зміст його правовідносин з основними суб'єктами досудового розслідування, наділеними владними повноваженнями [269].

У контексті предмета дослідження варта уваги робота А. В. Лапкіна «Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми», у якій розкрито крізь призму доктрини судового права правову природу участі прокурора в кримінальному провадженні як публічного позивача, діяльність якого зі здійснення кримінального переслідування є рушійною силою кримінального провадження, визначає його предмет і межі, зумовлює продовження, зупинення, трансформацію або припинення; визначено цілеспрямовання обвинувальної моделі прокуратури, що включає її мету – захист людини, суспільства та держави від кримінально протиправних посягань, а також такі завдання, як: 1) формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії кримінальній протиправності; 2) узгодження та спрямування діяльності органів й установ кримінальної юстиції, інших уповноважених суб'єктів щодо запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, встановлення осіб, які їх вчинили,

застосування до них примусових заходів і виконання кримінальних покарань;
3) сприяння вирішенню кримінально правових конфліктів шляхом притягнення винуватих у вчиненні кримінальних правопорушень осіб до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально правового характеру до осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності;
4) забезпечення відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди та подолання їх негативних наслідків в інший спосіб. Крім того, дослідник сформулював систему функцій прокуратури *de lege ferenda*, що охоплює: формування державної антикримінальної політики; кримінальне переслідування (менеджмент досудового розслідування; порушення та підтримання публічного обвинувачення; участь у виконанні кримінальних покарань та інших примусових заходів кримінально-правового та процесуального характеру); представництво інтересів громадян та держави щодо забезпечення відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; координацію діяльності органів правопорядку у сфері протидії кримінальній протиправності [115].

Проблемам участі прокурора в кримінальному судочинстві присвятила свою роботу й І. С. Курбатова, яка сформулювала низку доктринальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення. У праці вперше визначено й обґрунтовано три рівні забезпечення прокурором захисту прав і свобод особи в кримінальному процесі залежно від ступеня важливості і пріоритетності цілей, яким за основними рисами відповідають рівні правозахисної діяльності прокурора. Здійснено аналіз наукових досліджень участі прокурора в кримінальному процесі з позиції забезпечення прав особи під час кримінального провадження, розроблено теоретичну модель нормативно-правових, кримінальних процесуальних та організаційних засад участі прокурора щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві. Запропоновано та обґрунтовано авторське визначення поняття «кримінальне переслідування» з позиції діяльності прокурора від імені держави та в інтересах

суспільства, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення невідворотності кримінального покарання винної в учиненні кримінального правопорушення особи. Сформульовано концептуальні засади участі прокурора в кримінальному процесі, який слугує гарантом прав і свобод потерпілого, а також інших учасників кримінального провадження, тобто здійснює правозахисну функцію [112].

Досить актуальним дисертаційним дослідженням, спрямованим на обґрунтування діяльності прокурора щодо забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу, є робота В. В. Юсубова, у якій розглянуто теоретичні основи і комплекс рекомендацій, необхідних для здійснення ефективного прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва за виконанням законів у сфері дотримання прав та свобод громадян на досудових стадіях кримінального судочинства. Розглянуто особливості здійснення процесуального керівництва на різних етапах досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема визначено місце прокурора в забезпеченні реалізації прав громадян на під час дотримання кримінально-процесуальних гарантій; виявлено та досліджено зміст й основні напрями діяльності прокурора щодо забезпечення прав громадян на різних етапах досудового розслідування; з'ясовано функції та повноваження прокурора як учасника кримінального судочинства на початковому етапі досудового розслідування; конкретизовано основні напрями нагляду у формі процесуального керівництва на різних стадіях досудового розслідування. Визначено окремі питання співвідношення прокурорського нагляду, судового контролю та відомчого контролю в забезпеченні прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу. Висвітлено міжнародні та європейські стандарти забезпечення прав людини в досудових стадіях і роль прокурора в їх дотриманні [271].

Проблеми діяльності прокурора в кримінальному провадженні досліджують і представники інших юридичних наук. Так, значущим з позицій захисту прав особи є дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня

доктора юридичних наук В. В. Карпунцова «Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект» (2018) [70]. Наукова новизна зазначеного дослідження полягає у визначенні та характеристиці адміністративно-правового аспекту сучасних тенденцій трансформації процесуального статусу органів прокуратури, які виходять з процесів конституційної модернізації та безпосередньо пов'язані з удосконаленням форм і стандартів правового захисту, посиленням їх дієвості. Причому зберігається головна мета – забезпечення вдосконалення правових гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Наголошено, що в цьому контексті не можна віддалятися від орієнтирів подальшого реформування прокуратури. Зазначене є підставою для формування позиції щодо необхідності проведення комплексного адміністративно-правового дослідження теоретичних і практичних проблем процесуальної компетенції органів прокуратури, а також трансформації функцій прокуратури.

У цьому контексті варта уваги також робота Д. О. Супруненка «Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні» (2016) [229], у якій здійснено комплексне дослідження заходів запобігання злочинам органами прокуратури України та визначено сутність соціально-правового статусу прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам. Крім того, автором досліджено вітчизняний і зарубіжний досвід становлення прокуратури як суб'єкта запобігання злочинам, а також надано кримінологічне обґрунтування функцій прокуратури в державному механізмі запобігання злочинам в Україні, зокрема виокремлено особливості реалізації запобіжних функцій у процесі проведення ОРД, досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, а також окреслено шляхи їх реалізації в процесі нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування.

Досить актуальною для нашого дослідження є монографія Ю. О. Новосад «Кримінально-виконавчі засади участі прокуратури України у сфері виконання покарань» (2019) [143]. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному вивченні сучасних проблем кримінально-виконавчої діяльності прокуратури

України у сфері виконання покарань і розроблення науково обґрунтованих концептуальних заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму та підвищення ефективності, а також практики залучення можливостей зазначеного державного органу до процесу виконання відбування покарань. З позиції захисту прав особи в роботі підкреслено, що в разі багаторазового порушення прав і свобод осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, вони звільнятимуться з почуттям образи та невдоволення, що перешкоджає дотриманню особою вимог закону в майбутньому. Саме дотримання прав таких осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, спрямовано на запобігання виробленню антисоціальних настроїв і поведінки цих осіб після звільнення.

Таким чином, діяльність органів прокуратури має стати надійною гарантією забезпечення законності в усіх сферах суспільного життя і державного управління. Водночас належне функціонування органів прокуратури можливе лише за умови відповідного організаційно-правового забезпечення, налагодження чіткої системи координації діяльності прокуратур з іншими правоохоронними органами й інституціями громадянського суспільства.

Розглядаючи питання участі прокурора в кримінальному провадженні, варто розглянути наукові праці, присвячені окремим категоріям осіб у такому провадженні й особам, наділеним недоторканністю. Зокрема, С. В. Свириденко й О. Ю. Татаров зазначають, що недоторканність надає цим суб'єктам імунітет від кримінального переслідування. Це не привілеї, а необхідна міра, оскільки специфіка виконуваних цими суб'єктами завдань і функцій вимагає максимально високого рівня їх захищеності від стороннього тиску та безпідставного втручання в їх роботу. У цьому разі недоторканність є однією з правових гарантій, що покликана забезпечити належний рівень якості й ефективності здійснення її носіями свого функціонального призначення. Для того, щоб інститут недоторканності слугував саме гарантією професійної діяльності зазначених вище суб'єктів, а не забезпечував якоїсь виключності,

надмірної привілейованості їх статусу, він має бути відповідним чином урегульований на законодавчому рівні. Таким чином, хоча в Україні й закладено нормативно-правові засади забезпечення недоторканності певних категорій суб'єктів від кримінального переслідування, повноцінної якісної законодавчої регламентації це питання все ще не отримало. І це попри низку важливих законодавчих змін і нововведень, що відбувалися протягом останніх років у конституційній та кримінальній процесуальній сфері, правосудді та правоохоронній діяльності [212, с. 9–10]. Наведену думку підтверджує також Х. М. Танривердієв [231].

Проблемним питанням імунітету та його захисту в кримінальному судочинстві присвячено дослідження С. Г. Волкотруба, який розглядає актуальні проблеми захисту імунітету в кримінальному судочинстві, зокрема імунітет народних депутатів [26]. У цій праці автор досліджує проблеми захисту імунітету. Проте питання проведення процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються імунітетом, у дисертації не розглянуто. Автор дійшов висновку, що імунітетом у кримінальному судочинстві є сукупність виняткових правових норм, частина яких належить до міжнародного публічного та національного конституційного права, законодавства про судоустрій, а також до кримінально-процесуального права. З його точки зору, поняття кримінально-процесуального імунітету охоплює всі випадки звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків і додаткові гарантії їх недоторканності в кримінальному судочинстві [27, с. 2].

Одним з перших таких досліджень стала робота Г. М. Доросінської, яка, досліджуючи питання порушення та розслідування кримінальної справи стосовно депутатів місцевої ради, що наділені певним імунітетом під час притягнення їх до кримінальної відповідальності, розкрила особливості порушення справ щодо депутата місцевої ради, порядок притягнення до кримінальної відповідальності, а також застосування запобіжних заходів до цієї категорії посадовців та довела обов'язковість участі прокурора під час проведення слідчих дій [50]. Натомість І. В. Бабій приділила увагу досудовому

розслідуванню злочинів, учинених особами, які займають особливо відповідальне становище. Дослідниця визначила коло та правовий статус осіб, які займають особливо відповідальне становище; підстави й основні риси, притаманні відповідальності цієї категорії осіб; коло осіб, стосовно яких застосовується імунітет у кримінальному процесі; правова регламентація порушення кримінальної справи стосовно цих осіб. Також нею детально розкрито особливості застосування примусових заходів та окремих слідчих дій (накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку) [4, с. 119–141]. Такі дослідження було проведено в контексті КПК 1960 року, який 2012 року втратив чинність.

Відповідне пізнавальне значення має дисертація Д. А. Пешого «Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» (2016) [155], у якій обґрунтовано, що забезпечення засади законності вимагає вирішення питань гуманізації кримінального провадження, основними напрямками якої визнано: гуманізацію мети й завдань кримінального провадження, приведення їх у відповідність до ідей правового гуманізму, визначених передусім у міжнародних актах з прав людини; розвиток змагальних засад досудового кримінального провадження; розширення використання відновних і примирних процедур; вдосконалення правового статусу кожного учасника кримінального провадження; запровадження механізму формування гуманістичного світогляду в осіб, які здійснюють кримінальне провадження [155, с. 6–7].

Особливий інтерес становить робота С. В. Свириденка. Автор дослідив особливості досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, зокрема здійснив аналіз процесуального порядку досудового розслідування злочинів, учинених особами, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн, початок досудового розслідування в цій категорії кримінальних проваджень, порядок застосування щодо таких осіб заходів забезпечення кримінального провадження, а також особливості проведення

СРД та НСРД щодо осіб, які користуються недоторканністю [210]. Так, з метою підвищення ефективності досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, обґрунтовано доцільність доповнення ст. 482 КПК України новими додатковими частинами 5, 6, 7, 8, у яких унормувати: порядок притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу; притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується дипломатичним імунітетом, її затримання або обрання стосовно неї запобіжного заходу; проведення стосовно судді Конституційного Суду України оперативно-розшукових заходів чи СРД; випадки проведення щодо Уповноваженого Верхової Ради України з прав людини СРД без отримання дозволу Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. Також аргументовано доцільність доповнення ч. 2 ст. 482 КПК України положенням такого змісту: «Народний депутат, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Верховною Радою України надано згоду на його затримання у зв'язку з таким діянням; 2) затримання народного депутата під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута» [211].

Крім проаналізованих досліджень, варта уваги праця Є. А. Котеця, присвячена комплексному дослідженню проблеми особливості розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище. Автор обґрунтував порядок відкриття кримінальних проваджень щодо злочинів зазначеної категорії, залежно від суб'єкта вчинення злочину:

слідчого або прокурора; судді; народного депутата; високопосадовця; іншої службової особи органу державної влади чи місцевого самоврядування. Цінними в контексті проблематики нашого дослідження є результати дослідження правового механізму проведення СРД та НСРД [97].

В умовах сьогодення І. С. Ганенко дослідив кримінальні-процесуальні імунітети. У праці запропоновано авторський підхід до визначення класифікації імунітетів у кримінальному процесі з урахуванням таких ключових чинників, як учасників кримінального провадження (носіїв імунітетів), обсягу правосуб'єктності носіїв імунітетів, галузевого врегулювання змісту імунітетів; обґрунтовано доцільність розширення за рахунок бічної лінії споріднення переліку осіб, що належать до близьких родичів та членів сім'ї, щодо яких не може бути примусу давати пояснення, показання, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; аргументована необхідність оптимізації процесуальних умов доступу до професійної таємниці в кримінальному провадженні з переглядом суб'єктної складової цієї кримінальної процесуальної процедури [32].

Найбільш дотичним до нашого дослідження стала робота Х. М. Танривердієва «Досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України», у якій здійснено комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства та теорію кримінального процесуального права України. Показано генезис наукових досліджень і законодавчої регламентації досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю. Надано характеристику народному депутату України як суб'єкту кримінальної процесуальної діяльності. Здійснено аналіз міжнародно-правового досвіду регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю. З'ясовано початок досудового розслідування в цій категорії кримінальних проваджень, встановлено процесуальний порядок

повідомлення про підозру таким особам та порядок застосування щодо них заходів забезпечення кримінального провадження. Встановлено межі проведення СРД та висвітлено особливості проведення НСРД щодо народних депутатів України [230].

2021 року О. М. Посвистак провів дослідження щодо кримінального провадження відносно окремої категорії осіб. Автором констатовано тенденцію поступового розширення категорій осіб, щодо яких застосовується порядок, передбачений главою 37 КПК, що викликана наявністю двох чинників: 1) поява в Україні нових органів у судовій та правоохоронній системах, функціональне призначення яких потребує встановлення додаткових гарантій стосовно порядку здійснення щодо їх працівників кримінального провадження; 2) наявність об'єктивної необхідності гарантувати незалежність того чи іншого суб'єкта, можливість неупередженого виконання ним повноважень, що є невід'ємним компонентом його публічно-правового статусу; визначено та розкрито зміст характерних ознак кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, які відображають його специфіку. До них віднесено: 1) регулювання окремих процедур кримінального провадження щодо окремої категорії осіб Конституцією України; 2) поліджерельність правового регулювання кримінального провадження стосовно окремої категорії осіб; 3) обмеженість переліку суб'єктів, на яких поширюються відповідні гарантії, функціональне призначення яких полягає в забезпеченні ефективного здійснення цими суб'єктами їх професійної та службової діяльності, спрямованої на виконання публічно-правових функцій; 4) прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій виключно суб'єктами, які в ординарній процедурі кримінального провадження не беруть участь (під час проведення таких процесуальних дій чи прийняття аналогічних процесуальних рішень); доведено, що встановлення приналежності особи до тих категорій, щодо яких відповідно до глави 37 КПК застосовується особливий порядок кримінального провадження, є обов'язком сторони обвинувачення, виконання якого забезпечує вирішення завдання кримінального провадження, що полягає

в застосуванні належної правової процедури. З огляду на це, визначено способи виконання такого обов'язку; аргументовано доречність використання в ст. 482 КПК мовної конструкції «застосування запобіжного заходу у вигляді...», оскільки це дасть змогу нормативно охопити не лише випадки обрання відповідних запобіжних заходів до особи, а й їх продовження, а також зміну інших запобіжних заходів (зокрема, особистого зобов'язання, особистої поруки, застави) на домашній арешт або тримання під вартою; обґрунтовано необхідність подолання неоднозначності нормативного врегулювання питання щодо необхідності отримання згоди Вищої ради правосуддя на застосування до судді запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, з огляду на що запропоновано в першому реченні ч. 1 ст. 482 КПК замість терміна «арешт» використати категорію «домашній арешт», чим забезпечити правову визначеність у цьому питанні (див. п. 5 висновків); – доведено потребу в унормуванні порядку вручення підозрюваному письмового повідомлення про підозру, що було раніше передане йому в спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, шляхом закріплення вимоги щодо безпосереднього його вручення підозрюваному не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, добровільного з'явлення до органу досудового розслідування або прокурора, а в разі перебування особи поза межами України – негайно після прибуття чи доставлення підозрюваного до органу досудового розслідування або прокурора тощо [165].

Підбиваючи підсумки, слід констатувати, що попри активність наукових розвідок стосовно проблемних питань досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, комплексного дослідження цього питання не проводилось, з огляду на що відсутній єдиний системний підхід до розуміння особливостей і проблем здійснення кримінального провадження щодо зазначеної категорії суб'єктів.

На підставі аналізу наукових досліджень вітчизняних науковців і практиків встановлено, що діяльність органів прокуратури в кримінальному процесі не обділена увагою науковців і практиків, щороку відбувається захист

дисертацій щодо діяльності такого суб'єкта сторони обвинувачення, однак досі на дисертаційному рівні кримінально-процесуальні аспекти участі прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб залишаються недослідженими.

Більшість наукових праць кримінального блоку присвячені спеціальностям: 12.00.09 – участі прокурора в кримінальному процесі з метою нагляду за законністю прийняття рішень органами досудового розслідування, виконання функцій процесуального керівника під час досудового розслідування та функції підтримання державного обвинувачення в суді, особливостям реалізації запобіжних функцій у процесі проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, а також визначенню шляхів їх реалізації в процесі нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукові заходи (А. І. Палюх, М. А. Погорецький, І. В. Рогатюк, О. С. Старенький, О. В. Фараон, А. В. Шевчишен, В. М. Юрчишин); 12.00.10 – проблемам виконання функцій органами прокуратури, зокрема координуючих і наглядових, а також міжнародній співпраці; 12.00.08 – кримінологічним та кримінально-виконавчим засадам запобігання кримінальним правопорушенням (Д. О. Супруненко, Ю. О. Новосад). В окремих монографічних дослідженнях розкрито питання інституту недоторканності певних категорій осіб у кримінальному процесі України (І. В. Бабій, С. Г. Волкотруб, І. С. Ганенко, Є. А. Котець, Д. А. Пеший, О. М. Посвистак, С. В. Свириденко, Х. М. Танривердієв) [81].

Головними питаннями, які потребують вирішення в контексті теми дослідження, є: а) теоретико-концептуальні засади кримінально-процесуальної діяльності прокуратури України в сучасних умовах (2014–2023 рр.); б) нормативно-правові засади діяльності прокуратури України в кримінальних провадженнях щодо осіб, які користуються недоторканістю; в) процесуальний порядок участі прокурора на стадії досудового розслідування (початок досудового розслідування; особливості повідомлення про підозру; застосування

заходів забезпечення кримінального провадження) й особливості збирання доказів (правова регламентація проведення СРД).

1.2. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб

Розвиток сучасного правознавства обумовлений інтеграційними і глобалізаційними процесами, що відбуваються в Європі та світі, його переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму. Це спонукає до концептуального перегляду традиційних уявлень про державно-правові закономірності й поглибленого осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку правознавства є найважливішим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія правознавства. Тому формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції. Особливо актуальними ці питання є для української правової науки.

Будь-яке наукове дослідження передбачає пізнавальну діяльність суб'єкта, що його проводить, а власне діяльність має на меті з'ясування найважливіших проблемних питань певного предмета дослідження. З цього приводу К. Д. Волков зауважив: «...набуття будь-якого знання, виокремлення проблемних питань певного напрямку пов'язані з таким явищем, як пізнання людиною навколишнього світу загалом та конкретної сфери діяльності зокрема. Водночас власне з'ясування і визначення наукових підходів на рівні дисертаційного дослідження неможливе без процесу пізнання...» [25, с. 34], зокрема проблем розслідування кримінальних правопорушень, учинених особами, які наділені недоторканністю.

Метод (від грец. *methodos* – шлях до чого-небудь) – це спосіб досягнення мети, цілі, програми, плану завдяки впорядкованій певним чином діяльності; спосіб пізнання дійсності та відтворення її в мисленні [224 с. 357]. Поняття методу є узагальнюючим і містить у собі: 1) методологію – основоположні принципи; 2) методику – сукупність конкретних методів (інструментарій дослідження), що застосовуються під час вивчення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб; 3) методи – конкретні прийоми й способи дослідження [142; 256].

У філософському словнику наведено таке визначення: «Методологія – 1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в тій або іншій науці; 2) вчення про метод пізнання і реформування світу». Таке вузьке трактування методології представлено також в інших довідкових виданнях: «Поняття методології, – пишуть автори словника, – має два основні значення: система визначених способів і прийомів, що застосовуються в певній сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві тощо); вчення про цю систему, загальна теорія методу, теорія в дії» [248, с. 412].

Традиційним є уявлення про те, що методологія практично цілком стосується науки й наукової діяльності. Власне кажучи, донедавна слово «методологія» вживали в контексті методології науки загалом або методології якоїсь конкретної науки – математики, хімії тощо. Однак наукова діяльність – лише один зі специфічних видів людської діяльності, як і мистецтво, релігія чи філософія. Усі інші професійні види діяльності людини належать до практики. На них також має поширюватися поняття «методологія», зокрема категорії «методологія практичної діяльності», «методологія кримінальної процесуальної діяльності» тощо.

Дехто з науковців розділив методологію (маючи на увазі методологію науки) на два типи: дескриптивну (описову) методологію – про структуру наукового знання, закономірності його наукового пізнання тощо та нормативну (прескриптивну) – прямо спрямовану на регуляцію діяльності, що охоплює рекомендації та правила здійснення наукової діяльності [99, с. 12]. Проте такий

поділ також призводить до роздвоєння, неоднозначності предмета методології. Очевидно, у цьому контексті слід було б говорити про дві різні функції – описову та нормативну одного вчення – методології.

Тепер повернемося до наведених загальних енциклопедичних визначень поняття «методологія». Вони загалом правильні за своїм змістом, однак у них допущена деяка неточність формувань. Передусім через наявність у визначенні, закріпленому у філософському енциклопедичному словнику, діади «теоретична діяльність» і «практична діяльність», виникає безліч різних тлумачень [266, с. 124]. На наше переконання, діади «теоретична діяльність» – «практична діяльність» і «науково-дослідницька діяльність» зовсім не збігаються, адже будь-яка практична діяльність, якщо вона хоч якось осмислена суб'єктом, містить теоретичні компоненти. Натомість будь-яке наукове дослідження щонайменше в емпіричній частині містить практичні компоненти.

Таким чином, одні автори розглядають методологію як спосіб зв'язку науки та практики, а інші – як засіб допомоги науки практиці. Таким чином, не зупиняючись на термінологічному визначенні поняття та цілком погоджуючись з М. С. Кельманом, варто зауважити, що «методологія» – це вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби й форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ [73].

На сьогодні методологія правознавства в найзагальнішому парадигмальному форматі – це вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. У цьому визначенні, з огляду на зміст представленої мислесхеми, принциповими є принаймні три моменти.

По-перше, методологія правознавства ґрунтується на діяльнісному підході, який дає змогу з'ясувати її смисл, обґрунтувати способи творення різнопредметних міждисциплінарних та інших видів знань про право та правові явища, бо професійне правове методологування є важливою складовою будь-якої повноцінної правознавчої діяльності, без якої вона втрачає не лише спрямування, а й внутрішню організацію. «Діяльність – зауважує

П. М. Рабінович, – єдина реальність», а тому вона «має розглядатися не як атрибут окремої людини, а як базова універсальна цілісність, значно більш широка, ніж власне люди» [196].

По-друге, методологія правознавства не обмежується аналізом лише вже усвідомлених, раціонально обраних дослідником засобів, а передбачає також осмислення не завжди чітко визначених засад, передумов або ситуацій пізнавальної діяльності. У цьому функціональному форматі методологія, згідно з переконанням О. В. Сердюка, постає як рефлексія стосовно смислу та спрямованості того чи іншого виду діяльності, причому метою рефлексії є не лише раціоналізація діяльності, а й виявлення її мотивів, моральних і ціннісних регуляторів, а отже, реалізація усіх духовних, особистісних сил людини [220, с. 58].

По-третє, сучасна методологія правознавства (правознавчої діяльності) сягає за межі наукового пізнання, миследіяльнісно охоплюючи весь соціокультурний світ у його мультипроблемності, багатопредметності, конкретно-історичному часовому просторі. Це означає, що її цікавить те, як чи в який спосіб діють люди, з одного боку, за законами соціальності (формовідповідності), з іншого – за законами культури або змісту. Безперечно, це лише межові, ідеальні типи поведінки, між якими наявна значна кількість траєкторій життєреалізування кожної особи. Причому для одних життя в суспільстві характеризується переважанням соціальної форми, для інших – культурного змісту, ще для інших – певною збалансованістю його формозмістових витоків. За будь-яких обставин тотальна проблемність життя у методологічному опрацюванні знаходить відображення як проблема створення-вибору певного плану чи окремої програми дій, а її адекватний розв'язок можливий лише в контексті постійно змінних вітаісторичних ситуацій. Причому проблемний простір методології означений своєрідною тривимірністю рефлексивного відношення до: а) традиційних проблем, зафіксованих у культурі, б) сучасних соціокультурних ситуацій, до їх індивідуальних і колективних діячів, їхніх ставлень, цінностей та цілей,

в) власної миследіяльності методологів і тих дослідників, управлінців, мислителів, котрі самостійно здійснюють методологування.

Отже, методологія як сфера чи організм діяльності, що охоплює сукупність різних утворень чи функціональних елементів – цілі й завдання діяння, засоби, процедури, продукти тощо, інтенсивно розвивається в трьох напрямках: 1) розширює свій горизонт діяльного впливу, тобто дедалі більше проникає в різні сфери людського життя та форми повсякденного практикування; 2) збільшує перспективу, тобто детально обґрунтовує принципи та форми мислення, діяльності; 3) посилює свою інструментальну присутність у культурі й соціальному житті – безперервно збагачує та вдосконалює наявну номенклатуру засобів методологування на всіх його рівнях (аналізу, рефлексії, розуміння, мислення, методологічних роботи й діяльності). З огляду на це, закономірною є діяльнісна цілісність методології, адже будь-яка діяльність набуває методологічної вагомості як щойно стає предметом усвідомлення, навчання, оптимізації, творення.

Висловлені аргументації дають змогу стверджувати, що засадничою умовою налагодження власне методологічного ставлення людини до дійсності є аналіз власне різноаспектного знання про здійснювану діяльність, а достатньою – рефлексія процесу отримання цього знання. Власне у взаємодоповненні цих умов і виникає методологування – спочатку як специфічне ставлення та розуміння, згодом і як складна робота та унікальна діяльність, а згодом здобуваються методологічні знання, основна функція яких полягає в тому, щоб внутрішньо організувати й відрегулювати процес пізнання чи практичного перетворення того чи іншого об'єкта. Крім того, у системі наукового пізнання, де наявна ієрархічна організація знань, майже завжди під час їх використання пласти знань більш високого рівня абстрактності виконують методологічні функції щодо більш конкретних, спеціалізованих.

У теорії права методологію тлумачать як:

систему прийомів дослідження, що застосовуються в науці; вчення про методи пізнання й перетворення дійсності [248, с. 289];

систему загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права й держави, реалізованих на основі знань про закономірності їх застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їх пізнавального використання [223, с. 8];

систему принципів, підходів і методів наукового дослідження свого предмета, теоретичні засади їх використання під час вивчення державно-правових явищ [74, с. 21];

систему методів, що використовуються правовою наукою [132, с. 204].

Наведені трактування не є вичерпними, адже сучасне наукове пізнання має різні рівні методологічного аналізу. Наукова методологія охоплює різнопланову методику технічних прийомів, приписів, нормативів, формує власні принципи, методи конкретно-наукової діяльності, описує та обґрунтовує їх [88, с. 23–24].

До концептів, що характеризують статичну структуру науково-пізнавальної діяльності, належать такі:

1. Сфера проблемних ситуацій, системних проблем та об'єктів. Наукові проблемні ситуації завжди означені поліаспектністю, котра спричинена, з одного боку, логікою розгортання предметного змісту – від відомих знань до гіпотетичних, інтуїтивних і невідомих, з другого – соціокультурним простором конкретного історичного сьогодення, з третього – ситуаціями колективної взаємодії людей, що стосуються життєдіяльності певних груп, складних організацій, соціумів. Саме ці ситуації, виникаючи й оформлюючись завдяки людській свідомості як системна цілісність, єдність реального та ідеального, наповнюють змістом, формами й методами пізнавальну діяльність індивідуальних і групових суб'єктів-професіоналів, створюючи водночас умови для її здійснення. Вони здебільшого виникають із чотирьох найбільш поширених джерел – усвідомлення дослідником невизначеності, осмислення інтелектуального утруднення, пізнавальної суперечності чи розриву між поставленою в культурі проблемою та недостатністю наявних для її розв'язання наукових засобів [127, с. 187], а нерідко системно охоплюють декілька джерел,

які суттєво впливають на обґрунтування предмета дослідження, вимоги кінцевого наукового продукту, вибір засобів організації та реалізації дослідницької програми. Сутність системної проблеми полягає у наявності кількох різних предметів та, відповідно, кількох різних уявлень про предмет, що принципово несумісні між собою, оскільки кожен існує у своєму особливому «предметному просторі» [56, с. 5].

2. Суб'єкт наукової діяльності, котрий функціонує в сучасному світі на чотирьох рівнях: на індивідуальному – це дослідник, науковець, який, акумулюючи певний соціокультурний досвід, працює в системі пізнавальної творчості автономно, самостійно; на груповому чи колективному – творча група чи наукова спільнота як «сукупний науковець» (лабораторія, інститут, академія тощо), який інтегрує в собі низку умов і можливостей продуктивної пізнавальної діяльності; на соціумному – суспільство загалом, яке так чи інакше розв'язує проблеми) соціальної організації науки та аналізує її особливості в різних соціально-економічних структурах; на глобальному – людство загалом з його сучасною науковою картиною світу, спеціальними організованостями розвитку та популяризації науково-дослідної діяльності як важливої складової сучасної культури: прикладом тут може бути діяльність такої міжнародної організації, як Римський клуб [111, с. 833–839].

3. Об'єкт дослідження. У методологічному обґрунтуванні це не просто зовнішня реальність, а та, яка спеціально окреслена у своїх межах наукою шляхом здійснення принаймні чотирьох рівнів аналізу: філософсько-методологічний – дає змогу осмислити безпосередньо процедури дослідження, що уможливлюють перехід від об'єкта як спостережуваної реальності до об'єкта дослідження (як системи наукових абстракцій), а також допомагає розрізняти власний зміст об'єкта, незалежно від пізнавального суб'єкта, і пізнавальну форму, у якій відображений цей зміст (поняття, судження тощо); загальнометодологічний, який, спираючись на відповідні принципи, визначає тип об'єкта й конкретний спосіб установлення його меж (скажімо, пізнання системного об'єкта вимагає не лише з'ясування його структури, типів зв'язків,

елементів, особливостей взаємодії з оточенням тощо, а й розгортання в моделях і в онтології такого його уявлення, щоб воно потім пояснювало різні предметні уявлення та зображало їх у вигляді своїх проєкцій); спеціально-методологічний – визначає для об'єкта межі певної наукової дисципліни й у такий спосіб уможлиблює його експериментальне вивчення, систематичний опис, пояснення причин і тенденцій розвитку тощо; спеціалізовано-методологічний – тематично окреслює формат розпредмечування виокремленого об'єкта та розробляє конкретні процедури мисленнєвого оперування ним. Таким чином, об'єкт наукової діяльності не тотожний відповідному фрагменту реальності, він стає таким лише внаслідок матеріально-практичної і теоретичної діяльності дослідника. Здебільшого спочатку він підтягає предметно-знаряддєвому впливу під час експерименту (фізичного, соціологічного, психологічного та ін.), а для того, щоб стати об'єктом теоретичного мислення, його мисленнєво перетворюють на ідеальний об'єкт за допомогою системи понять і спеціально створених наукових абстракцій. Серед умов ефективної аналітичної роботи з об'єктами пізнання основними є максимально точна постановка проблеми, чітке формулювання дослідницького завдання та розроблення критеріально обґрунтованої програми дослідження.

4. Предмет дослідження – пізнавальна конструкція, що утворюється із сукупності проблем, об'єкта вивчення, дослідницького завдання, системи методологічних засобів і послідовності їх застосування та є однією з ключових у правознавстві, адже наука існує лише там, де вдається обґрунтувати предмет вивчення в усій повноті його основних компонентів. Крім того, розвиток науки – це певна історично зумовлена наступність формування та зміни таких предметів. Причому предмети дослідження можуть істотно відрізнятися за своїм масштабом – від предмета цілої галузі науки до предмета конкретно-тематичного дослідження. На відміну від об'єкта вивчення, що завжди певним чином «заданий» дослідником через формат актуально здобутих знань, предмет створюється, а тому відображає залежність усілякого конкретного акту

пізнання від наявної в певний час системи знань. Зазначене вище закономірно підтверджує поліпредметність наук і наукових дисциплін.

5. Засоби наукового дослідження мають бути адекватними науковій проблемі, його об'єкту й предмету. До них передусім належать поняття, за допомогою яких розмежовують об'єкт вивчення і формулюють дослідницькі завдання, а також принципи й методи, дослідницькі процедури та методики вивчення об'єкта (різна експериментальна техніка, технічні засоби дослідження, наявність персональних комп'ютерів та Інтернету). Причому виняткову роль в ефективності методологічного аналізу відіграє мова й метамова науки, зокрема її найбільш фундаментальні поняття – категорії. Останні мають особливий логічний зміст і смисл, завдяки яким є можливість фіксувати зв'язок між мовами, поняттями про об'єкт, відповідними уявленнями про цей об'єкт та операціями чи дією над ним.

6. Емпірична сфера дослідження – реальність, що протистоїть предметній дійсності, формально виявляється як сукупність наукових фактів та описів, завдяки яким вдосконалюється конкретний предмет вивчення. До емпіричного рівня наукового аналізу належить чуттєвий досвід як найважливіше джерело та критерій пізнання й ті форми мислення, які організують винятково суб'єктивний спосіб систематизації вражень, уявлень, ситуативних дій. Збагачення цього досвіду здебільшого пов'язане з активною пошуково-дослідницькою діяльністю науковця, котра здійснюється як соціально та культурно опосередкований процес, який діалектично поєднує чуттєвість і раціональність, логіку теоретизування та емпіричних фактів. Так, учений-процесуаліст В. Т. Маляренко цілком слушно писав: «Фундаментальне поняття – первинна абстракція, що слугує підґрунтям науки та визначає не лише зміст, а й характер єдності певних дисциплін, а через це – і спосіб пояснення фактів...» [129, с. 20]. Однак, зазначена проблемна тема потребує окремого методологічного вивчення [149].

Методологія розчленовується на окремі різновиди відповідно до того, які – загальні, загальнонаукові або спеціальні (окремонаукові) – методи вона

розробляє та яку конкретну науку обслуговує. Оскільки кожна наука має свій особливий предмет дослідження, то очевидно, що неминуче створює і свій метод дослідження, у вимогах якого відображено специфіку її предмета, а отже, розроблено свою методологію – конкретно-наукову методологію. Вона має різновиди відповідно до кожної окремої конкретної науки. Вирішуючи методологічні проблеми стосовно конкретної науки, приватно (окремо) – наукова методологія органічно входить у зміст цієї науки і, відповідно, розробляється представниками зазначеної галузі знання [72, с. 5].

Здійснюючи пошук методологічної основи, яка була б адекватною предмету дослідження, слід зважати й на те, що «будь-яка теорія дає можливості для пізнання та перетворення дійсності» [57, с. 409]. Це беззаперечне положення означає, що для тих наук і практичних органів, які використовують зазначені можливості, ця теорія виконує методологічну функцію. У цьому й полягає методологія як функція теорії. Результати досліджень свідчать про те, що всі правові науки, зокрема й ті, що входять до системи наук про протидію злочинності, виконують у відповідній царині життєдіяльності методологічну функцію [131].

Отже, відповідно до сучасного стану методології юридичної науки визначено чотири базові рівні професійного правознавчого методологування як способу виробництва та передачі методологічного знання про право та інші правові явища, що, за логікою дедуктивного підходу, презентують структурну організацію методології (філософський, загальнонауковий, спеціальнонауковий, окремонауковий). Методологічний правознавчий аналіз (як процес) на кожному з цих рівнів є різним за спрямуванням, функціями, змістом і результатами пізнання. Завдяки своєрідній функціональній спеціалізації всі рівні професійного правознавчого методологування утворюють певну єдність, у межах якої існує чітке підпорядкування [71].

На сьогодні кримінальною процесуальною наукою доведено, що методологічною основою є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, тобто спосіб досягнення мети, сукупність прийомів і операцій теоретичного або

практичного освоєння дійсності, а також людської діяльності, організованої певним чином [103; 102; 104].

Загальновизнаним є положення, що *метод* визначається предметом і завданнями дослідження. Водночас багато залежить не лише від предмета, а й від його розуміння, тобто від теорії предмета. Тому закономірно, що кожній теорії притаманний свій метод, що метод – це не лише спосіб дослідження, а й теорія. Метод постає як порядок, спосіб, підґрунтя, прийнятний шлях для руху, досягнення чого-небудь у вигляді загальних правил [21, с. 843]. Він становить сукупність прийомів (операцій) практичного та теоретичного сприйняття й пізнання (засвоєння) явищ природи та суспільного життя, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо). Натомість метод наукового дослідження – це сукупність пізнавальних правил і прийомів, що реалізуються у вигляді взаємопов’язаних операцій, призначених для одержання нових наукових знань [53, с. 386, 390]. Причому О. Ф. Скакун зазначає, що «методологія» і «метод» у науці, зокрема у правовій, співвідносяться як загальне і часткове, де метод є системою розумових і практичних операцій (процедур), що спрямовані на виконання конкретних пізнавальних завдань з урахуванням визначеної пізнавальної мети. Призначення методу – отримати за його допомогою нову інформацію про навколишню реальність, заглибитись у сутність явищ і процесів, розкрити закони та закономірності розвитку, формування та функціонування об’єктів, які досліджуються [223, с. 14–15; 212].

Таким чином, *методами дослідження проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб слід вважати систему науково систематизованих прийомів, які дають змогу розкрити сутність предмета дослідження (особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених окремою категорією осіб), узагальнити й систематизувати наявні, а також здобути нові знання про нього, визначити його позитивні та негативні аспекти, на підставі чого сформулювати висновки щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та праксеологічних засад його застосування.*

Прокурор, здійснюючи діяльність у досудовому розслідуванні, повинен також усвідомлювати те, як він впливатиме на учасників розслідування, а головне – те, що лише завдяки його ініціативним діям взагалі може існувати досудове розслідування. Ефективність досудового розслідування цілком залежить від того, наскільки ефективно прокурор буде діяти самостійно і взаємодіяти з іншими учасниками розслідування від моменту його початку до завершення. Таким чином, на прокурора покладається тягар відповідальності (соціальної, юридичної, моральної) за результати досудового розслідування і за ступінь його функціональної єдності [268].

Методи наукового пізнання – це сукупність прийомів, норм, правил і процедур, що регулюють наукове дослідження та забезпечують вирішення дослідницької задачі. Науковий метод – це спосіб пошуку відповідей на науково поставлені питання та водночас спосіб постановки таких питань, сформульованих у вигляді наукових проблем. Отже, науковий метод є способом добування нової інформації для розв’язання наукових проблем [38, с. 51].

Науковці пропонують різні класифікації методів дослідження. Зокрема, перший підхід передбачає їх поділ на дві групи: загальнонаукові та спеціальні [86; 223, с. 11]; другий – групування методів на чотири категорії: загальні (філософські), загальнонаукові, приватно-наукові та спеціальні методи [87; 154, с. 15]; третій – поділ методів на загальнонауковий, діалектико-матеріалістичний метод; загальні методи; спеціальні, а також приватно-наукові методи [263, с. 64].

Розглянемо детальніше загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового дослідження. Загальнонаукові (метанаукові) методи, з одного боку, конкретизують філософський рівень використаної методології, а з іншого – є основою для застосування приватних методів пізнання. Для побудови теоретичних конструкцій чільне місце серед метанаукових методів мають логічні прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, гіпотеза,

узагальнення та абстрагування), системний, структурно-функціональний, метод моделювання тощо.

Спеціально-наукові методи – це прийоми та способи пізнання, які розробляють і застосовують у межах окремих груп наук (наприклад, природничих або соціальних). У системі цих методів щодо юриспруденції слід виокремити спеціальні загальноправові методи, які застосовують у теорії права в певній формі в усіх інших юридичних науках, та приватноправові, створені тією чи іншою юридичною наукою. Серед спеціальних загальноправових методів виокремлюють такі: формально-юридичний, порівняльного правознавства, побудови юридичних конструкцій, юридичної герменевтики [38, с. 55].

Зазвичай з метою подолання концептуальної та процедурної неоднозначності в підходах до обґрунтування правових рішень доводиться залучати певні метаправові (або й взагалі метанормативні) засади, на підставі яких можна було б схилитися до того чи іншого варіанту врегулювання правовідносин в конкретно заданій ситуації. Таку «метанормативність» традиційно шукають у моральних підвалинах права, які фігурують у цьому контексті як мірила «людиномірності» й «людяності» останнього. З позиції таких засад здійснюються спроби зведення різнопланових модусів виявлення права до тієї загальної «ідеї морально-правової справедливості», завдяки якій усі особливі (і навіть «полярні») його вияви асоціюються з одним і тим самим феноменом – правом. З огляду на зазначене, для розкриття суті предмета дослідження найбільш доцільним вбачається використання таких методів: *діалектичного, історико-юридичного, системного, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного та статистичного* [80].

Діалектичний. Діалектика (*грец.* – мистецтво вести бесіду, спір) – вчення про найбільш закономірні зв'язки, становлення, розвиток буття і пізнання та заснований на цьому вченні метод творчо пізнавального мислення [248, с. 154]. Це найзагальніший метод пізнання, який слугує основою всіх інших методів, адже визначає певний світоглядний підхід до розуміння та пізнання дійсності.

Слід зауважити, що діалектичний метод у процесі дослідження використовують не окремо від методичних прийомів, не поряд з ними, не як певне доповнення до окремої методики, а в них і через них. Водночас у процесі дослідницької роботи діалектичний метод збагачує власний зміст. Саме тому методологічною основою вітчизняної науки (як суспільної, так і природничої) визнавали лише метод діалектики, який *орієнтує на те, що досліджувані явища повинні братися в їхньому взаємозв'язку і взаємозумовленості, постійному русі, зміні та розвитку, які трактуються як боротьба протилежностей, і які відображають об'єктивні закони власне дійсності*. На основі методу діалектики у вітчизняній науці традиційно формуються й всі інші методи пізнання та практичної діяльності [266].

Універсальність такого методу зумовлена тим, що він абстрагується від окремих особливостей об'єктів і фіксує в них лише те, що притаманне їм закономірно. Цей підхід передусім орієнтує суб'єктів пізнання на визнання первинності матерії та вторинності свідомості. Суть діалектики та її методологічна роль у пізнанні визначається тим, що сформульовані нею принципи, закони та правила за своїм змістом відображають різні аспекти діалектики розвитку об'єктивної дійсності. Ці принципи, закони та правила можуть бути трьох типів: положення методологічного характеру, які є відображенням деяких загальних властивостей, сторін, тенденцій, відносин дійсності, вони мають важливе значення в кожній галузі пізнавальної діяльності та які становлять основу наукової уяви про об'єкт дослідження; загальнометодичні положення, що є узагальненням історії розвитку пізнання і надбань пізнавальної діяльності. Це загальнометодологічне положення – поступальний розвиток пізнання в різних галузях науки та практики на базі наступництва і є загальнонауковою основою формування нових теорій та методів дослідження; правила, що стосуються окремих методів і засобів відображення суб'єктом об'єкта.

Дослідження функцій світоглядного обсягу знань дає підстави для висновку, що він функціонує в пізнанні та практиці як засіб досягнення нових знань не лише на рівні всезагального методу пізнання, а й на рівні загальнонаукових, окремонаукових і спеціальних методів. Зумовлено це тим, що кожна наука базується на певному способі мислення та зазвичай філософському діалектичному мисленні, яке, як відомо, є найважливішою формою мислення, що є аналогом і тим самим методом пояснення процесів розвитку, які відбуваються в природі.

Використання означеного підходу дозволяє дослідити й обґрунтувати сутність і зміст правових категорій та явищ, їх елементів, а також сформулювати понятійний апарат у контексті теми дисертаційного дослідження. Це дозволяє надати більш об'єктивну оцінку ситуації у сфері розслідування кримінальних правопорушень, учинених особами відповідно до ст. 480 КПК України, сформулювати висновки та пропозиції. У нашій роботі за допомогою діалектичного методу визначено й обґрунтовано сутність основних понять (підрозділ 1.3, розділи 2–3).

Історико-юридичний метод, тобто сукупність прийомів вивчення права з огляду на його історичну еволюцію, адже, як і будь-який інший метод, потребує передусім знання його вихідних положень, з'ясування його позитивних і негативних рис, що дає змогу наблизитися до техніки історико-юридичного методу [95, с. 5].

Вивчення певного процесу чи явища передбачає обов'язкове врахування того, що їм передувало, які концепції існували раніше. У межах дисертаційного дослідження історико-юридичний метод використано в межах характеристики стану наукових досліджень і законодавчої регламентації кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб (підрозділи 1.1, 1.3).

Системний метод. Як наголошує І. М. Рассоха, системний підхід – це один з головних напрямів методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета й завдання якого полягають у дослідженнях певних

об'єктів як складних систем. Такий підхід сприяє формуванню адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і формуванню ефективних шляхів їх вирішення [197, с. 16]. Методологічна специфіка системного підходу, на думку автора, полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення системи – складного об'єкта з певних складових (елементів). Причому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [197, с. 16].

Використання такого методу дозволило структурувати роботу, виокремити проблемні аспекти, які потребують дослідження питань кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб як системної діяльності, що складається з низки взаємопов'язаних між собою елементів (суб'єктів, прав, обов'язків, процедур, форм, засобів і прийомів тощо), а також з'ясувати сутність, значення та особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування в таких кримінальних провадженнях (розділ 2), процесуального порядку здійснення СРД (підрозділ 3.1) та НСРД (підрозділ 3.2), та на цій основі виявити прогалини й колізії, які негативно впливають на всебічність, повноту та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку й забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ст. 9 КПК України).

Структурно-функціональна неоднорідність права цілком закономірно призводить до його галузево-предметної диверсифікації, а отже, плюралістичності методів забезпечення правової справедливості юридичних процедур і рішень. Зазначений плюралізм поступово «утверджується як найважливіша складова методології юриспруденції, починаючи прокладати

собі шлях через нашарування моністичного підходу в його ідеалістичній і такій звичній марксистській, матеріалістичній версії» [237, с.41].

Ідеться не стільки про «толерантність» сучасної науки, її «невойовничість» стосовно методологічних позицій, альтернативних «єдино прийнятній», скільки в тих парадигмальних змінах, що відбулись у контексті власне ідеалів раціональності.

На відміну від класичної доби в історії науки, коли постулювалася єдиність досліджуваної реальності й визнавалася лише одна істина, що адекватно її відтворює в знанні, сучасна наука схиляється до визнання безлічі реальностей, кожна з яких має свої критерії існування. У зв'язку з цим, наші уявлення про правову реальність дуже обмежені і не охоплюють розмаїття існування реальностей у правовій сфері. Навіть у першому наближенні може бути виділена нормативна реальність, реальність правосвідомості, реальність правовідносин, реальність правової поведінки, у кожній з яких може бути встановлена істина [237, с. 42].

З огляду на викладене вище, *порівняльно-правовий* метод використано для історико-правового порівняння законодавства й прокурорської практики діяльності щодо категорії осіб, передбаченої ст. 480 КПК України (підрозділ 1.3, розділи 2–3). Порівняльний метод передусім вимагає технічно встановлення достовірності порівнюваного матеріалу. Перевірка й оцінка цієї достовірності є настільки суттєвою умовою, що вона стоїть на першому місці, як попередня стадія дослідження. Умова перевірки достовірності диференціюється залежно від встановлення фальсифікації того, що колись було справжнім. Розкриття цієї фальсифікації та є подальшою умовою застосування цього методу.

Формально-логічний метод використано в межах дослідження нормативно-правових актів, які регламентують систему органів прокуратури, їхні місця в ієрархії нормативно-правових актів, їх законності та конституційності. Формально-логічний (догматичний, юридично-технічний) метод традиційно вживається для вивчення «догми» права, його внутрішньої та

зовнішньої форм – джерел права, формальної визначеності права, порядку систематизації нормативного матеріалу, правил юридичної техніки [48, с. 38–43].

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу джерел права, систематизації нормативного матеріалу, правил юридичної техніки, що допомогло сформулювати наведені в дисертації авторські визначення юридичних понять (розділи 2–3), а також під час розроблення науково обґрунтованих теоретичних положень, висновків і пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

У роботі використано статистичний метод, що полягає у встановленні та вивченні кількісних характеристик державно-правових явищ. Такі статистичні дослідження дають змогу виявити певні тенденції в розвитку державно-правових явищ і пов'язаних з ними суспільних відносин [236, с. 14].

Статистичний метод – це системно-кількісні способи отримання, обробки, аналізу й оприлюднення кількісних даних про стан і динаміку розвитку певних державно-правових явищ. Статистичний аналіз особливо ефективний у тих сферах державно-правового життя, які характеризуються масовістю, стійким характером і повторюваністю (боротьба зі злочинністю, врахування громадської думки про чинне законодавство і практику його застосування, правотворчий процес тощо). Його мета – встановлення загальних та стійких кількісних показників, вилучення усього випадкового, другорядного [236, с. 47].

Статистичний метод привертає увагу до об'єкта, який спостерігається емпірично, допомагаючи таким чином визначити його межі та відкриваючи можливості для практичного застосування теоретичних моделей. Вказаний метод застосовано під час аналізу статистичних матеріалів Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, опрацювання результатів анкетування прокурорів [65].

Емпірична база дослідження сформована шляхом спостереження – систематичного цілеспрямованого, спеціального, організованого сприймання

предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. Цей метод наукового пізнання дає змогу одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень [249, с. 82].

Під час анкетування прокурорів застосовано соціологічний метод, який поділяється на методи: а) збору – різноманітні форми опитування (анкетування, інтерв'ю, опитування тощо), спостереження, опрацювання документів; б) аналізу – використання статистичного групування, ранжування, шкалування, індексування, виявлення кількісних залежностей між досліджуваними перемінними [25].

За допомогою таких методів обґрунтовано низку сформульованих висновків і пропозицій, а також узагальнено вивчення кримінальних проваджень і матеріалів практики.

1.3. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб

Розбудова в Україні правової держави, для якої людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, передбачає пріоритетне значення прав і свободи людини та громадянина у сфері правового регулювання суспільних відносин.

Ці положення набувають особливого значення для кримінально-процесуальної діяльності, оскільки вона поєднана з втручанням в особисте життя громадян, обмеженням у випадках, передбачених законом, їхніх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Реалізація в кримінальному законодавстві принципів правової держави є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Одним з державних інститутів, який здійснює нагляд за додержанням і застосуванням законів у державі, є прокуратура України. Важливим напрямом її багатопланової діяльності є участь прокурора в кримінальному процесі [10].

На початковому етапі реформування прокуратури, починаючи з 1995 року, Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово рекомендувала Україні прийняти новий закон про прокуратуру, у якому переглянути (а не скасувати, як це зробили вітчизняні законодавці 2014 року) повноваження поза межами кримінального судочинства. Будь-яких конкретних вимог щодо позбавлення чи обмеження функцій прокуратури в Україні Рада Європи не висувала, крім так званого «загального нагляду», який і був справедливо ліквідований з прийняттям Конституції України ще 1996 року. Так, згідно з п. 9 Перехідних положень Конституції України (у попередній редакції до 2016 року) прокуратура продовжувала виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів. Тобто, як того вимагав Основний Закон, до повного позбавлення прокурорів функції нагляду за додержанням і застосуванням законів необхідно було створити відповідні органи державного контролю (прийнявши для цього потрібні закони) і ці повноваження прокурорів передати новим державним органам [6, с. 20–21].

Як зауважує О. В. Баганець, відповідно до ст. 131–1 Конституції України, прокуратура здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [93]. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» [188], ця функція викладена іншим чином: «Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись причому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [185] та КПК України [105]». На сьогодні

взагалі не регламентовано особливості здійснення такого нагляду, наприклад порядок входження прокурора в приміщення органів правопорядку, які є режимними об'єктами, з метою здійснення наглядових повноважень, зокрема щодо проведення там відповідних перевірок [6].

Як зазначає І. В. Рогатюк, кримінально-процесуальна діяльність прокурора – це врегульована кримінальним процесуальним законодавством діяльність спеціально уповноваженого державою суб'єкта, що здійснюється в чітко визначених законодавством межах, у відповідній процесуальній формі та з метою забезпечення реалізації завдань кримінального провадження [204, с. 46].

Зазначена діяльність, як стверджує О. М. Толочко, змістовно охоплює такі конституційні функції органів прокуратури: підтримання державного обвинувачення та нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство. Форми та методи виконання процесуальних функцій залежать від стадії кримінального процесу, на якій здійснюється діяльність прокурора. Наприклад, у досудовому кримінальному провадженні прокурор діє передусім як організатор розслідування кримінальних правопорушень, відповідає за строк і якість їх розслідування та передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду. Він процесуально керує досудовим розслідуванням. У судовому провадженні прокурор як рівноправна сторона процесу підтримує державне обвинувачення, а в разі прийняття судом незаконного або необґрунтованого рішення – має право оскаржувати його та відстоювати свою думку у вищому суді [239]. Законодавчо визначеним функціям прокурора відповідають напрями його кримінально-процесуальної діяльності – наглядовий (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням) та обвинувальний (починаючи з повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення й до винесення обвинувального вироку суду) [202].

Проте серед науковців немає одностайності щодо цього питання. У контексті предмета нашого дослідження розглянемо його більш детально. Так,

здебільшого в юридичній літературі терміном «повноваження прокурора» позначають сукупність прав та обов'язків, оскільки виконання прокурором своїх обов'язків відбувається саме шляхом реалізації наданих йому законом прав [77, с. 43]. Повноваження прокурора в Законі України «Про прокуратуру» акумульовані в кількох статтях за двома напрямками, зокрема:

1) залежно від місця прокурора в системі прокуратури України:

- повноваження Генерального прокурора України (ст. 9 Закону);
- повноваження керівника регіональної прокуратури (ст. 11 Закону);
- повноваження керівника місцевої прокуратури (ст. 13 Закону);

2) залежно від виконуваних функцій – визначаються в окремих статтях розділу IV «Повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій» [22, с. 53].

Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема може: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити СРД та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні й необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або в разі неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, зокрема щодо закриття кримінального

провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; висувати додаткове обвинувачення в порядку, встановленому КПК України; погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням у порядку, встановленому КПК України; доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту й законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому кримінальному провадженні; перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку та затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК; здійснювати інші повноваження, передбачені КПК, тощо [105].

Розглядаючи алгоритм участі прокурора в досудовому кримінальному провадженні, І. І. Шульган виокремлює такі процесуальні повноваження прокурора залежно від етапів досудового розслідування:

1) на початковому етапі кримінального провадження – з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР прокурор зобов'язаний забезпечити виконання вимог ст. 214 КПК України, передусім

стосовно порядку внесення даних до ЄРДР, строків цих дій, повноти відомостей, визначення підслідності тощо;

2) на етапі проведення СРД та інших процесуальних дій: прокурор покликаний забезпечити правильність тактики й методики розслідування кримінальних правопорушень, планування слідчих дій, дотримання встановлених законом строків, а також неухильне додержання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження;

3) на етапі повідомлення про підозру прокурор забезпечує своєчасність повідомлення про підозру, додержання вимог закону стосовно змісту повідомлення про підозру, зміни повідомлення про підозру, забезпечення прав підозрюваного тощо;

4) на етапі закінчення досудового розслідування процесуальні повноваження прокурора здійснюються в одній із форм, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України. На вказаному етапі прокурор також повинен забезпечити відкриття матеріалів досудового розслідування відповідно до ст. 290 КПК України, вжити заходів, спрямованих на ознайомлення з матеріалами, зібраними стороною захисту [105; 262, с. 517].

З огляду на аналіз цієї та інших статей КПК України, можна дійти висновку, що до компетенції прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб належить прийняття найбільш істотних рішень у кримінальному провадженні. Фактично прокурор уповноважений керувати усіма діями слідчого та надавати вказівки щодо ходу подальшого розслідування, проводити перевірку діяльності органів досудового розслідування.

Зростання повноважень прокуратури щодо нагляду за провадженням досудового розслідування кримінальних правопорушень є цілком закономірним явищем у контексті процесів демократизації та гуманізації українського законодавства [15, с. 6–18].

У цьому контексті Г. Р. Колесник зазначає, що наглядові прокурорські правові засоби – це лише прийоми та способи, тобто правовий інструментарій,

за допомогою якого прокурор реалізує свої повноваження, а не самі його повноваження, визначені законом. Що ж до меж реалізації наданих прокурору прав, то вони визначають лише межі, у яких прокурор реалізує свої права й обов'язки, та не розкривають змісту самих його повноважень. Для зняття всіх цих протиріч законодавець зобов'язаний доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України чітким визначенням терміна «повноваження прокурора». Це сприятиме підвищенню ефективності прокурорського нагляду в досудовому розслідуванні [89].

У юридичній літературі наведено чимало визначень поняття прокурорського нагляду. Наприклад, М. В. Косюта тлумачить його не як загальну функцію прокуратури, а як форму діяльності держави, спрямовану на виявлення, усунення й попередження порушень закону в діяльності суб'єктів права, на яких поширюється компетенція прокуратури, з використанням притаманних органам прокуратури повноважень [96, с. 42]. Проте в Конституції України та Законі «Про прокуратуру» чітко зазначено, що нагляд за додержанням законів є саме функцією прокуратури. В. Т. Нор пропонує розглядати прокурорський нагляд у чотирьох значеннях: 1) самостійна галузь державної діяльності; 2) самостійна галузь права України; 3) самостійна галузь правової (юридичної) науки; 4) самостійний курс навчальної дисципліни [144, с. 5]. У цьому контексті автор пропонує розглядати прокурорський нагляд крізь призму галузевої належності [59].

На думку М. Й. Курочки та П. М. Каркача, прокурорський нагляд – це самостійний вид державної діяльності. Його відмінність від інших видів діяльності визначається специфікою змісту. Зокрема, це перевірка додержання вимог законів, вжиття заходів щодо усунення виявлених правопорушень за допомогою засобів, наданих законом виключно прокуратурі [114].

Згідно з дослідженням Л. М. Кирій, у теорії права прокурорський нагляд визначено як регламентовану законодавчими й відомчими актами діяльність прокурора, спрямовану на виявлення та усунення порушень законності, захист конституційних прав та інтересів громадян, що виникає під час здійснення

функцій прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів [75, с. 12].

Водночас Р. М. Білокінь прокурорський нагляд розглядає як регламентовану законодавчими актами процесуальну та позапроцесуальну діяльність прокурора щодо перевірки виконання Конституції та законів України суб'єктами правовідносин з метою виявлення та аналізу порушень законів, вжиття заходів поновлення порушених прав громадян та юридичних осіб, притягнення винних до відповідальності [13, с. 5].

На переконання В. Рудейчука та М. І. Зубрицького, прокурорським наглядом слід вважати особливий вид державної діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими на те державними органами (посадовими особами) – Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами в межах їх компетенції і наданих повноважень, визначених Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру» та іншими законодавчими й відомчими нормативними актами, спрямований на утвердження верховенства закону та зміцнення правопорядку в державі [206, с. 52; 59].

У своїй науковій роботі Т. В. Корнякова дійшла висновку, що прокурорський нагляд – це державна діяльність, спрямована на забезпечення законності і зміцнення правопорядку, що здійснюється у вигляді функцій, закріплених у Конституції України, та в межах повноважень, передбачених законом. Причому, на думку автора, визначення прокурорського нагляду необхідно закріпити безпосередньо в тексті Закону України «Про прокуратуру» [94, с. 17].

На думку В. В. Луцика, концепція ч. 2 ст. 36 КПК України, за якою процесуальне керівництво розглядається як форма нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, істотно звужує конституційну функцію прокуратури, закріплену в п. 2 ст. 121 Конституції України, оскільки за змістом нагляд за додержанням законів є значно ширшим, ніж процесуальне керівництво, та відрізняється обсягом і характером

повноважень прокурора, а також різним колом завдань, які передбачені для цих видів діяльності [124, с. 232].

Натомість В. Бабкова констатує ідентичність понять прокурорського нагляду та прокурорського керівництва під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення [5, с. 71–73].

На нашу думку, більш обґрунтовано розмежували ці поняття М. В. Руденко та В. П. Півненко, які зазначають, що прокурорське процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування – це, по-перше, самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного, всебічного й неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер вказаної прокурорської діяльності. По-друге, якщо виконання прокурором функції нагляду за додержанням законів спрямоване на забезпечення законності всього досудового розслідування (дій і рішень всіх учасників цієї стадії процесу без будь-якого винятку), то виконання ним функції процесуального керівництва спрямоване лише на забезпечення швидкого, повного, всебічного й неупередженого розслідування кримінального правопорушення владними суб'єктами процесу – дізнавачами та слідчими, діючими вже в межах забезпеченого прокурором режиму законності [208, с. 279].

Сутність прокурорського нагляду на досудовому провадженні, на думку О. Ю. Татарова, полягає, з одного боку, у спостереженні за тим, щоб органи та посадові особи, на діяльність яких поширюються наглядові повноваження, дотримувалися покладених на них обов'язків та правил, а з іншого – у разі порушення цих правил – у своєчасному застосуванні заходів для відновлення законності з притягненням винуватих до відповідальності. Причому об'єктом прокурорського нагляду є встановлений законом порядок вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та процес їх розслідування [233].

Найбільш дискусійним стосовно визначення поняття прокурорського нагляду є питання про віднесення його до процесуальної або ж непроцесуальної діяльності [130], а також пошуку критеріїв співвідношення прокурорського нагляду й функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням [109, с. 183]. У зв'язку з цим, чинне законодавство потребує закріплення визначення понять прокурорського нагляду та процесуального керівництва, а також удосконалення та більш чіткого визначення функцій і повноважень прокурора на досудовому розслідуванні кримінальних проваджень.

Функцію прокурорського нагляду за дотриманням законів у досудовому розслідуванні реалізує здебільшого прокурор вищого рівня (керівник органу прокуратури), а функцію процесуального керівництва – переважно прокурор, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні (процесуальний керівник). Зі змісту визначення, згідно з яким процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання в процесі розслідування вимог законів [107, с. 120], впливає, що цій прокурорській діяльності притаманні ознаки адміністрування, розпорядництва, а не нагляду. Керівництво – це різновид управління в структурі держави та суспільства, яке пов'язане з розв'язанням суспільно-управлінських завдань загальної компетенції. Керівник – посадова особа, яку наділено адміністративною владою щодо очолюваного нею колективу та яка здійснює внутрішньоорганізаційне управління ним [267, с. 82; 265].

Таким чином, об'єднувати функції нагляду та процесуального керівництва чи вважати їх тотожними не можна. Адже прокурор (процесуальний керівник) в умовах сьогодення – активний учасник (організатор) процесу досудового розслідування, він несе відповідальність за всі рішення, дії чи бездіяльність дізнавача та слідчого. Тобто він не є посадовою особою, яка наглядає за досудовим розслідуванням, умовно кажучи, як стороння особа [7, с. 6–7; 207, с. 165].

На підтвердження викладеного В. М. Юрчишин зауважує, що процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням не є формою нагляду прокурора за його законністю, і, навпаки, нагляд за законністю не є формою процесуального керівництва. Процесуальне керівництво прокурора розслідуванням не має на меті виявлення порушень закону органами досудового розслідування та ініціювання питання про притягнення слідчих та їхніх керівників до юридичної відповідальності [270, с. 184].

Власне поняття процесуального керівництва досудовим розслідуванням І. Гловюк визначає як регламентовану нормами кримінального процесуального законодавства цілеспрямовану діяльність прокурора щодо організації швидкого та повного розслідування (у формі дізнання та досудового слідства) шляхом прийняття процесуальних рішень і забезпечення їх виконання [36]. Схожої думки дотримується О. Попович, який визначає процесуальне керівництво як специфічний багатоетапний напрям кримінально-процесуальної діяльності прокурора, спрямований на ефективну організацію досудового розслідування з використанням комплексу владно-розпорядчих повноважень, якими він наділений [163].

Водночас І. В. Рогатюк зазначає, що процесуальне керівництво – обвинувальний напрям діяльності прокурора на стадії досудового розслідування, сутність якого становить регламентована Конституцією та законами України кримінальна процесуальна діяльність прокурора, що реалізується шляхом організації нагляду в кримінальному провадженні та є складовою публічного обвинувачення [204].

Таке різноманіття поглядів, безперечно, переконує в складності наукового та практичного вирішення цього питання, що зумовлено універсальністю закріплених за прокурором повноважень. Залежно від ситуації їх можуть застосовувати як під час здійснення нагляду за додержанням законів усі учасники кримінального процесу, так і для реалізації процесуального керівництва окремі суб'єкти, які покликані здійснити швидке, повне й неупереджене досудове розслідування [43; 65; 98]. Отже, ураховуючи різні

позиції вчених стосовно прокурорського нагляду, можна сформулювати таке визначення. На нашу думку, *прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб – це специфічний вид процесуальної діяльності прокурора, спрямований на реалізацію повноважень в обсязі, передбаченому законом і необхідному для визначення ходу досудового розслідування, організацію швидкого, повного, всебічного й неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки та забезпечення захисту конституційних прав і свобод особи, їх відновлення в разі порушення під час проведення процесуальних дій у межах кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження* [78–79].

У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити новим п. 15-1 ч. 1 ст. 3 КПК України в такій редакції: *«Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні, що здійснюється ним шляхом реалізації повноважень в обсязі, передбаченому законом і необхідному для визначення ходу досудового розслідування, організації швидкого, повного, всебічного й неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки та забезпечення захисту конституційних прав і свобод учасників провадження, їх відновлення в разі порушення під час проведення процесуальних дій, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень»* (додаток Б).

На сьогодні прокурор – процесуальний керівник – ключова фігура досудового розслідування, відповідальна за забезпечення законності та якісного розслідування кожного кримінального провадження. Слід зауважити, що

новації, запроваджені Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року, спрямовані на переорієнтацію ролі прокурора (процесуального керівника) з епізодичного нагляду на безперервне керівництво перебігом досудового розслідування конкретного кримінального провадження [80; 262, с. 519].

Якісно нова роль щодо забезпечення законності в кримінальному провадженні визначена для прокурора як сильного й незалежного його учасника, рушійної сили кримінального процесу [23, с. 12]. Для успішного виконання вказаного обов'язку законодавець України наділив прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, правом процесуального керівництва досудовим розслідуванням та впровадив у кримінальний процес принципи «незмінності прокурора» і «самостійності прокурора» (ч. 1 і 2 ст. 36, ч. 2 ст. 37 КПК України). Відтепер жодне з основних рішень дізнавача та слідчого в кримінальному провадженні без затвердження (погодження) його прокурором не набуває юридичної сили. За таких обставин зростає роль прокурора і його відповідальність саме за кінцевий результат кримінального провадження. Колишній епізодичний, вибірковий прокурорський нагляд перетворюється на безперервне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Тепер прокурор не лише наглядає за законністю, а й організовує процес досудового розслідування, а надалі – підтримує державне обвинувачення в суді, за потреби бере участь на стадіях перегляду судових рішень. Таким чином, забезпечується принцип незмінності прокурора на всіх стадіях кримінального провадження – від його початку до набрання судовим рішенням законної сили. Адже загальновідомо, що найкраще підтримує державне обвинувачення в суді той прокурор, який керував досудовим розслідуванням і разом зі слідчим збирав докази [207, с. 161].

Прокурорське процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування – це, по-перше, самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного й неупередженого

розслідування, дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з метою надання зібраним доказам належної правової оцінки.

З огляду на зазначене вище, виокремлюють такі форми процесуального керівництва [69, с. 250–251]:

- наглядова форма як основна форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням, адже під час здійснення прокурором наглядової діяльності предметом є передусім законність рішень, що приймаються слідчим. Для цього прокурор має повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

- безпосереднє керівництво розслідуванням кримінальних проваджень слідчими – прокурор організовує, планує, координує процес досудового розслідування, має повноваження на надання вказівок та доручень слідчому, оперативним підрозділам та органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, з усіх питань провадження в справі. Причому вказівки прокурора є обов’язковими для вказаних суб’єктів;

- погодження чи відмова в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України; затвердження чи відмова в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта або зазначених клопотань;

- скасування незаконних чи необґрунтованих постанов слідчого;

- форма безпосередньої участі прокурора в досудовому розслідуванні шляхом самостійного виконання вимог кримінального процесуального законодавства чи прийняття процесуальних рішень для забезпечення ефективної процедури досудового розслідування;

- розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України).

На сьогодні чинним КПК України визначені такі повноваження Генерального прокурора (виконувача обов’язків Генерального прокурора) у

здійсненні досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого окремою категорією осіб (ст. 480 КПК України), оскільки саме він вносить відомості, що можуть свідчити про вчинення такими особами до ЄРДР (ч. 1 ст. 480-1, ч. 1 ст. 482-2 КПК України), здійснює письмове повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 481 КПК України), погоджує клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, зокрема НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи таких осіб (ст. 482-2 КПК України). Водночас, як стверджує Х. М. Танривердієв, «...такий законодавчий підхід містить значні корупційні ризики та загалом може призвести до неможливості притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, навіть за вчинення кримінального правопорушення, жодним чином не пов'язаного зі здійсненням його повноважень (наприклад, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України)» [230, с. 8].

Також, на думку В. А. Лапкіна, таку конкретизацію суб'єкта можна вважати виправданою лише з огляду на наявність у відповідній посадовій особи прокуратури виключних повноважень, обумовлених специфікою певної процесуальної дії або рішення. В інших випадках це призводить до надмірного ускладнення визначення суб'єкта прокурорської діяльності. Так, наприклад, повноваження доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення органу досудового, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України), є тісно пов'язаним з повноваженням вирішувати спори про підслідність (ч. 5 ст. 218 КПК України), а отже, визначення суб'єкта його здійснення має бути уніфікованим. Повноваження скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих і прокурорів нижчого рівня (ч. 6 ст. 36 КПК України) надане всім тим посадовим

особам, на яких поширюється поняття «прокурор вищого рівня», а отже, деталізація суб'єкта його здійснення є зайвою, тощо. Іншим негативним аспектом такого підходу є позначення на процесуальному законі змін в організаційному устрої та/або найменуванні посад прокурорів, які взагалі не стосуються предмета і сфери його дії (наприклад, перейменування ланок системи прокуратури з місцевих на окружні, з регіональних на обласні та з ГПУ на Офіс відповідно до змін до Закону «Про прокуратуру» від 19 вересня 2019 року тощо) [115].

Водночас наведені вище види процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України) в поєднанні з іншими повноваженнями прокурора (Закон «Про прокуратуру») дозволяють істотно збагатити діяльність з отримання нових або перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні та посилюють статус прокурора саме як сторони обвинувачення. Адже він також уповноважений починати досудове розслідування, мати повний доступ до його матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, приймати процесуальні рішення, визначати своїми вказівками та дорученнями спрямування розслідування, брати участь у проведенні слідчих і процесуальних дій, а за потреби особисто їх проводити, тобто фактично наділений повноваженнями слідчого. Наділення прокурора такими широкими повноваженнями підвищує його відповідальність щодо правових наслідків рішень, які приймаються як у зв'язку з проведенням процесуальних дій, так і за результатами досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб загалом.

Сутність прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва виявляється в безпосередньому спрямуванні прокурором з допомогою певних організаційних і процесуальних важелів (вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень) перебігу кримінального провадження на стадії досудового розслідування задля досягнення органом, який здійснює таке розслідування, конкретного результату у вигляді захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів

учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Причому ефективність такої діяльності подвоюється, оскільки прокурор, на відміну від суто наглядових повноважень, бере активну участь у визначенні кола доказів, способів їх отримання в конкретному кримінальному провадженні, проведенні із зазначеною метою певних процесуальних дій, забезпечуючи одночасно законність дій слідчого й уповноваженого оперативного підрозділу під час вимушеного обмеження конституційних прав окремих осіб визначених ст. 480 КПК України [85].

Як зазначає В. О. Прядко, визначення таким чином сутності прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва дає змогу окреслити його мету й завдання [195, с. 45].

У словнику української мови зазначено, що мета – те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, ціль; заздалегідь намічене завдання, замисел [21]. В. В. Липківський метою прокурорського нагляду вважає досягнення результату, на яке спрямовується вся діяльність органів прокуратури через реалізацію покладених на них законодавством функцій [117]. За ступенем впливу прокуратури на досягнення мети прокурорського нагляду він поділяється на два рівні. Перший рівень – це фактичне усунення правопорушень у результаті прокурорського реагування, відновлення порушених прав, відшкодування збитків, покарання порушників закону, усунення причин порушень закону і умов, які їм сприяють. Другий рівень – це утвердження правопорядку як утіленого в життя принципу законності. Більш аргументованою є позиція М. І. Мичка, який вважає, що мета прокурорського нагляду спрямована на утвердження верховенства закону і має своїм завданням: захист прав і законних інтересів людини, громадянина і держави; забезпечення законності в діяльності органів влади і управління; зміцнення правопорядку [135].

Окремого дослідження потребують і завдання прокурорського нагляду. П. М. Каркач з цього приводу зазначає, що завдання прокурорського нагляду

полягають у тому, щоб, використовуючи повноваження прокурора, досягти неухильного виконання законів піднаглядними органами та установами та їхніми посадовими особами, скасування незаконних актів і припинення діяльності, яка суперечить законам. У наглядовій діяльності за додержанням і застосуванням законів основними завданнями є захист гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян, а також захист інтересів держави [68, с. 76].

Крім того, на прокурора покладено завдання як щодо дотримання збереження інформації, отриманої внаслідок їх проведення, з подальшим її використанням під час досудового та судового розслідування, так і здійснення заходів щодо захисту інформації, яка не використовується в кримінальному провадженні, тобто здійснення контролю за знищенням відомостей, речей і документів.

Проте варто зауважити, що чинний Закон України «Про прокуратуру» не містить окремого визначення завдань прокурорського нагляду. Лише в ст. 1 цього Закону закріплено, що прокуратура України здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства й держави. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону, однією з функцій прокуратури саме і є нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [188].

З огляду на цю законодавчу прогалину, слушною видається думка О. О. Шпака про те, що Закон України «Про прокуратуру» потребує доповнення окремою статтею, у якій слід визначити завдання діяльності прокуратури України [259, с. 34].

У цьому контексті Т. В. Корнякова запропонувала доповнити Закон України «Про прокуратуру» новою статтею, у якій визначити мету й завдання прокуратури, виклавши її в такій редакції:

Стаття «Мета і завдання діяльності прокуратури»

Діяльність органів прокуратури спрямована на всебічне утвордження верховенства права та закону і має своїм завданням захист від неправомірних посягань:

1) закріплених Конституцією України суверенітету й незалежності республіки, цінностей демократичної, соціальної і правової держави, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем;

2) гарантованих Конституцією та іншими законами України особистих, політичних, соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина;

3) основ демократичного устрою публічної влади, правового статусу державних органів, територіальних громад і органів місцевого самоврядування [94, с. 16]. Однак, на нашу думку, запропоновані зміни більшою мірою стосуються загальних завдань прокуратури та не конкретизують завдання прокурорського нагляду в досліджуваній нами тематиці.

Своєю чергою, здійснивши аналіз завдань, які стоять перед прокурором, Р. М. Білокінь наголошує, що він виконує двоєдине завдання: забезпечення ефективної та законної боротьби зі злочинністю й охорони недоторканності особи, її прав і законних інтересів [13]. Проте, на нашу думку, сумнівним є формулювання такого завдання органів прокуратури, як забезпечення ефективної та законної боротьби зі злочинністю.

На думку І. І. Когутича, В. Т. Нора, А. А. Павлишина, В. В. Луцика, завдання прокурорського нагляду можна умовно поділити на загальні, спеціальні й окремі. Вони перебувають в ієрархічній залежності й підпорядкуванні. Вирішення окремих завдань забезпечує реалізацію спеціальних, а реалізація спеціальних завдань підпорядкована вирішенню загальних питань [77, с. 8].

Об'єктом прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування є виконання законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, законність їх діяльності, тобто законність процесуальних актів і процесуальних дій посадових осіб органів, які здійснюють дізнання та досудове слідство, а

також інших учасників досудового розслідування як стадії кримінального провадження [148].

На думку О. В. Баганця, органи прокуратури згідно з вимогами КПК України начебто продовжують здійснювати нагляд за додержанням законів на досудовому розслідуванні, але насправді, відповідно до ст. 36 КПК України, такий нагляд у вигляді «процесуального керівництва» покладений лише на прокурорів – процесуальних керівників, які зазвичай найменш досвідчені у зв'язку з проведенням «реформаційних змін». Водночас вищі прокурори, які мають бути більш досвідченими в професійному значенні, нинішнім законодавством фактично позбавлені повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування, що є категорично неприйнятним надалі. Крім того, навіть передбачена Конституцією України в нинішньому її вигляді функція прокуратури з «нагляду за негласними та іншими СРД органів правопорядку» настільки неконкретна й чітко не визначена, що прокурори перетворилися фактично на пересічних статистів і не впливають на організацію досудового розслідування, а тим паче на додержання прав і свобод учасників процесу й інших осіб [6].

З метою вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб пропонуємо запровадити спеціальний статус прокурорів – прокурорів-криміналістів у структурі органів прокуратури України з повноваженнями прокурора, передбаченими ст. 36 КПК, які стосуються процесу збору та фіксації доказів на стадії досудового розслідування, та замінити в п. 15 ст. 3 КПК України (визначення основних термінів Кодексу) тлумачення терміна «прокурор» на таке визначення: *«Прокурор-криміналіст – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України “Про прокуратуру”, діє в межах своїх повноважень, здійснюючи криміналістичне забезпечення кримінального провадження»*.

Саме інститут прокурорів-криміналістів, поєднуючи в собі досвід слідчої практики, знання у сфері криміналістичної техніки, тактики й методики, а

також методологічних і практичних можливостей судової експертизи, шляхом реалізації криміналістичної науки та судової експертизи в практичну діяльність прокурорів і слідчих з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії осіб, а також забезпечити реальне підвищення кваліфікаційного рівня молодих спеціалістів у їх середовищі. За умови належної організації роботи такі підрозділи здатні виконати два основоположні завдання:

1) забезпечення ефективної навчально-методичної роботи зі слідчими та прокурорами з підвищення їх професійної майстерності, передусім у виявленні та розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених особами, передбаченими ст. 480 КПК України;

2) надання реальної практичної та методичної допомоги прокурорам усіх рівнів у здійсненні нагляду, процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також процесуального контролю за виявленням та розслідуванням тяжких, особливо тяжких і резонансних злочинів саме на визначальній стадії досудового слідства – стадії збору, фіксації та перевірки доказів, що повинно стати пріоритетом слідчої та наглядової діяльності в нових умовах.

У контексті предмета дослідження варто наголосити, що КПК України не приділяє належну увагу питанням визначення процесуального прокурора як суб'єкта кримінального переслідування. Зокрема, присвячена призначенню й заміні прокурора ст. 37 КПК України передбачає, що «прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури», однак взагалі не формулює жодних підстав, умов чи критеріїв визначення такого прокурора, органу прокуратури. Водночас КПК України містить поняття та встановлює правила підсудності: територіальної, інстанційної та предметної (ст. 32–33-1), а також предметної та територіальної підслідності (ст. 216, 218), згідно з якими визначаються орган, що проводить досудове розслідування, та суд, який здійснює судове провадження. Вочевидь, така ситуація свідчить про

прогалину щодо визначення ключового учасника кримінального провадження, яким є прокурор, і ставить таке визначення в залежність від вказаних суб'єктів, що не можна визнати правильним. З огляду на це, у ст. 37 КПК України доцільно закріпити правила визначення процесуального прокурора, що ґрунтуються на принципах територіальності та спеціалізації.

Висновки до розділу 1

1. Визначено сучасний стан наукового дослідження проблем участі прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. Встановлено, що зазначене питання, розпочинаючи із жовтня 2014 року (часу затвердження нової редакції Закону України «Про прокуратуру» та практики дії чинного КПК України) й донині, на рівні кандидатських і докторських дисертацій досліджено не повною мірою, що суттєво впливає на ефективність діяльності прокуратури за цим напрямом. Більшість наукових праць кримінального блоку присвячені спеціальностям: 12.00.09 – участі прокурора в кримінальному процесі з метою нагляду за законністю прийняття рішень органами досудового розслідування, виконання функцій процесуального керівника під час досудового розслідування та функції підтримання державного обвинувачення в суді, особливостям реалізації запобіжних функцій у процесі проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, а також визначенню шляхів їх реалізації в процесі нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукові заходи (Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, А. І. Палюх, М. А. Погорецький, І. В. Рогатюк, О. С. Старенький, О. Ю. Татаров, О. В. Фараон, А. В. Шевчишен, О. Г. Шило, В. М. Юрчишин та ін.); 12.00.10 – проблемам виконання функцій органами прокуратури, зокрема координуючих і наглядових, а також міжнародній

співпраці; 12.00.08 – кримінологічним та кримінально-виконавчим засадам запобігання кримінальним правопорушенням (Д. О. Супруненко, Ю. О. Новосад). В окремих монографічних дослідженнях розкрито питання інституту недоторканності певних категорій осіб у кримінальному процесі України (І. В. Бабій, С. Г. Волкотруб, І. С. Ганенко, Є. А. Котець, Д. А. Пеший, О. М. Посвистак, С. В. Свириденко, Х. М. Танривердієв).

Саме ця обставина стала вирішальною під час вибору об'єкта та предмета цього дисертаційного дослідження. Попри те, що в попередні періоди (1991–2014 рр.) з означеної проблематики захищено низку докторських і кандидатських дисертацій, а також підготовлено значну кількість іншої науково-методичної літератури, донині малодослідженими залишаються ті аспекти, що становили зміст цієї роботи, а саме: а) теоретико-концептуальні засади кримінально-процесуальної діяльності прокуратури України в сучасних умовах (2014–2023 рр.); б) нормативно-правові засади діяльності прокуратури України в кримінальних провадженнях щодо осіб, які наділені недоторканністю; в) процесуальний порядок участі прокурора на стадії досудового розслідування та особливості збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

Зазначені питання становили зміст завдань дослідження, реалізація яких передбачала врахування не лише їх теоретико-прикладного характеру, а й практичного значення, оскільки від їх вирішення залежить ефективність досудового розслідування кримінальних проваджень щодо окремої категорії осіб.

2. Наголошено, що кримінальне процесуальне дослідження передбачає наукову пізнавальну діяльність, належне проведення якої неможливе без обрання методологічної основи. Сформульовано методологічні засади дослідження кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, тобто своєрідну матрицю чи систему координат, що визначає пошук певних прийомів, способів дослідження, необхідних для отримання відповідного результату, що

ґрунтується не лише на обраних методах дослідження певної методологічної лінії, а й на визначених статистичних даних з їх науковим узагальненням, упорядкуванням, плануванням і системним підходом до дослідження окремих частин загальної теми, аналізом наукових і нормативно-правових джерел, передбачає формулювання висновків і розроблення пропозицій стосовно вдосконалення розслідування кримінальних правопорушень особами, які наділені недоторканністю, чинного кримінального процесуального законодавства України й практики його застосування, а також науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення результативності нагляду, що здійснює прокуратура як учасник кримінальних-процесуальних правовідносин, рівня ефективності її діяльності в досудовому розслідуванні загалом.

3. Кримінальні-процесуальні повноваження прокурора (ст. 36 КПК України) у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб (ст. 480 КПК України) спрямовані на забезпечення нагляду за додержанням законів усіма учасниками досудового розслідування, а також процесуального керівництва суб'єктами сторони обвинувачення (дізнавач, слідчий), які безпосередньо розслідують кримінальне правопорушення, учинене такими особами. Такими окремими повноваженнями КПК України наділив Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) у здійсненні досудового розслідування в таких кримінальних провадженнях, зокрема: внесення відомостей до ЄРДР (ч. 1 ст. 480-1, ч. 1 ст. 482-2 КПК України), письмове повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 481 КПК України), погодження клопотання про дозвіл на затримання, обрання окремого запобіжного заходу, обшуку, а також про застосування інших заходів, що обмежують права та свободи цих осіб (ст. 482-2 КПК України).

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

2.1. Початок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб

Системні зміни в економічній, політичній і соціальній сферах України спрямовані на розбудову демократичної, правової держави європейського зразка. Прийняття КПК України є визначальним у системі реформування кримінального судочинства. Водночас не менш важливою є реалізація кримінального процесуального законодавства в діяльності органів досудового розслідування, яка ще не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо додержання засад верховенства права та законності [17].

Питання щодо організаційного забезпечення вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в діяльності правоохоронних органів є одним з найбільш складних і дискусійних. Упродовж 2014–2021 рр. загальна кількість заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції та були зареєстровані в журналі єдиного обліку, переважно зростала. 2014 року цей показник зменшився на 8,2 % до 4 288 336, упродовж 2015–2018 років – зріс до 73 03 120 (+70,3 % до рівня 2014 року), у період 2019–2020 років – незначно коливався (–1,2 % та +2,3 % відповідно) і становив 2020 року 7 381 550. Натомість 2021 року він зменшився на 3,0 % порівняно з показником попереднього року та становив 7 160 284; 2021-го – зменшився в 17 регіонах країни, а зріс у 7 регіонах. Помітне зменшення кількості заяв і повідомлень відбулось у Луганській (–9,0 %), Полтавській (–8,4 %), Харківській (–7,7 %), Сумській (–7,5 %), Херсонській (6,7 %), Миколаївській та Одеській (по –6,2 %) та Дніпропетровській (–6,0 %)

областях, зростання – у Тернопільській (+10,2 %), Київській (+6,7 %) та Запорізькій (+5,6 %) областях [177; 100].

Після значного зростання кількості особливо тяжких посягань 2014 року (25 872, тобто +87,8 % до показника 2013 року), зумовленого початком масштабного збройного протистояння на сході країни та вчиненням у зоні АТО значної кількості діянь, які кваліфікувалися як особливо тяжкі злочини, упродовж наступних років їх кількість постійно зменшувалася. У 2015–2017 рр. темпи цього зменшення були помітними і становили –16,8 %; –11,6 % та –12,8 % відповідно. Станом на 2017 рік було зареєстровано 16 586 таких діянь. У 2018–2019 роках зниження суттєво уповільнилося (–5,4 та –2,1 %), а впродовж 2020–2021 років – знову посилювалося. Унаслідок цього кількість злочинів вказаного ступеня тяжкості зменшилася 2020 року до 13 199, а 2021 року – до 12 108.

Відсоток тяжких злочинів серед усіх кримінальних посягань упродовж 2014–2017 років збільшився з 27,7 до 37,8 %; у наступні два роки зменшився до 31,6 %; 2020 року зріс до 34,7 %, а 2021-го – до 34,8 %. Темпи зменшення абсолютних показників тяжких злочинів також були нижчими, ніж темпи зменшення всіх кримінальних правопорушень.

Упродовж 2014–2021 років динаміка окремих груп кримінальних правопорушень з-поміж усіх, кримінальні провадження щодо яких закінчено розслідуванням і направлено до суду (розслідуваних кримінальних правопорушень), виділених за кримінологічними ознаками осіб, які їх учинили, помітно відрізнялася. Кількість кримінальних правопорушень, учинених особами, які раніше вчиняли злочини, 2014 року дещо зросла та становила 63 746 (+1,8 %), упродовж наступних двох років скоротилася до 50 510 (–20,8 %), а 2017 року суттєво зросла і становила 66 501 (+31,7 %). 2018 року кількість таких діянь майже не змінилася, а в останні три роки постійно зменшувалася (–13,6 %, –13,8 % та –5,7 %) і 2021 року сягла 46 691 (–29,8 % порівняно з показником 2017 року). Частка цих посягань серед усіх,

провадження за якими направлено до суду, зросла з 29,5 % 2013 року до 37,4 % 2018-го, а впродовж останніх трьох років зменшилася до 29,8 %.

Реагування на кримінальні правопорушення слід розглядати як реалізацію всієї сукупності правових, організаційних, управлінських та інших елементів системи кримінальної юстиції, які мають забезпечити позитивний результат під час прийняття та реєстрації відповідних звернень, а також встановлення осіб, які їх учинили. Неупереджений розгляд стану реагування на кримінальні правопорушення дає підстави для висновків про те, що будь-яка недооцінка невідкладної необхідності в радикальному перегляді сформованих поглядів на сутність, цільове призначення та механізми прикладного вирішення проблеми реагування на кримінальні правопорушення буде й надалі консервувати її дестабілізуючий руйнівний характер [52].

З прийняттям КПК України, на відміну від попередніх актів кримінально-процесуального законодавства, змінено приводи й підстави щодо відкриття кримінального провадження та початку досудового розслідування. Така ситуація вимагає від правоохоронних органів не лише переосмислення процесів, які відбувалися в їх діяльності під час розслідування за попередніх умов, а й чіткого вміння виокремити позитивні практичні напрацювання з метою їх ефективного застосування в процесі здійснення кримінальної процесуальної діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладаються функції щодо нагляду за додержанням законів, а розділ IV цього Закону визначає коло повноважень прокурора під час здійснення такого нагляду на всіх стадіях кримінального судочинства. Крім того, законодавець наділяє прокурора дієвими важелями для відповідного правового реагування в разі виявлення фактів порушення або недотримання процесуальних норм [188].

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а відповідно до ч. 2 ст. 37 КПК України, такі повноваження покладені на нього від початку

кримінального провадження і до його завершення. Отже, початок здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням визначається початком досудового розслідування, тобто внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Також прокуророві необхідно врахувати, що забезпечення додержання вимог законодавства щодо повноти прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення покладається передусім на керівників відповідних правоохоронних органів [186].

Загалом, як слушно зауважує В. С. Зеленецький, ефективність наглядової діяльності прокурора здебільшого визначається чіткістю розуміння тих завдань, які стоять перед ним у певній сфері кримінально-процесуальної діяльності. Причому не завдань кримінального процесу загалом або завдань наглядової діяльності прокурора за законністю діяльності органів досудового розслідування, а сукупності тих конкретних завдань, які має бути виконано під час здійснення саме цього виду прокурорського нагляду (у контексті нашого дослідження – нагляду за прийняттям та розглядом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення). До таких завдань процесуального характеру належать, наприклад, неухильний прийом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, забезпечення повної реєстрації таких заяв та повідомлень, дотримання строків їх вирішення [58, с. 114–115], інакше кажучи, строків внесення відомостей до ЄРДР та деяких інших, про які буде зазначено далі.

Як зазначає С. В. Свириденко, початок досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо осіб, які наділені недоторканністю, не вирізняється специфікою, тому відбувається в загальному порядку. Зазначене зумовлено тим, що: по-перше, механізм внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення злочину, незалежно від того, ким він був учинений; по-друге, обов'язок слідчого, прокурора внести відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР має безумовний характер; по-третє, на момент внесення до ЄРДР відомостей реєстратору можуть бути ще невідомі

особливості правового статусу суб'єкта злочину, зокрема наявність у нього імунітету. Таким чином, ця процедура передусім покликана забезпечити фіксацію відомостей про факт учинення протиправних дій (бездіяльності), що містять або можуть містити ознаки кримінального правопорушення. Учений зауважує, що такий підхід є цілком виправданим з позиції забезпечення засади законності, публічності, рівності всіх перед законом і судом, невідворотності кримінальної відповідальності. Тобто власне реєстрація факту вчинення кримінального правопорушення має бути безумовною, адже інакше відбудеться порушення вимог ст. 214 КПК України [210, с. 8].

Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування. Водночас у нормах, закріплених ст. 214 КПК України, законодавець не формулює вимоги, яким мали б відповідати заяви або повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень [105].

Таким чином, аналіз змісту інституту початку досудового розслідування в інтерпретації чинного КПК України дає змогу дійти таких висновків:

по-перше, заява або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення є підставою для початку кримінального провадження та досудового розслідування;

по-друге, КПК України не містить жодних посилань щодо зазначення в таких заявах або повідомленнях достатніх даних, які б свідчили про наявність ознак кримінального правопорушення;

по-третє, відомості щодо вчиненого кримінального правопорушення, викладені у відповідних зверненнях, підлягають обов'язковому внесенню до ЄРДР упродовж 24 годин.

Якщо порівнювати особливості правової регламентації прийняття заяви або повідомлення про вчинення злочину за КПК 1960 року та КПК України, можна виокремити спільні положення. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 97 КПК 1960 року, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані були приймати заяви та повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, зокрема в справах, які не підлягають їх віданню. Водночас згідно з ч. 4 ст. 214 КПК України, прокурор, слідчий, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, також зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, як і раніше, не допускається.

Проте, на відміну від КПК 1960 року, чинний КПК не передбачає обов'язку прокурора або слідчого встановлювати особу, яка повідомляє про вчинене кримінальне правопорушення. Положення п. 2 ч. 5 ст. 214 стосовно того, що серед відомостей, які вносять до ЄРДР, необхідно зазначати прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника можна тлумачити як необхідність обов'язкового встановлення їх особи, проте відповідно до цієї самої статті відсутність даних щодо особи заявника не перешкоджає внесенню викладених у заяві або повідомленні відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру. Виокремлення в КПК України правового статусу заявника та потерпілого як суб'єктів, які можуть звертатись із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення, між собою не узгоджуються, адже згідно зі ст. 55 права й обов'язки потерпілого виникають в особи лише з поданням заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Таким чином, «заявник» є узагальнювальним терміном, що охоплює будь-яку особу, яка може звернутися з відповідною заявою або повідомленням, зокрема й власне правопорушника [162].

Визначення обов'язкових критеріїв, яким мали б відповідати заяви або повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень, є принциповим, оскільки:

по-перше, слід чітко відмежувати заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення від інших звернень (наприклад скарг) з метою попередження прийняття необґрунтованих рішень про внесення інформації до ЄРДР та початку кримінального провадження за відсутності події кримінального правопорушення;

по-друге, кожна заява або повідомлення повинні містити обставини, що свідчать про вчинення саме кримінального правопорушення, та давати підстави здійснити попередню кримінально-правову кваліфікацію (відповідно до КПК України, навіть у разі відсутності в заяві або повідомленні ознак кримінального правопорушення та помилкової кримінально-правової кваліфікації заявником такої події, відповідні відомості будуть внесені до ЄРДР, після чого буде відкрито кримінальне провадження);

по-третє, можливість не зазначати в заяві або повідомленні про вчинення кримінального правопорушення відомостей про особу заявника буде значно ускладнювати досудове розслідування в межах цих же кримінальних проваджень, а також створювати передумови для відкриття кримінальних проваджень на підставі заяв або повідомлень, відправлених з хуліганських або інших надуманих мотивів [18, с. 75–76] (відтак, практичні працівники з моменту набрання чинності КПК змушені самотійно здійснювати «сортування» заяв і повідомлень про вчинені правопорушення з урахуванням викладеного в них змісту, що може розглядатись як порушення закону).

Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 480-1, 482-2 КПК України, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК [105]. Закріплюючи зазначені вище правила щодо таких осіб, законодавець так само прагнув передбачити додаткові

гарантії стосовно окремої категорії осіб, зокрема народних депутатів України та суддів Вищого антикорупційного суду, щоб унеможливити незаконний вплив і тиск на професійну діяльність указаних суб'єктів. Найімовірніше це зумовлено тим, що наразі постійно збільшується кількість випадків спроб тиску на суддів з боку учасників кримінального провадження, посадових осіб державних органів влади, представників громадських організацій та ін. В окремих джерелах наводять найбільш поширені способи впливу на суддів, серед яких, зокрема, звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення злочину суддею.

Визначення ролі й місця прокурора на стадії досудового розслідування, зокрема його функцій і повноважень на етапі прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, учинені особами, зазначеними в ст. 480 КПК України, залишається актуальним у теорії кримінального процесу, оскільки саме цей етап є основоположним для проведення своєчасного, повного, об'єктивного й усебічного досудового розслідування та виконання інших завдань кримінального провадження.

Такі завдання прокурора на вказаному етапі досудового розслідування спрямовані на забезпечення оперативного офіційного реагування на будь-які факти вчинення кримінальних правопорушень у межах процедур кримінального провадження, встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, з метою подальшого притягнення її до кримінальної відповідальності. Вимога щодо своєчасності початку досудового розслідування пов'язана з тим, що з часом обстановка на місці події, сліди кримінального правопорушення під дією погодних умов, унаслідок впливу діяльності людей зникають або знищуються, що може спричинити втрату важливих доказів і неможливість їх отримання для встановлення обставин учинення кримінального правопорушення. Таким чином, своєчасність здійснення процесуальних дій, які спрямовані на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, залежить від прийняття прокурором законного й обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування. Помилкові дії на початковому етапі досудового розслідування можуть

призвести до необґрунтованого арешту, притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи або залишення особи, яка вчинила злочин, без покарання [45; 203].

Слід зауважити, що діяльність прокурора на початковому етапі досудового розслідування також спрямована на забезпечення прав і законних інтересів таких осіб, чиї права чи законні інтереси обмежуються під час досудового розслідування. Саме тому після отримання прокурором інформації, що містить ознаки кримінального правопорушення, прокурор має забезпечити надання їй офіційної оцінки, яка може бути здійснена лише в межах кримінального провадження. Для цього він повинен розпочати досудове розслідування або проконтролювати виконання відповідних обов'язків уповноваженими особами органів досудового розслідування. Після початку досудового розслідування прокурор має вжити заходів до встановлення події кримінального правопорушення та своєчасного закриття безпідставно розпочатих досудових розслідувань. Одночасно з цим прокурор повинен забезпечити оперативне розкриття кримінальних правопорушень, що передбачає проведення необхідних процесуальних дій, спрямованих на встановлення особи, винної в учиненні кримінального правопорушення. Після встановлення такої особи прокурор має подбати про внесення відомостей до ЄРДР і розпочати провадження, передбачене главою 37 КПК України, а також про збирання стосовно неї необхідної доказової бази, достатньої для повідомлення їй про підозру. Часові межі початкового етапу досудового розслідування закінчуються зі здійсненням повідомлення особі про підозру, з моменту якого в прокурора є докази щодо причетності особи до вчинення кримінального правопорушення [45].

Прокурор у своїй діяльності керується Конституцією України, КПК України, законами України «Про звернення громадян», «Про прокуратуру», наказами Генерального прокурора України та відомчими наказами правоохоронних органів [164].

На думку О. М. Посвистака, нормативна конструкція ст. 480-1, 482-2 КПК України «відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України» передусім орієнтує правозастосувачів на те, що відомості, які містяться в заяві, повідомленні чи рапорті про кримінальне правопорушення, можуть свідчити не лише про його вчинення, а саме про вчинення цього кримінального правопорушення *суддею Вищого антикорупційного суду/народним депутатом України*. Тобто в цьому положенні акцентовано саме на наявності інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення [165].

У контексті розгляду вказаного питання варто звернути увагу на нормативне врегулювання того, чи повинні на початковому етапі вноситися до ЄРДР відомості про особу, що може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення, і як саме може бути підтверджено те, що вона є суддею Вищого антикорупційного суду або народним депутатом України. У ч. 5 ст. 214 КПК, якою встановлено перелік відомостей, що вносяться до ЄРДР, прямо не вказується на інформацію про особу, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення. Однак цей перелік є відкритим, оскільки в п. 7 ч. 5 цієї статті передбачено можливість внесення «інших обставин, передбачених Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань». Звернення до цього Положення, а саме до п. 14 ч. 1 розділу I, засвідчує, що під час внесення до Реєстру відомостей про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (фабули), обов'язково відображаються, зокрема, дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та інші необхідні відомості [162]. Така вимога може поширюватися лише на випадки, коли в заяві, повідомленні чи рапорті про кримінальне правопорушення є вказівка на конкретну особу, зокрема зазначено її прізвище, ім'я та по батькові, а не абстрактні фрази. У зв'язку з цим постає питання стосовно того, на кого саме має покладатись обов'язок установлення факту, що кримінальне правопорушення, імовірно, вчинила саме особа, яка

належить до окремої категорії, тобто є суддею Вищого антикорупційного суду або народним депутатом України.

У контексті визначення переліку відомостей також потребує встановлення інформації щодо початкових і кінцевих часових меж, у яких та чи інша особа має відповідні повноваження [136, с. 845], і які фактично зумовлюють потребу у встановленні в кримінальному провадженні додаткових гарантій, що забезпечують можливість здійснення нею її професійної чи службової діяльності. Такі межі визначаються законодавчим актом, у якому врегульовано правовий статус кожної з передбачених ст. 480 КПК України категорій осіб. Наприклад, з цього приводу висловилося Рада адвокатів України у своєму рішенні від 14 лютого 2020 року № 14 «Про повноваження адвоката на період зупинення права на заняття адвокатською діяльністю». Зокрема, основна позиція зводиться до того, що зупинення права на заняття адвокатською діяльністю не позбавляє особу статусу адвоката [200]. Крім того, межі, у яких особа має статус судді та, відповідно, його повноваження, визначаються згідно з Конституцією України та Законом «Про судоустрій і статус суддів», у ст. 80 якого передбачено, що суддя призначається на посаду Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, звільнення з посади може бути виключно з підстав, передбачених ст. 126 Конституції України (ст. 112 вказаного Закону). Крім того, цим Законом урегульовано низку положень, що стосуються притягнення судді до кримінальної відповідальності, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо (ст. 49). Тобто, крім правового статусу судді, вказаний нормативно-правовий акт регулює відносини, що безпосередньо слугують предметом правового регулювання кримінального процесуального права.

Таким чином, чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового розслідування є передумовою законності й обґрунтованості подальшого розслідування, а отже, судового розгляду, тобто однією з гарантій законності кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Оскільки ні Закон України «Про звернення громадян», ні положення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів не визначають порядок розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, вчені-процесуалісти пропонували декілька варіантів розв'язання цієї проблеми шляхом:

- прийняття окремого Закону «Про порядок, прийняття, реєстрації, перевірки та вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини» [221, с. 5] (модель такого законопроекту запропонував О. Р. Михайленко) [134];

- регламентації цих питань у КПК, з огляду на процесуальний, а не адміністративний характер цієї діяльності [145, с. 13].

Законодавець обрав як найбільш прийнятний останній варіант, зокрема в контексті надання прокуророві відповідних владно-розпорядчих повноважень, якими він користується в кримінальному провадженні, варіант щодо регламентації порядку розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення нормами КПК [251]. На доцільності саме законодавчої регламентації процесуального порядку подання таких звернень до органів прокуратури наголошували й інші автори.

На думку С. В. Свириденка, першопричиною, що ускладнює здійснення кримінального провадження стосовно окремих осіб, є недосконалість законодавчої регламентації здійснення досудового розслідування щодо них. Це зумовлено тим, що, по-перше, навіть у чинному КПК України простежується доволі загальний характер норм, які стосуються досліджуваного питання; по-друге, досить поверхнево регламентуються специфічні аспекти реалізації процедури досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. На цьому вже неодноразово наголошували сучасні правники. З практичної точки зору проблемним є також питання щодо початку досудового розслідування стосовно осіб, які наділені недоторканністю. Зумовлено це тим, що ні в положеннях ст. 214 КПК України, у якій врегульовано загальний порядок початку досудового розслідування, ні в главі 38 КПК України, яка безпосередньо присвячена особливостям здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, не передбачено

порядку початку досудового розслідування стосовно осіб, які користуються недоторканністю. Крім того, іншими спеціальними законами України, зокрема «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про судоустрій і статус суддів» тощо, окремого порядку початку досудового розслідування також не передбачено [211, с. 79–80].

З огляду на наведену позицію Конституційного Суду України, стосовно Президента України кримінальне провадження не може бути розпочате, причому відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР будуть внесені, адже реєстрація відбувається не щодо Президента, а за фактом учинення злочину. Тобто факт надходження заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення компетентною посадовою особою ознак учинення кримінального правопорушення є необхідним приводом для обов'язкового внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Перевірка заяви, повідомлення має здійснюватись уже в межах досудового розслідування, тобто після внесення відомостей. Невнесення відомостей до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення вважають протиправною бездіяльністю, про що свідчать положення ст. 303 КПК України, а також наведена вище позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (лист від 12 січня 2017 року № 9-49/0/4-17) [241; 211].

Що стосується строків внесення до ЄРДР відомостей, то слідчий, прокурор зобов'язаний зробити це невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [105]. Водночас, відповідно ч. 7 ст. 214 КПК України, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Повноваження прокурора щодо підслідності, встановлені КПК України, передбачають: передання наявних у нього матеріалів з дотриманням правил підслідності до органу досудового розслідування та доручення проведення досудового розслідування у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором (ч. 7 ст. 214); визначення підслідності встановлених під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, які не підслідні тому органу, який здійснює в кримінальному провадженні досудове розслідування (ч. 10 ст. 216); визначення підслідності кримінального правопорушення, яке не віднесене до компетенції слідчого, який розпочав досудове розслідування (ч. 2 ст. 218); вирішення спорів про підслідність (ч. 5 ст. 218); доручення здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36). На підставі вказаних положень В. О. Гринюк і М. А. Погорецький доходять слушного висновку, що на стадії досудового розслідування саме прокурор вирішує всі питання, пов'язані з визначенням підслідності кримінального провадження [158, с. 65]. Водночас повноваження прокурора щодо визначення підслідності мають бути розширені, адже слід урахувати його дискреційне право визначати підслідність будь-якого кримінального правопорушення (з обмеженнями щодо виключної підслідності) з метою ефективного проведення досудового розслідування. Таким чином, до наведених у науковій юридичній літературі видів підслідності (предметної, територіальної, персональної, за зв'язком проваджень та альтернативної), з огляду на предмет дослідження, варто додати ще один – підслідність за рішенням прокурора.

З цього приводу вчені-процесуалісти зазначають, що абзац 2 ч. 5 ст. 36 КПК, яким встановлено заборону доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення за підозрою народного депутата України іншим органам досудового розслідування, крім НАБУ та ДБР, не відповідає положенням абзацу 1 ч. 5 ст. 36 КПК, які передбачають можливість

доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, за винятком кримінальних правопорушень,² віднесених до підслідності НАБУ. Тому, наведену норму, з огляду на предмет регулювання, варто розмістити в ст. 216 КПК України, що регламентує підслідність органів досудового розслідування [230, с. 10].

Відповідно до п. 3, 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, «прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України» [105]. Водночас у ст. 216 КПК визначено підслідність (якісну ознаку процесу досудового розслідування, закріплену в кримінальному процесуальному законодавстві, згідно з якою визначають конкретний слідчий підрозділ, компетентний здійснювати дізнання та досудове слідство за кримінальними правопорушеннями [107, с. 535]), яка передбачає, що досудове розслідування злочинів, учинених окремою категорією осіб, здійснюють слідчі органів ДБР, крім випадків віднесення до підслідності НАБУ згідно з ч. 5 цієї статті. Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України.

Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їхні перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому

підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (абз. 1 ч. 5 ст. 36 КПК). Виняток становлять кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності НАБУ [232, с. 161].

Водночас положення про здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, учиненого народним депутатом України, центральним апаратом ДБР, не відповідає ч. 4 ст. 216 КПК України, що визначає підслідність слідчих органів ДБР. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, до юрисдикції якого віднесено місце вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [175], для забезпечення виконання завдань ДБР утворюються його територіальні управління. Отже, у разі вчинення народним депутатом України злочину поза межами юрисдикції центрального апарату Державного бюро розслідувань, таке розслідування здійснюватиметься його відповідним територіальним управлінням.

Науковці висловлюють також пропозиції щодо розширення переліку осіб, уповноважених на внесення відповідних відомостей до ЄРДР, зокрема Х. М. Танривердієв та О. Д. Чепель пропонують доповнити його керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками НАБУ чи ДБР [253, с. 109–110]. У цьому контексті варто зауважити, що ще 2020 року до ВРУ було подано проєкт Закону про внесення змін до КПК України щодо забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, учинених народними депутатами України від 7 жовтня 2020 року № 4196, згідно з яким, серед іншого, запропоновано надати право слідчим органів ДБР, детективам НАБУ, прокурорам, які здійснюють нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться слідчими органів ДБР, детективами НАБУ – розпочати досудове розслідування за відомостями, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України. У пояснювальній записці до цього законопроєкту його автори зауважують, що подібні зміни зумовлені тим, що «надмірні одноособові повноваження

Генерального прокурора (особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора) створюють перешкоди для ефективного й об'єктивного розслідування, адже фактично від волі однієї особи залежить чи розпочнеться досудове розслідування певного кримінального правопорушення, учиненого народним депутатом України» [194]. Поява наведених законотворчих пропозицій також може вказувати на неоднозначність чинного нормативного врегулювання цього питання.

Прокурор здійснює повноваження щодо процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування з моменту надходження заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Зазначене дозволяє дійти висновку, що в межах початкового етапу досудового розслідування можливо виокремити повноваження прокурора щодо процесуального керівництва до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, що спрямовані на забезпечення повноти та своєчасності прийняття, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення. На початковому етапі досудового розслідування відбувається визначення суб'єктів конкретного кримінального провадження та розподіл обов'язків між ними: після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР керівником органу досудового розслідування визначається слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, а також прокурор – процесуальний керівник досудового розслідування [45].

Як зазначає О. А. Вакулік, у практичній площині питання щодо порядку внесення і виключення відомостей з ЄРДР вперше було порушено Радою суддів України в контексті особливостей початку кримінального провадження стосовно суддів. За ініціативою Ради суддів України було висловлене прохання вивчити питання та висловити правову позицію Судовою палатою в кримінальних справах Верховного Суду України щодо порядку внесення та виключення відомостей з ЄРДР стосовно суддів за заявами громадян, які не

погоджуються із судовими рішеннями за наслідками розгляду справ за їхньої участі. Обґрунтовуючи свою позицію, Судова палата в кримінальних справах Верховного Суду України, зазначає, що безпідставно ініційоване досудове розслідування є порушенням гарантії недоторканості суддів і їх незалежності у виконанні професійних обов'язків, а також спробою втручання в здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. У зазначеному документі пропонується внести зміни до ст. 214 КПК України, де передбачити обов'язок вносити до Реєстру відомості про вчинення кримінального правопорушення особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст. 480 КПК), особами, зазначеними в ст. 481 цього Кодексу (тобто Генеральним прокурором України або його заступником), які здійснюють повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб [18].

Ураховуючи викладені науковцями положення, необхідно внести зміни й доповнення до ст. 214 КПК України в частині внесення *до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення особами, зазначеними в п. 2 ч. 1 ст. 480 КПК України лише Генеральним прокурором України або його заступником.*

Таким чином, доходимо до попереднього висновку, що внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, учинені досліджуваною категорією осіб, здійснюється на тих саме підставах і в тому самому порядку, що й внесення відомостей про кримінальні правопорушення, учинені іншими особами, незалежно від специфіки їх правового статусу. Такий підхід вважаємо цілком виправданим, оскільки зазначена вище недоторканність не є абсолютною, повинна мати певні межі, особливо якщо йдеться про вчинення суспільно небезпечного діяння як злочин. Початковим моментом кримінально-процесуальної діяльності прокурора є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, після чого такий суб'єкт наділяється повноваженнями, спрямованими на забезпечення повноти і своєчасності прийняття, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про вчинені кримінальні

правопорушення; дотримання законності під час проведення невідкладних процесуальних дій; визначення форми проведення досудового розслідування та правил підслідності; забезпечення прав і законних інтересів таких учасників кримінального провадження.

З огляду на матеріали кримінальних проваджень та результати опитування прокурорів, наголошено на трансформації положень ст. 480-1, 482-2 КПК України щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення, учинене суддею Вищого антикорупційного суду, народним депутатом України до ЄРДР виключно Генеральним прокурором (або особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора), у зв'язку з тим, що такі положення не узгоджуються зі ст. 214 КПК про невідкладність, швидкість та ефективність початку досудового розслідування, позаяк прокурору не завжди може бути відомий правовий статус таких осіб на момент учинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 480-1, 482-2 КПК України слід викласти в такій редакції: *«1. У разі встановлення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки, вони вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин у порядку, встановленому цим Кодексом»* [79].

Також у випадках щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України запропоновано зміни й доповнення до ч. 7 ст. 214 КПК України щодо порядку внесення відомостей до ЄРДР, зокрема: *«Якщо відомості про кримінальне правопорушення щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені Генеральним прокурором (або особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), він зобов'язаний протягом 48 годин з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності*

передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування й негайно поінформувати відповідно Верховний Суд України, Верховну Раду України» (додаток Б).

2.2. Особливості повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб

Якісне законодавство є одним з чинників, що забезпечує законність правозастосування. Це особливо гостро відчувається в кримінальному судочинстві, де процес доказування винуватості чи невинуватості особи повинен здійснюватися лише законними засобами, без допущення істотних порушень прав і свобод людини, оскільки особа вважається невинуватою в вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом (ч. 3 ст. 62 Конституції України) [93]. Причини дефектів норм кримінального процесуального законодавства можуть бути найрізноманітнішими, але їхні наслідки підривають довіру до системи кримінальної юстиції та змушують громадян сумніватись у здатності держави забезпечити права й законні інтереси кожної особи, яка бере участь у кримінальному провадженні [67].

Водночас у ст. 24 Конституції України передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [93]. КПК України також передбачає рівність перед законом і судом. Крім того, у ч. 1 ст. 10 зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження,

майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [105].

Загальний порядок повідомлення про підозру передбачено в главі 22 КПК України. Натомість у главі 37 закріплено особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб. Ці привілеї мають публічно-правовий характер, який покликаний захищати незаконне втручання у виконання професійних обов'язків, встановлення системи особливих заходів державного захисту від перешкоджання виконанню покладених на них обов'язків і здійсненню наданих прав. Вказане положення впливає також із ст. 6 КПК України, яка передбачає його дію щодо будь-якої особи, крім випадків кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, визначених главою 37 КПК України [150].

Відповідно до ст. 480 КПК України, особливий порядок кримінального провадження застосовують стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата в Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника [105].

Таким чином, у КПК України закріплено єдиний процесуальний порядок повідомлення про підозру окремій категорії громадян України, щодо яких виникають ускладнення кримінальної процесуальної форми, тобто додаткові гарантії, що надаються державою, порівняно з главою 22 КПК України.

У цьому контексті слушною є позиція О. В. Капліної: «...закріплюючи таку гарантію для зазначених вище категорій осіб, законодавець був переконаний, що встановлює норму-виняток, застосування якої буде затребуване вкрай рідко, адже саме вони мають бути опорою суспільства, їм ми довіряємо не лише свою долю, а й долю держави, вони не можуть вчиняти дії *contra jus et fas* (проти закону та справедливості), а якщо таке сталося, то закон мусить передбачити щодо них додаткові гарантії. Правова природа таких гарантій полягає в тому, що вони не можуть розглядатись як особисті привілеї, а навпаки, мають публічно-правове призначення та слугують засобом захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків» [67].

У ст. 481 КПК України закріплено спеціальний порядок повідомлення окремих категорій осіб про підозру в учиненні кримінального правопорушення, а також встановлено вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомляти окремим категоріям осіб про підозру в учиненні злочину. Так, письмове повідомлення про підозру здійснюється: 1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень; 2) народному депутату України, кандидату в Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором

(виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником; 3-1) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора); 4) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора [105].

Наведена різноманітність суб'єктів з боку обвинувачення, які уповноважені повідомляти повідомлення про підозру особам зі спеціальним статусом, наголошує Е. Ф. Іскендеров, дає підстави для виокремлення в межах окресленої вище класифікаційної групи кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру особі зі спеціальним статусом у досудовому розслідуванні окрему їх підгрупу. Зокрема, залежно від статусу особи, яка наділена спеціальним статусом, кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру особі зі спеціальним статусом у досудовому розслідуванні поділяються на:

- кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові;

- кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру народному депутату України, кандидату в Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому

працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику;

– кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України;

– кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру Генеральному прокурору [63, с. 175].

Спеціальна процедура повідомлення окремої категорії осіб про підозру за ст. 481 КПК України має на меті створення механізму, за якого кримінальне переслідування цих осіб може бути розпочато виключно вищим посадовим складом органів прокуратури, що одночасно покликано забезпечити належне дотримання прав і гарантій, наданих цим особам за законом. Як зазначають фахівці-процесуалісти, основною умовою здійснення повідомлення про підозру стосовно народних депутатів, є наявність достатніх доказів. Процесуальне становище підозрюваного – народного депутата України необхідно розглядати відповідно до таких умов: поява підозрюваного в кримінальному провадженні з моменту повідомлення народному депутату про підозру відповідно до ст. 481 КПК України; письмова форма повідомлення з одночасним врученням пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно в день його складання; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні [230, с. 11].

Норми, аналогічні ст. 481 КПК України, містяться у відповідних законах України, що унормовують статус певних осіб, наприклад, у законах:

– «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – повідомлення про підозру адвоката в учиненні кримінального правопорушення може бути здійснено виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (п. 13 ч. 1 ст. 23);

«Про Уповноваженого з прав людини» – повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором (ст. 20);

– «Про судоустрій та статус суддів» – судді може бути повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником (п. 4 ст. 49) тощо [67]

Водночас однією з тенденцій, що простежується останнім часом у формуванні нормативної бази глави 37 КПК України, є поступове скорочення законодавцем передбачених у ній процесуальних обмежень для досліджуваної категорії осіб. Ідеться, зокрема, про Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» від 10 вересня 2019 року № 39-ІХ, згідно з яким парламент може розпочати окреслену процедуру в разі вчинення Президентом державної зради або іншого злочину [187] та Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року, який передбачає зняття депутатської недоторканності з 1 січня 2020 року [174; 126].

У межах кримінального процесу, ураховуючи специфіку суб'єкта, який наділений імунітетом, обсяг та особливість його правосуб'єктності й визначення його правового статусу в межах кримінального провадження, можна виокремити три різновиди кримінальних процесуальних відносин щодо реалізації імунітетів у кримінальному процесі. На нашу думку, зазначені різновиди кримінальних процесуальних відносин полягають у такому. Перший – це виникнення кримінальних процесуальних відносин щодо реалізації дипломатичного та/або консульського імунітету, а також імунітету аналогічного змісту (імунітет представників міжнародних організацій, місій

тощо). Цей різновид кримінальних процесуальних відносин має суттєву специфіку порівняно з іншими, оскільки правосуб'єктність осіб, які наділені подібним імунітетом здебільшого визначена нормами міжнародного права [85]. Зазначений фактор, безперечно, впливає на здійснення кримінального провадження за участю таких осіб, оскільки в цьому разі найширше відображається міжгалузевість нормативного регулювання подібного різновиду імунітету. Причому домінантними з точки зору юридичної сили є саме ці міжнародно-правові акти або відповідні угоди, що відповідним чином впливає на весь порядок здійснення такого кримінального провадження [127].

Слід зауважити, що використання в наведених законах такої частки, як «лише», і прислівника «виключно», свідчить про надзвичайність, винятковість, безальтернативність нормативного регулювання вручення повідомлення про підозру прокурором. Так, наприклад, слідчий суддя Святошинського районного суду м. Києва своєю ухвалою від 14 березня 2019 року скасував повідомлення про підозру від 5 грудня 2018 року слідчого відділу розслідування особливо тяжких злочинів слідчого управління ГУ НП в Київській області, погоджене прокурором відділу прокуратури Київської області в кримінальному провадженні № 12018110120000600, відкритим за ознаками вчинення ОСОБА_1 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 345 КК України. Слідчим суддею встановлено, що орган досудового розслідування під час повідомлення ОСОБА_1 про підозру 5 грудня 2018 року чітко не обґрунтував беззаперечність фактів, викладених у тексті підозри, та не посилався на зібрані у зв'язку з цим докази під час проведення процесуальних дій до пред'явлення підозри. Також не було вказано та не встановлено під час досудового розслідування, як до та після пред'явлення підозри, якими беззаперечними доказами, зібраними на підставі допиту підозрюваних, одночасного допиту підозрюваних, інших зібраних доказів, встановлено, що саме ОСОБА_1 21 серпня 2018 року, а також ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_8, діяли умисно, з корисливих мотивів, за попередньою змовою, відповідно до заздалегідь розробленого плану, виконуючи розподілені між

собою ролі, маючи умисел на заволодіння чужим майном у великих розмірах, шляхом учинення збройного нападу, поєднаного з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, стежили за автомобілем «Мерседес» сірого кольору, номерний знак НОМЕР_1 (Болгарської реєстрації), на якому пересувалися громадяни Туреччини ОСОБА_8, ОСОБА_24 та громадянин України ОСОБА_26 [243].

На думку Х. М. Танривердієва, повідомлення про підозру таким суб'єктам здійснюють у два етапи: 1) складання тексту повідомлення (ст. 277 КПК України); 2) безпосереднє вручення повідомлення та роз'яснення по суті (ст. 278 КПК України). Таке повідомлення має бути здійснене лише тією особою, яка його склала, і в жодному разі не може бути доручене іншій особі. Інакше в контексті доручення, відповідно до ст. 36, 481 КПК України Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо вручення іншим прокурором письмового повідомлення народному депутату України (ст. 480 КПК), право на яке прямо не передбачене кримінальним процесуальним законом, може розглядатися як мінімізація гарантій діяльності цих осіб [230].

На нашу думку, процесуальний порядок повідомлення про підозру окремої категорії осіб є дещо ширшим та охоплює такі обов'язкові етапи:

1. Встановлення підстав повідомлення про підозру.

Положення глави 22 КПК України визначають загальні положення інституту повідомлення про підозру (підстави повідомлення про підозру, зміст письмового повідомлення про підозру, процесуальний порядок вручення письмового повідомлення про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, зміни підозри) (ст. 276–279 КПК України). Однак, з огляду на проведеного нами аналізу положень чинного КПК України можемо зробити висновок, що ані ст. 3 КПК України, яка визначає основні терміни КПК України, ані положення глави 22 КПК України не розкривають сутності такої правової категорії, як «повідомлення про підозру», що, своєю чергою,

негативно позначається на ефективності реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні, на що вказують 60 % опитаних слідчих і 64 % прокурорів (додаток В).

Крім того, відсутність поняття «повідомлення про підозру» в чинному КПК України призводить до неоднозначного його розуміння вітчизняними науковцями та практиками, адже проведений нами системний аналіз наукових джерел вказує на те, що підозру в кримінальному провадженні дослідники визначають як: інститут кримінального процесуального права [60, с. 74]; процесуальну діяльність [66, с. 241]; процесуальну дію [106, с. 603]; процесуальне рішення [46, с. 36]; акт стадії досудового розслідування кримінального провадження [110, с. 34]; етап досудового розслідування [104, с. 344]; етап стадії досудового провадження та форму повідомлення [118, с. 57]; перший етап формування державного обвинувачення [244, с. 77], первинну форму обвинувальної діяльності щодо конкретної особи [119, с. 241].

Причому 74 % опитаних слідчих, 62 % прокурорів і 58 % суддів вважають, що підозра за чинним КПК України є процесуальною дією, а 26% опитаних слідчих, 38 % прокурорів і 48 % суддів стверджують, що це є процесуальним рішенням (додаток В).

Наявність широкого спектру тлумачень сутності зазначеної правової категорії зумовлена тим, що вчені та практики часто не розмежовують сутність таких правових категорій кримінального процесуального права, як «підозра», «повідомлення про підозру» та «здійснення повідомлення про підозру», що, на наш погляд, є сумнівним, оскільки ці терміни мають різне змістове навантаження.

Як зазначає з цього приводу О. В. Капліна, підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване в повідомленні про підозру та має бути перевірене для спростування або підтвердження. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає в складанні слідчим

або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України [66, с. 238].

На наш погляд, варто погодитися з позицією М. А. Погорецького та В.О. Гринюка, які, аналізуючи зміст глави 22 КПК України, виокремлюють такі фундаментальні категорії інституту повідомлення про підозру:

а) підозра як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння;

б) письмове повідомлення про підозру як процесуальне рішення;

в) повідомлення про підозру як комплекс процесуальних дій, який передбачає складання та вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а в разі якщо повідомлення про підозру, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 40 КПК України, здійснює слідчий, то цей комплекс процесуальних дій охоплює такі дії: складання проекту повідомлення про підозру, погодження його з прокурором, вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри, внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Письмове повідомлення про підозру не може набути в процесуальному аспекті якості дійсності, реальності лише внаслідок створення, складання та погодження його певними уповноваженими суб'єктами кримінального процесу. Власне факт складання письмового тексту повідомлення про підозру без його безпосереднього вручення особою, зазначеною в ст. 481 КПК України, не може вважатися виконанням нею всього комплексу дій, які позначають поняттям «здійснення повідомлення про підозру». Крім того, законодавець на нормативному рівні передбачає не лише складання та вручення процесуального документа – повідомлення про підозру особі, а й роз'яснення його по суті, що додатково свідчить про виконання всього комплексу дій, які охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру» [159; 160, с. 63].

Водночас варте уваги словосполучення «письмове повідомлення про підозру здійснюється...», формулюючи яке законодавець де-факто лише

«заплутує» правозастосовників, оскільки залишається незрозумілим, чи маєтся на увазі те, що прокурор відповідного рівня повинен лише письмово скласти цей процесуальний документ, або ж на нього також покладається обов'язок його вручити. Найбільше запитань викликає коректність вживання словосполучення «письмове повідомлення про підозру» стосовно інших можливих дій керівника прокуратури відповідного рівня або його заступників, зокрема безпосередньо вручення, оскільки наведений вираз одразу орієнтує на вузьке значення – лише ті дії, які можуть бути здійснені письмово [165].

Доречно також звернутися до позиції, викладеної в роботі Н. В. Глинської, Л. М. Лобойка та О. Г. Шило, згідно з якою дії, що становлять зміст поняття «здійснення повідомлення про підозру», охоплюють три етапи: 1) складання письмового повідомлення про підозру; 2) його вручення (вчені також акцентують саме на необхідності безпосереднього вручення, за винятком окремих випадків); 3) внесення відповідних відомостей до ЄРДР. На переконання науковців, «здійснення принаймні одного елемента викладеного вище порядку без дотримання вимог кримінального процесуального закону щодо суб'єкта здійснення повідомлення про підозру судді вказує на незаконність усього порядку такого повідомлення, одним з правових наслідків чого є ненабуття особою правового статусу підозрюваного». Причому вчені наголошують на можливості доручення Генеральним прокурором (його заступником) нижчому прокуророві або слідчому лише останнього етапу, тобто винятково внесення відомостей до ЄРДР щодо повідомлення про підозру [34].

З огляду на викладене вище, пропонуємо внести зміни до ст. 481 КПК України, зокрема п. 1, 2 ч. 1 викласти в такій редакції: «1. Письмове повідомлення про підозру *вручається*:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором (*виконувачем обов'язків Генерального прокурора*), його *першим заступником* або заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, *Директору Державного бюро розслідувань, його першому заступнику та заступникам, першим заступникам та заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його першим заступником або заступником, або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури»* (додаток Б).

Запропоновані зміни скасовують певні гарантії діяльності окремих категорій осіб, зокрема суддів, адвокатів, депутатів, оскільки. Наприклад, згідно із законами України «Про судоустрій та статус суддів» (п. 4 ст. 49), «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (п. 13 ст. 23), суддям, адвокатам можуть повідомити про підозру в учиненні кримінального правопорушення, складовою якого є безпосереднє вручення повідомлення про підозру, лише певні суб'єкти, зокрема Генеральний прокурор або його заступник. З метою унормування нормативно-правових актів пропонуємо такі зміни внести також у відповідні закони.

Таким чином, повідомлення про підозру – процесуальна дія, яка полягає в прийнятті процесуального рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням з прокурором), оформлена в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного [127]. Тобто повідомлення про підозру становить процесуальне рішення слідчого, прокурора, що ґрунтується на підставі отриманих доказів у досудовому

розслідуванні, які свідчать про причетність конкретної особи до вчиненого кримінального правопорушення, а його здійснення є процесуальною дією, що складається з певних нерозривно пов'язаних між собою послідовних етапів, настання яких обумовлено процесуальним статусом суб'єкта доказування зі сторони обвинувачення, який реалізує кримінальні процесуальні гарантії під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні. Якщо повідомлення про підозру здійснює прокурор, то етапами здійснення повідомлення про підозру є: 1) складання повідомлення про підозру; 2) вручення повідомлення про підозру; 3) роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри; 4) внесення відповідних відомостей до ЄРДР. У разі здійснення повідомлення про підозру слідчим, такими етапами є: 1) складання проєкту повідомлення про підозру; 2) погодження його з прокурором; 3) вручення повідомлення про підозру; 4) роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри; 5) внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Отже, саме така побудова глави дає підстави дійти висновку, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність з повідомлення про підозру із сукупністю процесуальних дій слідчого та/або прокурора, зміст яких полягає у встановленні юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276); складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) (ст. 277) та його врученні особі (ст. 278). Такі норми не вичерпують зміст діяльності під час повідомлення особі про підозру, адже системне тлумачення норм КПК України вказує також на те, що, крім зазначених дій, під час процесуальної діяльності, пов'язаної зі здійсненням повідомлення про підозру, слідчий та/або прокурор зобов'язані встановити точне місцезнаходження особи та власне особу, якій має бути вручено повідомлення про підозру; роз'яснити права підозрюваному, що є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Причому на прохання підозрюваного після повідомлення про його права слідчий, прокурор зобов'язані детально роз'яснити кожне із вказаних прав (ч. 2, 3 ст. 276 КПК

України). Крім того, слідчий чи прокурор зобов'язані відібрати в особи розписку про те, що їй вручено письмове повідомлення про підозру, із зазначенням часу й дати вручення [67].

Варто зазначити, що кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні можуть реалізовуватися виключно в разі настання відповідних підстав. Так, положеннями ст. 276 КПК України визначено, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у разі:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;
- 3) наявності достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення.

Науковці слушно констатують, що «підозра має бути формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру, який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК України. Власне підозра без її юридичного оформлення є лише гіпотезою та не породжує правових наслідків» [67, с. 238]. Слід зауважити, що однією з проблем реалізації кримінальної процесуальної сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні є те, що законодавець у главі 22 КПК України належним чином не визначив процесуальну форму повідомлення про підозру в кримінальному провадженні.

2. Складання письмового повідомлення про підозру.

Відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України, процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Частина 3 цієї статті передбачає, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанову виносять у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Причому слід

звернути увагу на те, що законодавець, на відміну від повідомлення про підозру, окремо виокремлює в ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт як процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у ст. 291 КПК України.

Згідно з ч. 5 ст. 110 КПК України, постанова слідчого, прокурора в досудовому розслідуванні повинна містити такі складові:

- 1) вступна частина, у якій наводять відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;
- 2) мотивувальна частина, що має містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України;
- 3) резолютивна частина, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість і порядок оскарження постанови.

Водночас рішення слідчого, прокурора щодо підозри певної особи в учиненні кримінального правопорушення приймається не постановою, а спеціальним процесуальним документом у формі письмового повідомлення, яке має відповідати вимогам, передбаченим ч. 1 ст. 277 КПК України, зокрема містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату й місце народження, місце проживання, громадянство), якій повідомляють про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [105].

На підставі порівняльного аналізу положень ч. 5 ст. 110 КПК України та ч. 1 ст. 277 КПК України можна дійти висновку про їх змістову подібність, що дає підстави зараховувати повідомлення про підозру до різновиду процесуальних рішень слідчого, прокурора, які приймаються на стадії досудового розслідування. З огляду на реалізацію кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування, під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні підозра як процесуальне рішення слідчого, прокурора, що ґрунтується на підставі отриманих доказів, які свідчать про причетність конкретної особи до вчиненого кримінального правопорушення, має оформлятися не письмовим повідомленням, а конкретним процесуальним рішенням – постановою, у якій виражається правова позиція сторони обвинувачення під час досудового розслідування. У цьому процесуальному документі повинна бути зазначена посада прокурора, який здійснює повідомлення. Той прокурор, який склав повідомлення або його погодив, повинен довести процедуру повідомлення до логічного завершення – сповістити про своє обґрунтоване припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, що передбачена в ст. 481 КПК України.

Власне підозра без її юридичного оформлення є лише гіпотезою та не породжує правових наслідків. Тобто як повідомлення про підозру не може відбутися без письмового його оформлення, так і письмове повідомлення про підозру не може розглядатися як процесуальний документ без здійснення

процедур, пов'язаних з його врученням особі та роз'яснення його змісту і процесуальних прав підозрюваного. Таким чином, зміст конструкції «письмове повідомлення про підозру здійснюється» в ст. 481 КПК слід тлумачити як вказівку законодавця на обов'язковість у встановлених у ній випадках Генеральному прокурору України (виконувачу обов'язків Генерального прокурора), його заступнику, керівнику регіональної прокуратури не лише скласти письмове повідомлення про підозру особам, зазначеним у ст. 480 КПК, а й реалізувати його шляхом особистого вручення цим особам.

3. Вручення письмового повідомлення про підозру.

Відповідно до ст. 278 КПК України, за певних умов вручення такого повідомлення може здійснювати як прокурор, так і слідчий, який проводить досудове розслідування, чи прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному провадженні. Вручення цього повідомлення здійснюється в спосіб, передбачений ст. 135 КПК України для вручення повідомлень, тобто надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком тощо.

Визначений у ст. 481 КПК України прокурор вручає письмове повідомлення особі в день його складання, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень.

Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручають не пізніше 24 годин з моменту її затримання. У разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Вручення повідомлення про підозру можна розглядати як процесуальну дію, за допомогою якої особу інформують про прийняте щодо неї процесуальне рішення, – письмове повідомлення про підозру. Специфікою такої процесуальної дії, як вручення повідомлень, зокрема повідомлень про підозру, є відсутність необхідності додаткової фіксації її результатів у протоколі, оскільки факт отримання повідомлення підтверджують особистим підписом особи безпосередньо в такому повідомленні. Проте зазначене не виключає

можливості фіксації вручення письмового повідомлення про підозру за допомогою технічних засобів, відповідно до ст. 107 КПК України [33, с. 61–62].

Варто зауважити, що на практиці Генеральний прокурор України, його заступники та керівники регіональних прокуратур дуже рідко особисто повідомляють про підозру. Вони підписують письмовий документ повідомлення про підозру, але вручення, роз'яснення його суті та прав підозрюваного особі доручають слідчому, який розслідує кримінальне провадження. Конституції України передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19) [93]. Так, згідно з матеріалами кримінального провадження, письмове повідомлення про підозру судді ОСОБА_2 хоча й було складено першим заступником Генерального прокурора України, проте вручене особою, яка за посадою не є Генеральним прокурором або його заступником, чим істотно порушено вимоги процесуального закону в частині процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності. Вказані порушення отримали належну оцінку суду апеляційної інстанції, який за результатами апеляційного розгляду дійшов обґрунтованого висновку про недопустимість доказів сторони обвинувачення та відповідно їх недостатність для доведення у визначений процесуальним законом спосіб і поза будь-яким розумним сумнівом винуватості ОСОБА_2 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 368 КК. З огляду на зазначене, суд правильно скасував обвинувальний вирок і закрив кримінальне провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК [168].

Конституційний Суд України у справах за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України, ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) та за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) звернув увагу на те, що встановлення

додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність. Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня порівняно з недоторканністю, яка встановлюється для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (ст. 24 Конституції України). Зниження рівня таких гарантій є неприпустимим. У контексті доручення прокурора щодо вручення слідчим письмового повідомлення особам, зазначеним у ст. 480 КПК, право на яке прямо не передбачене кримінальним процесуальним законом, може розглядатися як зниження гарантій діяльності цих осіб [199].

Крім того, як стверджує О. В. Капліна, слідчий має діяти в кримінальному провадженні в межах своєї компетенції, тобто він мусить виконувати доручення прокурора – процесуального керівника, якщо ці доручення передбачені його посадовими обов'язками. Однак не можна казати, що компетенція слідчого поширюється на всі процесуальні дії в кримінальному провадженні. Так, слідчий не має права виконати доручення прокурора на підтримання публічного обвинувачення в суді, оскільки це не є його компетенцією. З огляду на це, можна стверджувати, що правомочність прокурора щодо надання відповідних доручень на проведення процесуальних дій слідчому обмежується компетенцією власне слідчого. Таким чином, здійснення повідомлення про підозру особам, вказаним у главі 37 КПК України, не входить до кола повноважень слідчого, а отже, не може бути йому доручене (а точніше – передоручене) у порядку п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України [67].

Стосовно допустимості таких дій також існують протилежні позиції судових інстанцій, що пов'язано з неоднозначним тлумаченням змісту процесуального порядку повідомлення про підозру, визначеного в главі 22 КПК, де зазначено, що повідомлення про підозру «складається» (ч. 1 ст. 277 КПК) та «вручається» (ч. 1 ст. 278 КПК); у главі 37 КПК, де в нормі ч. 1 ст. 481

«письмове повідомлення про підозру здійснюється», і тим, чи охоплює поняття «здійснення письмового повідомлення про підозру» його «складання» та «вручення» та чи правомочний Генеральний прокурор, його заступник або керівник регіональної прокуратури доручити слідчому на підставі п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК вручення письмового повідомлення про підозру особі [161; 234; 150]. Тому «здійснення» та «складання» не є словами-синонімами. Таке значення терміна «складати» є підставою для твердження про те, що складання письмового повідомлення про підозру полягає в утворенні цього процесуального документа, про яке йдеться в ч. 1 ст. 277 КПК. Проте поняття «здійснювати» є значно ширшим за значенням, ніж «складати», на що, зокрема, вказує відсутність у тлумачному словнику уточнень щодо характеру дій, явищ або процесів, які це слово може позначати. Здійснити письмове повідомлення про підозру – утілити його в життя, зробити його реальним, дійсним. Для того, щоб письмове повідомлення про підозру було дійсним, недостатньо створити (скласти) цей процесуальний документ [21].

За результатами проведеного опитування практичних працівників було встановлено, що 56 % опитаних слідчих, 44 % прокурорів і 92 % суддів вважають за доцільне вказувати в повідомленні про підозру достатні докази, на підставі яких слідчий, прокурор прийняв рішення про залучення особи як підозрюваного до кримінального провадження (додаток В). У зв'язку з цим, з метою забезпечення належної реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру в досудовому розслідуванні абзац другий ч. 1 ст. 277 КПК України доцільно доповнити п. 9 такого змісту: «достатні докази, на підставі яких ґрунтується підозра особи у вчиненні кримінального правопорушення».

Принципово важливим є те, що відповідно до положень КПК України і складання зазначеного процесуального акта, і його вручення має здійснювати одна й та сама особа – слідчий або прокурор – процесуальний керівник. Причому слідчий чи прокурор, які не склали повідомлення про підозру, не

наділені КПК правом вручати його. Так, згідно зі ст. 277 КПК, повідомлення про підозру має містити, зокрема, такі відомості: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення (п. 1 абзацу 2 ч. 1); підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення (п. 8 абзацу 2 ч. 1). Отже, в обох випадках ідеться про одну й ту саму особу прокурора. Більше того, за структурою повідомлення про підозру, визначеною в кодексі та навіть розбитою на пункти, підпис прокурора, який здійснив повідомлення про підозру, ставиться після роз'яснення прав підозрюваного (п. 7 абзацу 2 ч. 1). Тому роз'яснювати права підозрюваного має виключно слідчий, прокурор, який прийняв процесуальне рішення, – склав, тобто здійснив, повідомлення. Вручення повідомлення про підозру як процесуальну дію не може вчиняти особа, яка не складала цей документ. Це також випливає з ч. 2 ст. 276 КПК, згідно з якою до осіб, які не наділені правом повідомляти про підозру, але мають право повідомляти права затриманій особі – підозрюваному, віднесені лише службові особи, які згідно із законом затримали таку особу. Інші випадки роз'яснення прав підозрюваного особою, котра не здійснює повідомлення, законом не передбачені [42].

Аналогічну правову позицію викладено в постанові Верховного Суду від 25 листопада 2020 року в справі № 627/927/19. Так, Суд наголосив, що порушення порядку повідомлення про підозру особі призвело до нівелювання завдань кримінального провадження, окреслених у ст. 2 КПК, що полягають в охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення того, щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру. Правовим наслідком повідомлення про підозру особі не уповноваженою на те особою є непритягнення її до кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом. Тобто особу не було притягнуто до кримінальної відповідальності та вона не набула статусу підозрюваної в кримінальному провадженні через нездійснення (нереалізації) органом досудового розслідування в кримінальному провадженні етапу (стадії)

притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, за відсутності належного повідомлення особи про підозру, необґрунтованим і позбавленим правових підстав є подальше складання обвинувального акта стосовно неї, а отже, здійснений на підставі такого обвинувального акта судовий розгляд у цьому провадженні, за наслідками якого ухвалено обвинувальний вирок [167].

Колегія суддів дійшла висновку про порушення внаслідок незаконного здійснення повідомлення про підозру права на захист засудженої, зокрема через належне її повідомлення про права підозрюваної в кримінальному провадженні та їх роз'яснення неуповноваженою особою. Так, вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих унаслідок порушення права на захист у цьому кримінальному провадженні, касаційний суд застосував наслідки, визначені ч. 1, п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України [183].

Також П. П. Андрушко наголошує на відсутності прямо передбаченого порядку передоручення повноважень щодо здійснення повідомлення про підозру спеціальному суб'єктові особам, що прямо не визначені у вичерпному переліку належних для цього процесуальних осіб [41].

Аналізуючи зміст ч. 2 ст. 481 КПК України, слід звернути увагу на те, що в проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 29 серпня 2019 року № 1009 [193] запропоновано зовсім іншу редакцію ч. 2 ст. 481 КПК України, а саме: «Особам, зазначеним у частині першій цієї статті, письмове повідомлення про підозру вручається Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах повноважень або за його дорученням – іншим прокурором, слідчим у порядку, визначеному частинами першою та другою статті 278 цього Кодексу». Таким чином, законодавець безпідставно та необґрунтовано обмежує повноваження Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора), його заступника, керівника регіональної

прокуратури надавати доручення щодо здійснення повідомлення про підозру слідчим, які безпосередньо здійснюють досудове розслідування.

У цьому контексті доцільно навести позицію Великої Палати Верховного Суду, яка у своїй постанові від 11 грудня 2019 року (справа № 536/2475/14-к) зазначила, що вручення повідомлення про підозру судді іншою уповноваженою особою за умови, що рішення було прийняте та підписане визначеним на це ст. 481 КПК України суб'єктом, не порушує гарантії суддівської незалежності. Тому Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити слідчому або іншому прокурору вручити судді повідомлення про підозру (в редакції статті 481 КПК України до прийняття Закону № 187-IX від 4 жовтня 2019 року) [166].

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 2 ст. 481 КПК України, виклавши її в такій редакції: *«Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам, слідчим здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу»* (додаток Б). Такі зміни, на наш погляд, значно підвищать ефективність реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні, оскільки слідчі зможуть своєчасно планувати подальший хід досудового розслідування, проводити СРД за участю підозрюваного, інші процесуальні дії з метою отримання нових доказів чи перевірки вже отриманих, встановлювати обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Дискусійним є також питання про необхідність внесення до ЄРДР відомостей щодо покладення на відповідного прокурора, який здійснюватиме повідомлення про підозру особам, які обіймають особливо відповідальне становище, функцій процесуального керівника. Слід констатувати відсутність реакції законодавця на це питання та намагання нормативно врегулювати прогалину, яка виникла. Розв'язати цю проблему можливо шляхом застосування логічного й телеологічного способів тлумачення. Мета

запровадження інституту здійснення повідомлення про підозру в такий спосіб, як було зазначено, полягає в наданні додаткової гарантії зазначеним категоріям осіб. Саме тому обов'язок повідомлення про підозру покладається на Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або його заступника. Законодавець у такий спосіб намагався взяти кримінальне провадження щодо певних осіб, так би мовити, «на особливий контроль», виключити формалізм, адже складання або підписання повідомлення про підозру, а згодом роз'яснення суті підозри, статті кримінального закону, за якою кваліфікуються дії, дисциплінують прокурора, покладають на нього обов'язок проникнути в суть підозри, не допустити порушень закону під час збирання доказів або мотивування процесуального документа, кваліфікації дії підозрюваного. Генеральний прокурор (виконуючий обов'язки Генерального прокурора) або його заступник є в таких справах своєрідним гарантом дотримання законності принаймні на етапі повідомлення про підозру [67].

На нашу думку, здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва зобов'язаний призначений прокурор (або група прокурорів), що не виключає їх права за посадою та можливості за бажання бути внесеними до ЄРДР та здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [84].

4. Повідомлення підозрюваному про його права.

Прокурор вручає підозрюваній особі пам'ятку про її процесуальні права та обов'язки, що передбачені ст. 42 КПК України одночасно з їх повідомленням. На прохання підозрюваного прокурор зобов'язаний детально роз'яснити кожне із зазначених прав:

1) мати захисника й побачення з ним з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, до першого та перед кожним наступним опитуванням, на присутність захисника під час опитувань, а за відсутності коштів на оплату послуг захисника – скористатися послугами захисника за рахунок держави;

- 2) давати пояснення або не говорити нічого з приводу підозри проти нього чи в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- 3) на повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших близьких осіб про своє затримання та місце перебування;
- 4) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, державного обвинувача, суду.

5. Внесення прокурором даних до ЄРДР [82].

До ЄРДР невідкладно вносять дані про дату й час повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Крім основного повідомлення про підозру, у кримінальному провадженні може виникнути потреба в повідомлення про нову підозру або зміні раніше повідомленої підозри. У таких випадках процедура повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри майже не відрізняється від попередньої.

2.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до окремої категорії осіб

Завдання кримінального судочинства, визначені в ст. 2 КПК України, не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження, а тому учасники процесу можуть перешкоджати досягненню закріплених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків. У зв'язку з цим, для забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість застосування ЗЗКП.

Інститут ЗЗКП, безперечно, можна вважати новацією КПК України концептуального характеру, адже на відміну від інших процесуальних юрисдикцій, у яких і раніше застосовували схожі за своєю правовою природою

заходи, у кримінальному процесі не було навіть подібної термінології, тим паче не було передбачено застосування таких заходів, як тимчасовий доступ до речей і документів, накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом тощо. Порівняно з чинним законодавством по-іншому виглядала й система запобіжних заходів, а також підстави та умови їх застосування [245, с. 8].

У теорії кримінального процесу термін «ЗЗКП» практично не використовується. Проте аналіз законодавчо визначеного переліку цих заходів та мета їх застосування переконує в тотожності ЗЗКП та кримінального процесуального примусу [14]. Адже зазначені заходи, з одного боку, сприяють сторонам у виявленні, збиранні та зберіганні доказів, а з іншого – дають змогу уповноваженим державним органам (службовим особам) впливати на поведінку суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з метою забезпечення виконання ними процесуальних обов'язків, попереджувати небажані, з погляду права, дії для забезпечення правового перебігу кримінального судочинства. Серед ЗЗКП чільне місце посідають запобіжні заходи [128].

З огляду на те, що ЗЗКП обмежують права та свободи громадян (у тому числі й конституційні – недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів, свободу пересування тощо), законодавчий порядок їх застосування детально регламентовано [16].

Процесуальна природа застосування ЗЗКП полягає в застосуванні процесуального примусу до учасників кримінального провадження, пов'язаних з цим обмежень особистих, майнових та інших прав і свобод людини виключно в порядку, передбаченому законом. В. І. Фаринник визначає їх як передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовують лише уповноважені на те посадові особи й державні органи до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також до інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають та не дають

змоги реалізувати завдання кримінального судочинства [246, с. 135]. На підставі системного тлумачення статей КПК України О. Г. Шило доходить висновку про те, що ЗЗКП – це передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовують за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання й подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати виконанню завдань кримінального провадження, забезпечення його дієвості [107, с. 367].

Зауважимо, що КПК України загалом визначає ЗЗКП як заходи екстраординарного характеру, тобто такі, які застосовують у крайніх випадках, коли без них не можна безперешкодно здійснювати кримінальне провадження та досягти його ефективних результатів. Зазначене підтверджують положення ч. 3 ст. 132 КПК України, відповідно до яких застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий та прокурор не доведуть, що потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права та свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора. Натомість виклик особи є стандартним способом її інформування про обов'язкову участь у СРД, основою якого є розрахунок на її добровільне прибуття. Однак привід особи в разі нез'явлення за викликом є класичним заходом забезпечення в контексті оновленого кримінального процесуального законодавства, оскільки спрямований на досягнення певного результату – наприклад, недопустимості втрати доказів, які можуть міститись у показаннях особи, через її відмову співпрацювати з органом досудового розслідування. Так, якщо особа не з'явилася добровільно та не надала показання, це не дає можливості їх отримати і врахувати під час вирішення кримінального провадження по суті та прийняття проміжних рішень, а її примусове супроводження до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду матиме на меті допит цієї особи та забезпечить отримання відповідних показань.

Таким чином, *ЗЗКП слід визначити як передбачені кримінальним процесуальним законом засоби державного примусу, які спрямовані на забезпечення всебічності, повноти й неупередженості дослідження обставин*

кримінального провадження, його дієвості, та застосовуються уповноваженими суб'єктами відповідно до визначеного порядку щодо особи з покладанням на неї певних обов'язків й обмеженням її прав і свобод.

Перелік таких заходів закріплено в ст. 131 КПК України, а саме: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (глава 11, ст. 133–143); накладення грошового стягнення (глава 12, ст. 144–147); тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148–153); відсторонення від посади (глава 14, ст. 154–158); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15, ст. 159–166); тимчасове вилучення майна (глава 16, ст. 167–169); арешт майна (глава 17, ст. 170–175); затримання особи (глава 18, ст. 188–192, ст. 207–213); запобіжні заходи (глава 18, ст. 177–187) [105].

Крім ЗЗКП, що зазначені в ст. 131 КПК України, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу, що не належать до СРД та НСРД, зокрема знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч. 6 ст. 100 КПК України), примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України), примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України). Крім того, ст. 330 КПК України передбачає, що в разі повторного порушення обвинуваченим порядку судового засідання його може бути видалено за ухвалою суду із зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. У ст. 499 КПК України врегульовано порядок поміщення до приймальника-розподільника для дітей осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України, застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе факт існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП; що потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права та

свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; або виконання завдання, для забезпечення якого слідчий, прокурор звертається з клопотанням.

Крім прокурора та слідчого, за погодженням прокурора, мають право подавати клопотання до слідчого судді про застосування: судового виклику – підозрюваний, його захисник, потерпілий, його представник (ст. 134 КПК України); приводу – сторона кримінального провадження, потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК України); тимчасового доступу до речей і документів – сторони кримінального провадження (ст. 160 КПК); арешту майна – цивільний позивач (ст. 171 КПК України). За відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не має права звертатися до суду з клопотанням про застосування ЗЗКП.

Під час розгляду питання про застосування ЗЗКП сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. За результатами розгляду клопотання про застосування ЗЗКП слідчий суддя вправі постановити ухвалу про задоволення клопотання, відмову в задоволенні клопотання, повернення його для усунення недоліків, якщо клопотання подано слідчому судді без додержання вимог, визначених відповідною нормою КПК України. Зокрема, прокурору повертається клопотання про застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади, якщо його подано без додержання вимог ст. 150, 155 КПК України відповідно (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК України); прокурору чи цивільному позивачу, якщо клопотання про арешт майна не відповідає вимогам ст. 171 КПК України (ч. 3 ст. 172 КПК України).

У межах реалізації ч. 5 ст. 132 КПК України, яка передбачає, що під час розгляду питання про застосування ЗЗКП сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються, кримінальна-процесуальна діяльність прокурора як процесуального керівника в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб реалізується під час застосування таких ЗЗКП: накладення грошового стягнення (глава 12 КПК України); тимчасове обмеження в

користуванні спеціальним правом (глава 13 КПК України); відсторонення від посади (глава 14 КПК України); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України); тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України); арешт майна (глава 17 КПК України); застосування запобіжних заходів (глава 18 КПК України).

З огляду на те, що під час застосування кожного із зазначених вище ЗЗКП процес реалізації кримінально-процесуальної діяльності прокурора має свою специфіку, зупинимося лише на розкритті проблемних питань їх реалізації в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, зокрема: відсторонення від посади (глава 14 КПК України); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України); тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України); арешт майна (глава 17 КПК України); застосування запобіжних заходів (глава 18 КПК України). Виокремлені ЗЗКП мають важливе значення для реалізації кримінальних процесуальних гарантій діяльності прокурора як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні щодо окремої категорії осіб, адже, як слушно зазначає О. Г. Шило, вказані ЗЗКП безпосередньо спрямовані на збирання та збереження доказів [258, с. 357].

Для вирішення питання про відсторонення від посади вагоме значення має ступінь тяжкості злочину, у вчиненні якого підозрюють або обвинувачують особу. Як уже було зазначено, можливість застосування цього заходу виникає виключно в разі вчинення особою злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

У цьому контексті М. І. Бажанов зауважує, що згідно з ч. 1 ст. 12 КК України, залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. З огляду на зміст вказаної норми, законодавець за основу такої класифікації бере матеріальний критерій, що відображає внутрішню соціальну сутність злочинів – ступінь їх тяжкості, небезпечності для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом [101]. Крім матеріального критерію класифікації, у ст.

12 КК України передбачено формальний критерій – певний вид і розмір покарання, типовий, такий, що найбільш повно відображає тяжкість конкретної групи (категорії) злочинів. Так, для злочинів невеликої тяжкості закон передбачає як граничний критерій покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше більш м'яке покарання; для злочинів середньої тяжкості – покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років; для тяжких злочинів – покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, а для особливо тяжких – покарання у виді позбавлення волі понад десять років або довічного позбавлення волі [101].

Наявність у законі не лише матеріального, а й формального критеріїв зумовлено тим, що покарання, передбачене в санкції конкретної статті КК України, є мірою, яка найбільш повно відображає сутність суспільної небезпечності злочину, дає змогу розмежувати їх за тяжкістю і визначати їх різні правові наслідки. Це дає законодавцю можливість об'єднати в одну категорію близькі за ступенем суспільної небезпечності злочини та визначити типову санкцію – вид і розмір покарання, що є показником для певної групи злочинів, які належать до однієї категорії. Причому злочини однієї категорії повинні мати санкції, максимальні розміри яких передбачені межами типової санкції, зазначеної в ст. 12 КК України [101, с. 76].

Так, для прийняття рішення про відсторонення від посади на стадії досудового розслідування прокурор, а також слідчий за згодою прокурора, повинні звернутися до слідчого судді або суду під час судового провадження з клопотанням про відсторонення підозрюваного (обвинуваченого) від посади за місцем провадження досудового розслідування або судового розгляду.

У цьому разі клопотання потрібно розглядати як письмове звернення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором до слідчого судді (суду) з проханням вирішити питання про відсторонення особи від посади під час кримінального провадження.

У ч. 2 ст. 155 КПК України визначено вимоги до змісту клопотання про відсторонення від посади. Зокрема, у клопотанні обов'язково має бути зазначено:

- обставини вчиненого кримінального правопорушення;
- правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність;
- обставини, що дають підстави підозрювати особу в учиненні кримінального правопорушення;
- найменування посади, яку обіймає особа;
- обставини, які дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення;
- обставини, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі й документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або будь-яким іншим чином протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню;
- перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати в суді під час розгляду клопотання.

У клопотанні, відповідно до ч. 2 ст. 154 КПК України, слідчий, прокурор зазначає також строк відсторонення особи від посади, який не може перевищувати двох місяців.

На нашу думку, перелік цих обставин є неповним і потребує розширення. Окрім обставин, передбачених ч. 2 ст. 155 КПК України, у клопотанні необхідно зазначати найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер. Це надасть можливість слідчому судді переконатись у тому, що розслідування проводиться на законних підставах, без порушень вимог ст. 214 КПК України. Вказана норма передбачає низку обов'язкових правил, без дотримання яких не можна вважати розслідування законним, а

саме: досудове розслідування повинно розпочинатися з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 2); здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом (ч. 3); у Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження (ч. 5).

Відповідно до п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 лютого 2008 року № 2, суди повинні вимагати, щоб у поданні було зазначено посаду, звання чи класний чин, прізвище та ініціали особи, яка вносить подання, дані про особу підозрюваного (обвинуваченого).

Таким чином, у клопотанні слід обов'язково навести відомості, що стосуються процесуального статусу особи, про відсторонення якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання. Це положення також впливає зі змісту ч. 1 ст. 154 КПК України, де зазначено, що відсторонення від посади може бути застосовано лише щодо особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину. Також необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові та посаду слідчого, прокурора, дату й місце складання клопотання.

Крім того, у п. 3 ч. 2 ст. 155 КПК України йдеться про те, що в клопотанні про відсторонення від посади слід зазначати обставини, які дають підстави підозрювати особу в учиненні кримінального правопорушення. Як уже неодноразово зазначалося, відсторонювати від посади в кримінальному провадженні можна як підозрюваного, так і обвинуваченого, а тому вказана норма повинна містити положення про обов'язковість викладення в клопотанні

обставин, що не лише дають підстави підозрювати, а й обвинувачувати особу в учиненні кримінального правопорушення.

Наведений у ч. 2 ст. 155 КПК України перелік відомостей, які має містити клопотання про відсторонення від посади, пов'язаний лише з обставинами вчиненого кримінального правопорушення: у клопотанні зазначають кваліфікацію кримінального правопорушення, його обставини, обставини, що дають підстави підозрювати особу в учиненні кримінального правопорушення, тощо. Проте в ч. 1 ст. 154 КПК України йдеться винятково про відсторонення від посади за вчинений злочин. Як відомо, законодавець кримінальні правопорушення поділяє на два види: злочини та кримінальні проступки, причому зазначений захід процесуального примусу може застосовуватися виключно до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину. У зв'язку з цим, ч. 2 ст. 155 КПК України слід привести у відповідність до вимог ч. 1 ст. 154 КПК України.

З огляду на зазначене, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 155 КПК України додатковими пунктами такого змісту: *«найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; відомості, що стосуються процесуального статусу особи, про відсторонення якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; прізвище, ім'я, по батькові та посаду слідчого, прокурора, дату й місце складання клопотання»*; у ч. 2 ст. 155 КПК України всі словосполучення *«кримінального правопорушення»* замінити словом *«злочину»*; п. 3 цієї статті після слова *«підозрювати»* доповнити словами *«або обвинувачувати»*.

До клопотання про відсторонення від посади додають: копії матеріалів, якими обґрунтовують доводи щодо відсторонення від посади (дані про займану посаду, посадова інструкція, службове посвідчення тощо), а також документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (копія відповідного листа на ім'я підозрюваного, обвинуваченого, відмітка на копії клопотання про отримання документів тощо).

Копії клопотання про відсторонення від посади, а також матеріали, що його обґрунтовують, слідчий, прокурор перед зверненням до слідчого судді або суду повинні надати підозрюваному чи обвинуваченому. Ознайомившись із ними, підозрюваний, обвинувачений та їх захисники будуть мати можливість під час розгляду клопотання подавати слідчому судді (суду) докази відносно обставин, викладених слідчим, прокурором, а також надавати докази та обстоювати позицію щодо суті клопотання про відсторонення від посади.

За результатами судового розгляду слідчий суддя, суд приймає рішення про задоволення клопотання та застосовує до підозрюваного, обвинуваченого відсторонення від посади в разі підтвердження обставин, що дають підстави: а) підозрювати особу в учиненні кримінального правопорушення; б) вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення; в) вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню в інший спосіб.

У разі, якщо слідчий, прокурор не доведуть наявності достатніх підстав вважати, що відсторонення особи від посади необхідне для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання іншій протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі й документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або іншим чином протиправно перешкоджати кримінальному провадженню, слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про відсторонення від посади.

Викладені норми є загальними. Спеціальною в цьому разі слід вважати ст. 155-1 КПК України, де передбачено, що рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на

підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Тобто це відбувається на підставі звернення посадової особи, на яку покладається обов'язок здійснити судді повідомлення про підозру, а саме Генерального прокурора або його заступника.

Більш детально цю процедуру врегульовано в Регламенті Вищої ради правосуддя. Так, відповідно до п. 19.1 (глава 19 Регламенту), суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя за рішенням Ради: а) у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності; б) під час проведення кваліфікаційного оцінювання; в) у порядку застосування дисциплінарного стягнення. Для цього Генеральний прокурор чи його заступник подає до Вищої ради правосуддя клопотання стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження. Клопотання має бути вмотивованим і відповідати певним вимогам, а саме містити: а) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; б) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; в) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати суддю в учиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; г) назву суду, у якому суддя обіймає посаду; ґ) виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді судді сприяло вчиненню кримінального правопорушення; д) виклад обставин, що дають підстави вважати, що суддя, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі й документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; е) перелік свідків, яких прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [198].

На підставі аналізу Конституції, КПК України та Закону «Про прокуратуру» констатовано, що в цих нормативно-правових актах не передбачено окремого порядку застосування такого ЗЗКП, як відсторонення від посади працівника прокуратури. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити КПК України новою ст. 155-2 такого змісту [78]:

«Стаття 155-2. Тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та продовження строку такого тимчасового відсторонення

1. Рішення про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється у встановленому законом порядку Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання заступника Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особи, яка виконує його обов'язки), а щодо керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – на підставі клопотання Генерального прокурора (виконувача його обов'язків).

2. Клопотання про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

3. Клопотання про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно відповідати вимогам частини другої статті 155 цього Кодексу.

4. Генеральний прокурор, його заступник або керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки) в межах компетенції має право звернутися з клопотанням про продовження строку

тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

5. Клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

6. Клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності має відповідати вимогам частини другої статті 155 цього Кодексу». Такі пропозиції підтримали 78 % респондентів.

У зв'язку з пропонованими змінами, потребує доповнення також ч. 1 ст. 158 КПК України, а саме: *«1. Прокурор має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому статтею 156 цього Кодексу.*

Щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції або його заступника з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади має право звернутися Генеральний прокурор, а якщо досудове розслідування в кримінальному провадженні здійснюється Національним антикорупційним бюро України – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки)» (додаток Б).

Кримінально-процесуальна діяльність прокурора під час застосування тимчасового доступу до речей і документів у досудовому розслідуванні регламентована главою 15 чинного КПК України. Відповідно до ст. 159 Кодексу, тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем

або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення [64].

Положення ст. 160 КПК України передбачають, що сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. У цьому клопотанні сторони кримінального провадження мають зазначити такі відомості: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) речі та документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; 4) підстави вважати, що речі й документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; 7) обґрунтування необхідності вилучення речей та оригіналів або копій документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження [64].

З огляду на те, що потерпілий під час досудового розслідування не є стороною кримінального провадження, а також ураховуючи результати аналізу п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, він позбавлений процесуальних можливостей отримувати докази під час досудового розслідування шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів.

Згідно з КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, що не дозволяє оперативно діяти слідчому, прокурору й отримувати докази в кримінальному провадженні. У зв'язку з цим варто розширити перелік підстав тимчасового

доступу до речей і документів, а також спростити порядок такого тимчасового доступу, особливо це стосується інформації, що знаходиться в операторів телекомунікаційних мереж.

Отримати інформацію, яка знаходиться в оператора, провайдера телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо можливо лише в порядку, передбаченому главою 15 (Тимчасовий доступ до речей і документів) КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів. Зокрема, слідчий повинен звернутися з відповідним клопотанням, погодженим з прокурором, до слідчого судді, який викликає володільця інформації, розглядає клопотання та виносить ухвалу про доступ до речей і документів (ст. 160 КПК). З ухвалою суду слідчий звертається до оператора телекомунікацій, який систематизує відповідну інформацію та надає її строком від 1 до 30 днів.

Іншої процедури отримання зазначених відомостей КПК не передбачено навіть для випадків невідкладності її отримання (терористичний акт, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину тощо). Участь представника оператора в судовому засіданні не може бути забезпечено через відсутність у більшості регіонів представництв оператора.

Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура їх отримання є громіздкою та фактично перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного й неупередженого розслідування, зокрема в інтересах підозрюваного.

У зв'язку з цим пропонуємо зміни та доповнення до ст. 159 КПК України:

«2. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, *а у випадках, передбачених цим Кодексом, – на підставі постанови слідчого, дізнавача або прокурора.*

Про здійснення тимчасового доступу до речей і документів слідчий, дізнавач, прокурор складають відповідний протокол з дотриманням вимог, передбачених статтями 104–105 цього Кодексу.

За добровільною згодою потерпілого, його законного представника тимчасовий доступ до інформації, зазначеної в пункті сьомому частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови слідчого чи дізнавача, погодженої з прокурором, або постанови прокурора.

У невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя особи, встановленням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, з метою отримання речей та документів, що можуть мати значення для кримінального провадження, виявленням і збереженням речових доказів, виявленням, запобіганням, припиненням та розслідуванням тяжкого або особливо тяжкого злочину, тимчасовий доступ до визначеної в пункті 7 частини першої статті 162 цього Кодексу інформації, яка міститься в речах і документах, може бути здійснено до постановлення ухвали слідчого судді за постановою слідчого, погодженою з прокурором, або постановою прокурора. У такому разі слідчий за погодженням з прокурором або прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин, після здійснення такого доступу, звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 163 цього Кодексу, перевіряючи, серед іншого, чи дійсно були наявні підстави для тимчасового доступу без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання, отримані внаслідок такого доступу докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

3. Тимчасовий доступ до зазначеної в пункті 7 частини першої статті 162 цього Кодексу інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді або постанови слідчого, дізнавача, прокурора у випадках, передбачених частиною другою цієї статті, може здійснюватися оперативними підрозділами за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, з використанням технічних засобів, установлених операторами телекомунікацій на своїх телекомунікаційних мережах, згідно з вимогами законодавства України» (додаток Б).

Запровадження пропозицій до ст. 159 КПК України зумовлює потребу в зміні процедури розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Зокрема, слід урегулювати питання щодо строків розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів. Чинний стандарт переконання фактично є надто суворим та унеможливорює мотивування такої загрози, що не забезпечує публічний інтерес у тимчасовому доступі до речей і документів. На цьому також наголошують судді.

Чинна редакція КПК України встановлює безальтернативну вимогу розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів за участю особи, яка його подала. Проте закон не встановлює процесуальних механізмів забезпечення слідчим суддею прибуття цієї особи до суду. Зокрема, Кодекс не надає суду повноважень накласти на слідчого, котрий звернувся з клопотанням, належним чином повідомлений про судові засідання, однак не бажає брати в ньому участь, грошове стягнення або ж здійснити його примусовий привід. Ініціювання ж питання про дисциплінарну відповідальність цієї службової особи вочевидь не є ефективним засобом забезпечення розгляду клопотання за її участю впродовж розумного строку (який має бути максимально стислим для досягнення мети процесуальної дії).

Водночас закон у чинній редакції не наділяє слідчого суддю повноваженнями прийняти окреме процесуальне рішення, зумовлене неявкою до суду ініціатора тимчасового доступу до речей і документів.

За результатами розгляду клопотання може бути прийняте лише одне з двох рішень – про його задоволення або відмову в задоволенні. З огляду на зміст ст. 160 КПК України, ухвалу про відмову в наданні тимчасового доступу до речей і документів слідчий суддя має право постановити лише за результатами розгляду клопотання по суті – якщо сторона не доведе існування обставин, зазначених у ч. 5 і 6.

У разі, якщо законодавець все ж вважає необхідною процесуальною гарантією особисту участь цієї особи в судовому засіданні, тоді надання слідчому судді повноваження прийняти рішення про повернення (залишення)

без розгляду клопотання в разі неявки його ініціатора, з одного боку, має дисциплінувати цю сторону процесу, а з іншого – не позбавляти її можливості повторно звернутися з аналогічним клопотанням.

Якщо ініціатор питання не йде до суду його вирішувати – клопотання має бути залишене без розгляду.

Таким чином, пропонуємо внести зміни та доповнення до ст. 163 КПК України, а саме:

«2. Якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність ризику про можливість приховування, зміни або знищення речей чи документів, а також у виняткових випадках, визначених у частині другій статті 159 цього Кодексу, клопотання може бути розглянуте слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

4. Слідчий суддя, суд розглядають клопотання не пізніше п'яти днів з дня його надходження до слідчого судді, суду за участю сторони кримінального провадження...

8. У разі неприбуття в судове засідання сторони кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів та належним чином була повідомлена про розгляд клопотання, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення клопотання без розгляду» (додаток Б).

Відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України, тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене в ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення. У ч. 2 цієї статті визначено, що тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, стосовно яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено [105].

Викладене вище дає змогу констатувати, що тимчасове вилучення майна за своєю сутністю є засобом забезпечення отримання доказів або перевірки вже наявних прокурором у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. У науковій літературі також зазначено, що вказаний захід передусім спрямований на забезпечення діяльності зі збирання речових доказів [31, с. 44].

Тимчасово вилучити майно, згідно з ч. 1 ст. 168 КПК України, може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207, 208 Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку й огляду (ч. 2 ст. 168 КПК України).

Таким чином, ст. 168 КПК України надає можливість тимчасово вилучати майно виключно під час проведення трьох процесуальних дій: 1) затримання; 2) обшук; 3) огляд.

Водночас варто зауважити, що закріплення в ст. 168 КПК України виключно трьох процесуальних дій, за результатами проведення яких можливо вилучити майно, на наш погляд, суттєво обмежує реалізацію кримінальних процесуальних функцій прокурором у досудовому розслідуванні щодо окремої категорії осіб. Як слушно зазначають В. І. Галаган та Н. С. Моргун, тимчасове вилучення речей, документів, грошей тощо може здійснюватися не лише під

час огляду, обшуку чи затримання, а й у межах проведення низки інших процесуальних дій, таких як слідчий експеримент, освідування, отримання зразків для експертизи, під час яких майно зазвичай добровільно надається або вилучається в примусовому порядку [30, с. 163].

Крім того, таке майно може бути вилучене не лише під час проведення відповідних гласних СРД, а й НСРД (наприклад, контроль за вчиненням злочину). У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 2 ст. 168 КПК України, виклавши її положення таким чином: *«Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій»*.

Неефективність кримінально-процесуальної діяльності прокурора в контексті предмета дослідження під час застосування тимчасового вилучення майна в досудовому розслідуванні зумовлена також тим, що глава 16 КПК України не врегульовує порядок дій слідчого, прокурора в разі отримання відмови від володільця надати їм необхідне майно. Отримання такої відмови призводить до неможливості досягнення мети відповідного засобу забезпечення отримання доказів або їх перевірки. За цих обставин сторона обвинувачення вимушена використовувати інші процесуальні засоби для отримання відповідного майна (огляд, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів), що не завжди призводить до своєчасності отримання доказів у досудовому розслідуванні, а в окремих випадках призводить до настання ризиків їх втрати чи знищення. У цьому контексті слушною, на нашу думку, є позиція тих учених, які пропонують у подібних ситуаціях діяти за аналогією з вимогами абзацу 2 ч. 3 ст. 143 КПК, зокрема щодо застосування заходів впливу. Тобто в разі невиконання законних вимог уповноважених осіб вони мають право застосовувати заходи фізичного впливу для подолання протидії їхнім вимогам [29; 41; 55]. У зв'язку з цим В. І. Фаринник слушно пропонує внести зміни до ст. 168 КПК України, доповнивши її такою частиною: *«У випадку відмови особи добровільно видати речі, документи та гроші, які підлягають тимчасовому вилученню, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного*

впливу, які дозволяють здійснити відповідне вилучення. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу, вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання тимчасового вилучення майна, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають вільній видачі майна. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом» [245, с. 226–227; 247, с. 3–12].

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому КПК України порядку.

Арешт майна має на меті запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів для виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації в Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації в Національного агентства України з питань виявлення,

розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [105].

Згідно з ч. 10 ст. 170 КПК України, арешт може бути накладений у встановленому КПК України порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковій формі, зокрема кошти й цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна. З огляду на закріплені в зазначеній нормі об'єкти арешту майна, кримінальна-процесуальна діяльність прокурора у досудовому розслідуванні має бути спрямована на встановлення такого майна.

У цьому контексті доцільно навести позицію Ф. І. Фаринника, який пропонує відмовитися від диференційованих строків подання клопотань про арешт майна, виклавши положення ч. 5 ст. 171 КПК України в такій редакції: «Клопотання слідчого про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше трьох діб після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. В окремих випадках, пов'язаних з проведенням експертного дослідження, або необхідності встановлення приналежності майна до вчинення злочину, строк подання клопотання про накладення арешту може бути продовжений до десяти діб на підставі відповідного звернення до слідчого судді та аргументації підстав продовження цих строків. З таким клопотанням про продовження строків має право звернутися слідчий за погодженням з прокурором або прокурор не пізніше трьох діб після вилучення майна» [245, с. 224].

Система запобіжних заходів у кримінальному провадженні визначена ст. 176 КПК України, згідно з ч. 1 якої до них належать: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Причому в ч. 2 цієї статті передбачено, що тимчасовим запобіжним

заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України.

На підставі результатів аналізу матеріалів слідчо-судової практики можна дійти висновку, що закріплені в ст. 176 КПК України запобіжні заходи в кримінальному провадженні та передбачена в главі 18 КПК України їх правова регламентація спричиняють певні труднощі в правозастосуванні, що зумовлено передусім недосконалістю визначених у чинному КПК України положень діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

Відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України, запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. У ч. 3 цієї статті передбачено, що слідчий суддя, суд відмовляють у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведуть, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден з більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. Причому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою.

Як слушно зазначає В. М. Циктіч, законодавець фактично у ч. 1 ст. 177 КПК України визначив подвійну мету застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, що обумовлені відповідним видом запобіжного заходу; 2) запобігання настанню ризиків, передбачених п. 1–5 ч. 1 ст. 177 КПК України [250, с. 302]. Водночас це не означає, що застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні може бути обумовлено різними умовами досягнення їх мети. Закріплення в ч. 1 ст. 177 КПК України подвійної мети застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні вказує на закріплення досить жорстких

кримінальних процесуальних гарантій для сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час застосування запобіжних заходів у досудовому розслідуванні, реалізація яких повинна ґрунтуватися виключно на доказах, що відповідають вимогам допустимості, належності, достовірності й достатності, та свідчать про необхідність застосування відповідних обмежувальних заходів. Тому передбачені в ч. 1 ст. 177 КПК України умови доцільно розглядати в нерозривній єдності під час визначення мети застосування запобіжних заходів.

Причому слід зазначити, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4/-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначив, що перелік ризиків, які передбачені п. 1–5 ч. 1 ст. 177 КПК України, є вичерпним і розширеного тлумачення не потребує [176].

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України.

У контексті предмета дослідження варте уваги затримання особи, яка входить до переліку осіб, наведеного в ст. 480 КПК України, у момент учинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України. Аналіз КПК України, зокрема глави 37, та положень, що регулюють підстави й порядок затримання як ЗЗКП, засвідчує, що законодавець свідомо або ж з інших підстав не встановив жодних винятків або додаткової регламентації в цьому напрямі.

За загальним правилом затримання особи, яке, згідно з ч. 2 ст. 176 КПК України, є тимчасовим запобіжним заходом, застосовується за клопотанням

слідчого, погодженим з прокурором, або ж за клопотанням прокурора ухвалою слідчого судді. Підставою ж для застосування запобіжного заходу є, зокрема, наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення. Тому складання прокурором чи слідчим за погодженням з прокурором обґрунтованого письмового повідомлення про підозру за наявності ухвали слідчого судді про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину чи про застосування іншого запобіжного заходу до особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, не є проблематичним, оскільки перевірка підстав для підозри вже пройшла судову процедуру [137].

Досить сумнівною та практично невиконуваною видається вимога про обов'язкову участь народного депутата України під час розгляду клопотання про його привід, зважаючи на юридичну природу та мету застосування цього заходу забезпечення, а також правовий припис, закріплений у ч. 1 ст. 142 КПК, згідно з яким клопотання про здійснення приводу слідчий суддя розглядає в день його надходження до суду.

Проте закон передбачає затримання особи, підозрюваної в учиненні злочину, уповноваженою службовою особою та без ухвали слідчого судді, зокрема, в одному з двох випадків: якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі або на місці події вказують на те, що ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК України).

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та в учиненні якого злочину його підозрюють, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри щодо нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірки обґрунтованості

затримання та реалізувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Про затримання особи, підозрюваної в учиненні злочину, складають протокол.

Слід зауважити, що на початковому етапі досудового розслідування найчастіше наявний саме другий різновид затримання. Причому досить часто необхідність затримання виявляється ще до формального початку досудового розслідування. Це спричиняє істотну проблему, адже згідно зі ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Закон імперативно встановлює, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, що встановлена законом. Виняток з цього правила в ч. 3 ст. 214 КПК України встановлено для огляду місця події, який у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду, а також для випадків виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, де досудове розслідування розпочинається негайно, а відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості [252].

Досліджуючи питання законності затримання особи на початку слідства, О. Цимбалістенко намагається з'ясувати, чи може бути затримання до внесення відомостей до ЄРДР, і як на це має реагувати прокурор [252].

Фактично згідно з КПК України така можливість допускається – у ст. 207, 208 визначено підстави затримання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 цього Кодексу:

- 1) під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні.

Згідно з ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, що підозрюється в

учиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення.

Відповідно до ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, що визначене уповноваженою службовою особою [252].

Дослідивши поставлене питання, О. Цимбалістенко доходить висновку, з яким ми цілком погоджуємося. Так, на його думку, затримуючи підозрюваного, особа, яка здійснює затримання, здебільшого не має даних про внесення відомостей до ЄРДР, і чекати такого внесення немає жодних підстав. Інакше за час, необхідний для внесення відомостей до ЄРДР, підозрюваний міг би зникнути з місця вчинення кримінального правопорушення, приховати його сліди, переховатись тощо, і ні уповноважена службова особа, ні будь-яка інша особа не мали б права його затримувати. Проте таке вирішення окресленого питання, яке є цілком логічним та обґрунтованим з фактичної точки зору, з формального погляду суперечить положенням КПК України. Так, затримання особи відповідно до ст. 131 КПК України належить до заходів забезпечення кримінального провадження, які згідно з ч. 1 цієї статті застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Отже, викладене означає, що затримання особи може відбутися в межах кримінального провадження і лише у зв'язку з його веденням [252].

У п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження визначається як досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність. Своєю чергою, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України,

досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, що розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [252].

Затримання можуть застосовувати лише після внесення даних до ЄРДР, яке є моментом початку кримінального провадження [181]. Однак КПК України містить певну колізію між підставами для затримання та формулюванням моменту затримання і початком досудового розслідування. Тому, здійснюючи нагляд за правомірністю затримання, прокурор повинен з'ясувати його обґрунтованість, що полягає в наявності підстав для затримання, причому йому слід ураховувати те, що за наявності відповідних підстав уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі. Тому в умовах, коли на момент затримання в ЄРДР кваліфікація кримінального правопорушення не визначена, прокурор може допускати ймовірність помилки з боку уповноваженої службової особи у визначенні того, чи є таке кримінальне правопорушення злочином, за який передбачено позбавлення волі, і відповідним чином ураховувати це, реагуючи на допущені порушення [51].

У межах прокурорського реагування до внесення відомостей в ЄРДР запропоновано внести доповнення до ч. 3 ст. 214 КПК України, а саме: *«У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) та затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення»* (додаток Б). Діяльність прокурора в частині нагляду за законністю затримання особи повинна бути спрямована на своєчасність виконання уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання, вимоги ст. 210 КПК України.

Ураховуючи це, прокурор не повинен визнавати затримання незаконним лише з тієї підстави, що воно здійснене до внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Водночас він має звернути увагу на те, чи своєчасно виконано уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання, вимоги ст. 210 КПК України – доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, у якому негайно реєструються дата, точний час (година, хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством, а також одразу повідомити про затримання за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування. З'ясування вказаних питань прокурором є важливим, оскільки від оперативності такого доставлення та повідомлення залежить своєчасність внесення даних про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР і формального початку досудового розслідування.

Здійснюючи нагляд за правомірністю затримання, прокурор повинен з'ясувати його обґрунтованість, що полягає в наявності вказаних вище підстав для затримання. Причому прокурору необхідно враховувати, що за наявності відповідних підстав уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі. Очевидно, що встановлення в законі такої умови затримання на початковому етапі досудового розслідування вимагає від уповноваженої службової особи здійснити попередню кваліфікацію кримінального правопорушення для того, щоб з'ясувати, чи передбачено за цей злочин покарання у виді позбавлення волі, що в деяких випадках є складним завданням. Тому в умовах, коли на момент затримання в ЄРДР кваліфікація кримінального правопорушення не визначена, прокурор може допускати ймовірність помилки з боку уповноваженої службової особи у визначенні того, чи є таке кримінальне правопорушення злочином, за який передбачено позбавлення волі, і відповідним чином ураховувати це, реагуючи на допущені у вказаній сфері порушення [252].

Здійснюючи нагляд за законністю затримання, прокурор має особливу увагу звертати на забезпечення прав затриманого. Передусім він має встановити, чи було виконано уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання особи, обов'язок, передбачений ч. 4 ст. 208 КПК України, а саме: негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України [252].

Цікавою видається позиція С. В. Свириденка й О. Ю. Татарова щодо специфіки правового статусу Глави держави. Зокрема, затримання Президента в момент учинення злочину або відразу після цього є неможливим. Однак це в жодному разі не звільняє правоохоронців від обов'язку попереджати, припиняти злочинну діяльність, навіть якщо вона вчиняється вищою посадовою особою держави, а також фіксувати докази такої діяльності. Такий напрям кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів потребує свого вдосконалення, що має здійснюватися з урахуванням специфіки правового статусу Президента як гаранта державного суверенітету й територіальної цілісності України. Відтак, на нашу думку, доцільно передбачити можливість затримання Президента під час або відразу після вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або проти основ національної безпеки України [80–83]. Для додаткової аргументації цього положення можна звернутися до змісту ст. 3 Конституції України, у якій задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [212].

У контексті вирішення цього питання науковці запропонували внести до ч. 1 ст. 482 КПК України доповнення, а саме:

«1. Притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу не може бути здійснено без припинення ним повноважень у порядку, передбаченому Конституцією України.

Президент України, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків:

1) якщо Верховна Рада України надала згоду на його усунення з поста в порядку імпичменту;

2) затримання Президента України під час або відразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину проти основ національної безпеки України, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Президент України має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута» [212]. Відповідно, ч. 1 стосовно судді стає ч. 2, а саму норму варто назвати «Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та обрання запобіжного заходу стосовно Президента України, судді».

Згідно з ч. 1 ст. 482 КПК України та ч. 1 ст. 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя [191].

На думку І. В. Семененко, для затримання судді слідчому, прокурору необхідною є наявність двох передумов:

- 1) згода Вищої ради правосуддя;
- 2) встановлення факту вчинення суддею тяжкого чи особливо тяжкого злочину. У цьому разі слід ураховувати такі обставини: а) затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження

наслідків злочину; б) таке затримання є необхідним для забезпечення збереження доказів злочину. Тобто під час затримання судді в слідчого, прокурора повинна бути інформація стосовно того, що, по-перше, затримання здійснюється з метою попередження вчинення злочину. У цьому разі застосовують усі можливі заходи впливу (превентивні заходи), які безпосередньо спрямовані на запобігання злочинної діяльності на початковому етапі її зародження, а також учинення нових кримінальних правопорушень. Початковим моментом у такому випадку слід вважати етап, коли особа лише планує вчинення певного діяння (діяльність ще не є кримінально караною). Причому варто враховувати не лише попередження, а й припинення власне злочинного діяння (коли процес учинення злочину зупиняється зовнішнім впливом ще на стадії приготування чи замаху, або коли процес злочинного посягання припиняється до того, як було досягнуто його мету, зокрема завдано негативні наслідки). По-друге, затримання здійснюється з метою відвернення чи попередження наслідків злочину. Цей аспект опосередковано пов'язаний з попередженням злочину та його припиненням, зокрема можливого настання негативних наслідків (наприклад, завдання шкоди, каліцтво, псування чи знищення майна, вбивство, незаконне збагачення тощо). По-третє, затримання здійснюється з метою забезпечення збереження доказів учинення злочину (наприклад, вилучення знаряддя вчинення злочину, неправомірно отриманої винагороди) [215].

Без реального існування наведених вище обставин суддя має бути негайно звільнений, якщо мету цього затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнуто.

Останні зміни щодо регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу пов'язані із: по-перше, прийняттям 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; по-друге, внесенням до Конституції України змін щодо правосуддя (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня

2016 року); по-третє, прийняттям 12 грудня 2016 року Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та 13 липня 2017 року Закону України «Про Конституційний Суд України». У зв'язку з прийняттям зазначених законів до КПК України було внесено низку змін, зокрема в частині дослідженого питання, що зумовлено врахуванням рекомендацій експертів Венеціанської комісії, які висловлювалися ще до попереднього Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, у п. 27 свого висновку вони зазначили: «що стосується недоторканності, то немає потреби в тому, щоб кримінальне провадження щодо судді започатковувалося лише Генеральним прокурором; так само недоречним буде, якщо суддю без згоди Верховної Ради не можна буде затримати чи заарештувати до винесення обвинувального вироку. Імунітет із судді має знімати не Парламент, а Вища рада юстиції. Стаття 126 Конституції має бути відповідним чином змінена, щоби вона передбачала для суддів лише імунітет за вчинене під час виконання службових обов'язків, за винятком корупції. До внесення в Конституцію такої поправки принаймні в законі має бути гарантія того, що суддя позбавляється недоторканності лише в разі надходження цієї рекомендації від суддів.

Таким чином, наведена позиція експертів Венеціанської комісії цілком узгоджується з позицією суддів Конституційного Суду України, які в п. 1.2 рішення від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) визначили, що недоторканність суддів – це один з елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення, адже покликана забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Крім того, як зазначено в п. 8 проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів», віднесення до повноважень Вищої ради юстиції вирішення питання про надання згоди на затримання чи арешт судді має забезпечити належний розгляд питання про зняття суддівської недоторканності органом, спеціально утвореним для вирішення питань суддівської кар'єри. З одного боку, він має

сприяти проведенню кримінального провадження стосовно судді, у затриманні чи арешті якого існує обґрунтована потреба, а з іншого – захистити суддю від безпідставного застосування до нього вказаних примусових процесуальних заходів. Але це можливо лише за умови, що Вища рада юстиції буде функціонувати на засадах незалежності й об'єктивності, інакше ситуація з вирішенням вказаних питань може погіршитися, оскільки процес притягнення судді до кримінальної відповідальності може стати ще більш закритим та ангажованим.

Якщо Генеральний прокурор (особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора) разом з клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою подав клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України з метою його приводу, слідчий суддя приймає рішення згідно зі ст. 189, 482-2 КПК України. Такі клопотання розглядають за обов'язковою участю народного депутата України, про що слідчий суддя зобов'язаний його завчасно поінформувати. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України [231].

Водночас без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволено затримувати народного депутата України лише в разі, якщо останнього застали під час учинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Крім того, як слушно зазначає О. В. Шульга, очевидно, що «затримати особу, підозрювану в учиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, на підставі того, що стосовно неї є обґрунтовані підстави вважати, що можлива її втеча з метою ухиляння від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК), вправі та спроможний виключно

детектив НАБУ (особа, що здійснює досудове розслідування в цьому кримінальному провадженні) [260, с. 86].

Затримання особи без ухвали слідчого судді, зокрема затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України, належить до запобіжних заходів, пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. Застосування затримання безпосередньо пов'язане з обмеженням конституційного права людини на свободу й особисту недоторканність. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України, до судового рішення воно може тривати не більше 72 год. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 год з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї запобіжного заходу. Специфічна, така, що не передбачає зволікання, ситуація, у якій застосовується затримання, передбачає особливий порядок його застосування, який регламентується КПК України [231].

Щодо притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та обрання запобіжного заходу відносно Уповноваженого Верховної Ради України прав людини, то необхідно враховувати положення ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [192], згідно з якими останній користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. У зв'язку з цим, без згоди Верховної Ради України його не можна притягнути до кримінальної відповідальності або піддати заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затримати, заарештувати, піддати обшуку чи особистому огляду. Натомість ні в положеннях Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ні Регламентом ВРУ такий порядок не унормований. Тому в разі потреби здійснити відповідні дії застосовують процедуру, що передбачена стосовно народних депутатів України.

Слід зауважити, що в контексті останніх конституційних змін законодавець розмежував статус суддів і суддів Конституційного Суду України, унаслідок чого п. 2 ч. 1 ст. 480 КПК України викладено в такій

редакції: судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Причому в ст. 482 КПК України йдеться лише про суддю, адже жодної вказівки на суддю Конституційного Суду України не має. Відтак можна констатувати, що особливий порядок затримання та обрання до судді Конституційного Суду України запобіжного заходу не розповсюджується, тобто здійснюється в загальному порядку. Підтвердженням цього є і законодавче тлумачення поняття «суддя», яким, згідно з п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України, є голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний. Тобто, з огляду на положення п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна стверджувати, що поняття «суддя» не охоплює дефініцію «суддя Конституційного Суду».

Зумовлено це тим, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Тобто на відміну від суддів, перелік яких наведено в п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України, судді Конституційного Суду безпосередньо не здійснюють правосуддя.

Водночас, відповідно до ст. 149 Конституції України і ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України», без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або

особливо тяжкого злочину. Подання про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді вносить до Суду Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження. Рішення про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді Суд ухвалює на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови. Суддя Конституційного Суду, затриманий за адміністративне правопорушення або за підозрою в учиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

- 1) якщо Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням;
- 2) якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Таким чином, можна констатувати, що між вимогами норми ст. 149 Конституції, ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України» та положеннями ст. 482 КПК України наявна суперечливість, яка в практичній площині може викликати непорозуміння під час їх правозастосування. Першопричиною цього стало законодавче розмежування статусу судді та судді Конституційного Суду, причому відповідної вказівки на останні в положеннях ч. 1 ст. 482 КПК України немає. Натомість чинні закони не повинні суперечити нормам Конституції України, яка має вищу юридичну силу, з огляду на що в положеннях ч. 1 ст. 482 КПК України вбачається наявна прогалина.

Застосування слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою передбачає обов'язок слідчого судді визначити в ухвалі розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПК України, крім уже згаданих випадків, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України. Визначення розміру застави в такому випадку здійснюється в порядку ст. 182 КПК України. Наприклад, застосовуючи до підозрюваного *Микитася М. В.* запобіжний захід у вигляді застави в більшому розмірі, слідчий суддя виходив з такого: 1) наявна обґрунтована підозра вчинення *Микитасем М. В.* інкримінованого діяння; 2) сторона обвинувачення довела наявність ризиків, передбачених п. 1, 3, 5 ст. 177 КПК, а саме:

а) переховуватися від органу досудового розслідування та/або суду; б) незаконно впливати на свідків, інших підозрюваних, експертів у цьому кримінальному провадженні; в) вчинити інше кримінальне правопорушення; 3) інший більш м'який запобіжний захід, ніж застава в визначеному слідчим суддею розмірі, не зможе запобігти встановленим ризикам; 4) розмір застави збільшено відповідно до вимог ч. 10 ст. 182 КПК, заставу в сумі 100 000 000 грн визначено з врахуванням майнового стану підозрюваного та його дружини [242].

Прокурор, подаючи клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу, виконує обов'язок щодо надання копій клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність затримання, встановлений ч. 2 ст. 184 КПК України, одразу ж після проведення такого затримання. Власне клопотання про застосування запобіжного заходу, погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), має перебувати в слідчого судді до моменту виконання ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст. 480 КПК України) або до закінчення строку дії цієї ухвали.

Крім розглянутих вище ЗЗКП, до осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, можуть застосовуватися й інші такі заходи, передбачені КПК України, але лише після того, як ст. 482, 482-2 КПК України будуть погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Водночас, відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Тому використовуючи формулювання «погоджує клопотання», Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) фактично позбавляється спроможності

відмовити в погодженні такого клопотання, попри можливість наявності всіх підстав для цього.

Висновки до розділу 2

1. З огляду на матеріали кримінальних проваджень та результати опитування прокурорів, наголошено на трансформації положень ст. 480-1, 482-2 КПК України щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення, учинене суддею Вищого антикорупційного суду, народним депутатом України, до ЄРДР виключно Генеральним прокурором (або особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора), у зв'язку з тим, що такі положення не узгоджуються зі ст. 214 КПК про невідкладність, швидкість та ефективність початку досудового розслідування, позаяк прокурору не завжди може бути відомий правовий статус таких осіб на момент учинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 480-1, 482-2 КПК України доцільно викласти в такій редакції: «1. У разі встановлення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки, вони вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин у порядку, встановленому цим Кодексом».

2. Повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб – додаткова спеціальна гарантія захисту осіб, щодо яких визначено особливий порядок кримінального провадження від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або

професійних обов'язків, передбачена главою 37 КПК України, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, що мають право повідомляти їм про підозру в учиненні кримінального правопорушення (обов'язок покладається на Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або його заступника – ст. 481 КПК України) з метою уникнення формалізму, шляхом складання або підписання повідомлення про підозру, роз'яснення її суті, покладення обов'язку проникнути в суть підозри, не допустити порушень закону під час збирання доказів або мотивування процесуального документа, кваліфікації дії підозрюваного.

3. Формуючи систему нормативних приписів щодо процедури здійснення повідомлення про підозру особам, вказаним у ст. 480 КПК України, необхідно враховувати таке: 1) випадки, зміст, порядок вручення та зміна письмового повідомлення про підозру відбувається відповідно до загальних положень КПК України (ст. 276–279) з урахуванням положень глави 37 КПК України; 2) особливості провадження за главою 37 КПК України диференційовані залежно від статусу особи та здійснюваних функцій; 3) положення глави 37 КПК України необхідно розглядати в нерозривному зв'язку з іншими законами, які комплексно визначають правову основу їх діяльності (наприклад, закони України «Про судоустрій та статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо).

4. Процесуальна діяльність прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри є обов'язковим етапом кримінального провадження на стадії досудового розслідування, єдиним та уніфікованим для застосування під час кримінального провадження і щодо осіб, визначених у ст. 480 КПК України, значення якої полягає у формулюванні підозри, початку притягнення особи до кримінальної відповідальності й відрахування строку досудового розслідування, визначенні загальних напрямів подальшого розслідування, виникненні кримінальних процесуальних правовідносин між державними органами, які здійснюють процесуальне керівництво і ведуть кримінальне

провадження, та особою, якій повідомлено про підозру та яка містить такі складові: 1) встановлення підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України); 2) складання письмового повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 277 КПК України); 3) вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України); 4) повідомлення підозрюваному про його права (ст. 42 КПК України); 5) внесення прокурором даних до ЄРДР.

5. Доведено, що здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва зобов'язаний призначений прокурор (або група прокурорів), що не виключає їх права за посадою та можливості за бажанням бути внесеними до ЄРДР та здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

6. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження здійснюється на основі погодженого клопотання на їх застосування з Генеральним прокурором ухвалою слідчого судді, крім тих, які можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді: законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 207, 208 КПК України); тимчасове вилучення майна (ст. 168); виклик слідчим, прокурором (ст. 133). Водночас привід, затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту можуть бути реалізовані лише в разі отримання згоди відповідного компетентного органу.

На підставі аналізу Конституції України, КПК та Закону України «Про прокуратуру» констатовано, що в цих нормативно-правових актах не передбачено окремого порядку застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як відсторонення від посади працівника прокуратури. У зв'язку з цим запропоновано доповнити КПК України новою ст. 155-2 «Тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та продовження строку такого тимчасового відсторонення» (такі пропозиції підтримали 78% респондентів).

7. Зауважено, що неможливість своєчасно вилучити речі чи документи через необхідність зазначення в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза їх зміни або знищення, а також неоднозначність судової практики щодо розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів призводить в окремих випадках до втрати потенційно важливих речей і документів, що можуть бути використані прокурором як докази для встановлення обставин у досудовому розслідуванні щодо окремої категорії осіб. Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура їх отримання є громіздкою та фактично стоїть на заваді виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, зокрема в інтересах підозрюваного. Тому доречно надати законодавчу можливість слідчим, прокурором здійснювати тимчасовий доступ до речей і документів у невідкладних випадках без ухвали слідчого судді на підставі ухваленної постанови шляхом внесення змін до ст. 159 КПК України.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБИРАННЯ ПРОКУРОРОМ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

3.1. Правова регламентація кримінально-процесуальної діяльності прокурора в проведенні слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб

Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Крім того, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і лише на підставах та в порядку, встановлених законом. Аналіз змісту глави 37 КПК України засвідчує, що правові підстави та порядок здійснення обшуку, затримання окремих категорій осіб чи огляд їхніх особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, застосування інших заходів передбачені лише для двох представників такої категорії осіб. Це – народні депутати України та судді.

Підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України). Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної СРД. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого й потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження [240, с. 83]. У разі пред'явлення особи чи речі для впізнання, освідчування особи законодавством також передбачено не менше двох понятих. Винятки становлять випадки застосування безперервного

відеозапису ходу проведення відповідної СРД (ч. 7 ст. 223 КПК України). Перед проведенням СРД особам, які беруть у ній участь, відповідно до їх процесуального статусу, роз'яснюють права й обов'язки, передбачені КПК України, процесуальний порядок проведення СРД, а також повідомляють про відповідальність, встановлену законом.

Теоретики акцентують на тому, що від початку розслідування певних категорій злочинів слід доручати спеціально утвореним слідчо-оперативним групам. Участь у роботі слідчої групи (СГ) є формою взаємодії правоохоронних органів. Під час розслідування кримінальних правопорушень щодо окремої категорії осіб формування цієї групи є обов'язковим [19], з обов'язковим включенням до її складу представників не лише уповноважених органів на розслідування за підслідністю, а й органів, до яких безпосередньо належить особа, визначена в ст. 480 КПК України, а також у випадках проведення досудового розслідування обставин кримінального правопорушення, учиненого на територіях декількох держав, – спільні слідчі групи (ст. 571 КПК України). Створення таких груп не передбачено КПК України, але порядок їх створення, формування, організація роботи, повноваження та особливості взаємодії знайшли свою регламентацію в наказах МВС України від 7 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [178], від 27 квітня 2020 року № 357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» [179].

Водночас, як свідчать результати проведеного аналізу наукової літератури, більшість вітчизняних дослідників критикують сформульоване законодавцем поняття СРД через відсутність у ньому всіх необхідних сутнісних ознак і пропонують власне визначення СРД.

Загальний процесуальний порядок проведення СРД регламентовано положеннями глави 20 КПК України. Однак, з огляду на аналіз нормативних положень глави 37, законодавець у КПК основний акцент робить здебільшого на регламентації порядку повідомлення про підозру окремої категорії осіб та на застосуванні щодо цих осіб ЗЗКП. Натомість без належної уваги фактично залишено необхідність законодавчого врегулювання особливого порядку проведення стосовно таких осіб СРД. Окремим аспектам проведення процесуальних дій присвячено лише ст. 482-2 КПК України, якою закріплено деякі особливості проведення СРД стосовно народного депутата України. Водночас специфіку їх проведення щодо інших категорій осіб КПК України не визначено, хоча окремі питання регулюються на рівні законів, якими регламентовано правовий статус таких суб'єктів (закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») з використанням застарілої термінології.

Реалізація механізму забезпечення слідчим суддею доказування в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб супроводжується певними проблемними питаннями щодо надання дозволу на їх проведення. Це пов'язано із суттєвим обмеженням імунітетських прав особи, адже здійснюється втручання в його приватне спілкування, порушується недоторканність тощо. Тому законність та обґрунтованість проведення СРД відповідними суб'єктами, а також правомірність обмеження прав, свобод і законних інтересів особи під час проведення СРД у кримінальних провадженнях, передбачених главою 37 КПК України, залежить від належного процесуального керівництва досудовим розслідування. З огляду на зазначене, розглянемо проблемні питання процесуального порядку збирання доказів прокурором у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 27 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України», обшук народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а

також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата, допускаються лише в разі, коли Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо в інший спосіб одержати інформацію неможливо [190].

Стаття 80 Конституції України також гарантує депутатську недоторканність народним депутатам України. Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. Слід зауважити, що в КПК України не визначено особливості проведення такої СРД, як обшук, під час кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. Виняток становить лише ч. 2 ст. 482-2 КПК України, де зазначено, що обшук, а також застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права та свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Такі клопотання обов'язково розглядають за участю народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України. Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише в разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які здійснюють СРД (крім обшуку), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з

моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України [105].

Так, за загальним правилом обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України), який проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Згідно зі ст. 482-2 КПК України, клопотання про дозвіл на проведення обшуку, що відповідно до закону обмежує права та свободи окремих категорій осіб, має бути погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Водночас відсутність згоди уповноваженого органу на його проведення є підставою для відмови в задоволенні клопотання про обшук його житла чи іншого володіння.

Причому слідчий суддя не приймає рішення про хід чи напрями розслідування, а лише надає дозвіл прокурору реалізовувати прийняте ним рішення щодо проведення відповідної процесуальної дії. Слід звернути увагу на те, що з етимологічної точки зору термін «ухвалювати» означає приймати колективне рішення, вирішувати; підтримувати, схвалювати [21]. Відповідно, винесення ухвали слідчого судді, постановленої на підставі клопотання слідчого чи прокурора, а також розгляд відповідних клопотань сторони захисту слідчим, прокурором, слідчим суддею та винесення постанови слідчим, прокурором про проведення відповідної СРД є актом затвердження, санкціонування або узгодження відповідного прийнятого рішення. Як слушно з цього приводу вказують окремі правники, у цих випадках відбуваються два послідовні акти ухвалення рішення: спочатку особою, що приймає рішення, а потім – особою, що затверджує це рішення або виражає згоду з ним [9, с. 63]. Проте не слід ототожнювати погодження прийнятого рішення та його безпосереднє прийняття. У зв'язку з викладеним вище, вважаємо за доцільне у відповідних положеннях КПК України чітко відмежовувати процесуальних осіб, які приймають рішення про проведення СРД та НСРД, погоджують їх

проведення (Генеральний прокурор), і тих, які надають дозвіл на їх проведення, до яких, зокрема, належить слідчий суддя.

Зазначена норма містить водночас казуїстичний перелік тих процесуальних дій та заходів, клопотання щодо проведення яких стосовно народного депутата України може бути погоджено лише Генеральним прокурором або особою, яка виконує його обов'язки, і вказівку на загальні умови (по-перше, такі заходи повинні обмежувати права та свободи народного депутата України, по-друге, дозвіл на їх проведення має надаватися слідчим суддею), за наявності яких належить застосовувати це правило щодо виключного суб'єкта погодження клопотання. Таким чином, крім обшуку, що проводиться з дозволу слідчого судді, відповідно до ч. 2 ст. 482-2 КПК, ідеться також про огляд (ч. 2 ст. 237 КПК) та слідчий експеримент (ч. 5 ст. 240 КПК) у житлі або іншому володінні особи, а також про примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК). Варте уваги також проведення такої процесуальної дії, як примусове відібрання біологічних зразків, регламентоване ч. 3 ст. 245 КПК України [165, с. 169–170].

На доцільності таких виключних повноважень Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) наголошено в законопроекті «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України» (2020 р.), у якому запропоновано погоджувати клопотання у випадках, передбачених ст. 482-2 КПК, у провадженнях, підслідних НАБУ, також заступнику Генерального прокурора – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особі, що виконує обов'язки керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури). Такі зміни обґрунтовуються надмірністю повноважень Генерального прокурора (особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора), що створюють загрози для ефективного та об'єктивного розслідування [194].

Відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК України, клопотання має містити такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний

номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненням кримінальним правопорушенням; 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування в добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

У цьому аспекті варто констатувати відсутність синхронізації між змістом п. 8 ч. 3 та п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України. Обов'язковою складовою обґрунтування клопотання слідчого, прокурора є наведення в ньому відомостей про те, що в інший спосіб неможливо отримати речі, документи або відомості, які можуть у них міститися. Водночас слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, якщо слідчий, прокурор не доведуть, що за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним й ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів. Таке формулювання не відповідає наведеному п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК, який імперативно визначає обов'язок слідчого, прокурора довести неможливість (а не найбільшу доцільність та ефективність) отримати необхідні відомості в інший спосіб, ніж проведення обшуку [84].

Потребує вдосконалення редакція п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК, відповідно до якого прокурор має довести, що обшук «є заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи», адже сторона обвинувачення повинна довести, що «втручання в особисте і сімейне життя під час обшуку є пропорційним правомірній меті». З цією метою запропоновано доповнити ст. 234 КПК України: п. 5 ч. 5 – *«...5) доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування в добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 цього Кодексу, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом (за винятком випадків проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу), а також втручання в особисте і сімейне життя особи під час обшуку є пропорційним правомірній меті»*; ч. 7, 8 *«7. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частин другої, третьої цієї статті, повертає його особі, яка звернулась із клопотанням, про що постановляє ухвалу. 8. У разі нез'явлення в судові засідання слідчого, дізнавача, прокурора, належним чином повідомленого про розгляд клопотання, слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення клопотання без розгляду»* (додаток Б).

Слід звернути увагу на те, що ст. 233–236 КПК України, які регламентують процесуальний порядок провадження обшуку в кримінальному провадженні, не визначають окремої статті, яка б нормативно визначала кримінальні процесуальні гарантії проведення слідчим, прокурором обшуку особи в кримінальному провадженні.

У цьому контексті, як слушно зазначає О. Б. Комарницька, чинний КПК України, на відміну від КПК України 1960 р., не виокремлює правових підстав для проведення обшуку особи, а містить загальні умови для проведення обшуку. Такий обшук відповідно до теорії кримінального процесуального

законодавства має підвиди, серед яких – особистий обшук. Сформульовані КПК України 2012 року загальні підстави для проведення обшуку на практиці призводять до різного їх трактування та застосування, а це, своєю чергою, породжує різні правові наслідки для кримінального провадження та особи, яку обшукали. Зокрема, у колі науковців і практиків активно обговорюється питання, наскільки є законним застосування положень ст. 234 КПК України (обшук житла чи іншого володіння особи) до подібних правовідносин, якими є особистий обшук. У зв'язку з цим, дослідник вказує на необхідність доповнення ч. 1 ст. 236 КПК України положенням про надання можливості виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи оперативним підрозділам за дорученням слідчого, прокурора [91, с. 41].

На підставі аналізу матеріалів правозастосовної практики Д. Б. Сергєєва доходить висновку, що на практиці досить поширеними є випадки, коли в слідчого, прокурора виникає потреба в проведенні обшуку осіб, які не перебувають у певному житлі чи володінні або ж немає фактичних підстав для проведення обшуку житла чи іншого володіння цих осіб чи відповідна особа не є підозрюваним у кримінальному провадженні, а тому до неї неможливо застосувати положення ст. 208 та 298-2 КПК України. Постає відразу питання щодо правових підстав проведення обшуку таких осіб і можливості використання стороною обвинувачення отриманих фактичних даних та їх джерел як доказів у кримінальному провадженні [219].

На вказану проблему звертають увагу й окремі науковці. Так, Д. О. Шумейко, досліджуючи питання розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, зазначає, що «практичний досвід розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії свідчить про необхідність застосування саме обшуку особи для належного документування факту одержання неправомірної вигоди, оскільки положення ч. 5 ст. 236 КПК щодо можливості проведення за рішенням слідчого чи прокурора обшуку особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні, дозвіл

на обшук якого надано судом і відносно якої є достатні дані вважати, що вона переховує на собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження не задовольняють вимоги практики, оскільки службова особа з метою уникнення можливості факту викриття може неодноразово змінювати місце передачі предмета неправомірної вигоди. За цих умов передбачити з достовірністю місце її одержання практично неможливо, а отримання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, наприклад, ще не є запорукою проведення вдалого спеціального слідчого експерименту, оскільки особа може вийти з житла чи автомобіля та перебувати в публічно доступному місці. У такому разі, навіть за умови наявності ухвали щодо проведення обшуку житла чи іншого володіння особи застосувати положення про проведення обшуку особи підстави відсутні, адже особа не перебуває в цьому приміщенні. Вказаний факт у практичній діяльності зумовлює ситуацію, за якої підстави для проведення обшуку особи, яка перебуває в публічно доступному місці, відсутні, відповідно належним чином закріпити й вилучити сліди кримінального правопорушення, предмет неправомірної вигоди слідчий не має можливості» [264, с. 137].

Одним з найбільших проблемних питань, що виникає під час отримання прокурором допустимих доказів у досудовому розслідуванні в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, є допустимість проведення обшуку особи. Основною причиною цього є недосконалість положень глави 20 КПК України щодо його проведення, яка визначає процесуальний порядок провадження СРД, підстави їх проведення тощо, не передбачає норму, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення обшуку особи, підстави його проведення. Для вирішення цього питання пропонуємо викласти ст. 236-1 КПК України в новій редакції:

«Стаття 236-1. Обшук особи

1. Обшук особи проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя

кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також попередження загрози для себе й оточуючих.

2. Обшук особи проводиться дізнавачем, слідчим, прокурором на підставі ухвали слідчого судді.

3. Обшук особи проводиться в порядку, передбаченому статтею 236 цього Кодексу.

4. Обшук особи проводиться виключно особою тієї самої статі, за участю понятих тієї самої статі. У випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини 5 цієї статті, обшук особи проводиться без понятих.

5. Обшук особи може бути проведений дізнавачем, слідчим, прокурором, уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді з метою, передбаченою частиною першою цієї статті у виключних випадках:

1) під час затримання особи;

2) під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, якщо є достатні підстави вважати, що особа, яка знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, у якій проводиться обшук, приховує при собі документи або речі, що можуть мати значення для кримінального провадження;

3) під час виконання ухвали слідчого судді або суду про здійснення приводу за наявності достатніх підстав вважати, що така особа має при собі зброю, предмети, які вилученні законом з обігу або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих;

4) під час виконання ухвали слідчого судді або суду про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

5) під час виконання ухвали слідчого судді про застосування тимчасового або екстрадиційного арешту.

6. За результатами проведення обшуку особи складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Особі, стосовно якої проводився обшук, надається копія протоколу обшуку» (додаток Б). Таку пропозицію підтримали 68 % респондентів.

Слід наголосити, що положення ст. 234–236 КПК України, з огляду на їх докладний аналіз, регламентують процесуальний порядок провадження обшуку саме житла чи іншого володіння особи, під час якого допускається можливість проводити обшук особи. Відповідно, слідчий суддя має право розглядати виключно клопотання слідчого, прокурора про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а не обшуку відповідної особи. Наведена вище практика постановлення слідчими суддями ухвал про проведення обшуку особи суперечить правовим засадам доказового права й свідчить про відсутність належних кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час проведення обшуку особи в досудовому розслідуванні.

В інших випадках слідчі судді відмовляють слідчим, прокурорам у погодженні клопотань про проведення обшуку особи, мотивуючи це тим, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не надає їм законної можливості розглядати клопотання слідчих, прокурорів про проведення обшуку особи й постановляти відповідні ухвали. Така практика, на наше переконання, є більш прийнятною і такою, що відповідає правовим засадам доказового права.

Водночас на сьогодні КПК України містить положення, які не дозволяють повною мірою здійснювати процесуальне керівництво з ефективного збирання доказів і виконувати завдання кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, передбачені ст. 2 КПК, стосовно забезпечення швидкого розслідування для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності. Передусім це стосується огляду житла чи іншого володіння таких осіб, оскільки відповідно до положень КПК України, здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК). Причому добровільна згода особи, яка є власником майна, не звільняє прокурора від зобов'язання звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали.

У зв'язку з цим доцільно доповнити ч. 2 ст. 237 КПК України, зокрема: *«2. Огляд, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється за добровільною згодою хоча б однієї особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого чи дізнавача, погодженого прокурором, яке подається та розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи»* (додаток Б).

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, слідчий, прокурор здійснюють освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Такими слідами можуть бути сліди на тілі від об'єктів, з якими оглянутий стикався за обставин, що цікавлять слідчого: пил, ґрунт, фарба, паливно-мастильні матеріали, губна помада, кров, сперма, волосся, частини волокон тканини чи інші мікрочастинки. Особливими прикметами можуть бути: родимі плями, татуювання, шрами, рубці, бородавки, відсутність будь-яких частин тіла, сліди колишніх хвороб тощо [107, с. 533]. Оскільки сутністю освідування є огляд тіла живої людини (підозрюваного, свідка, потерпілого) з метою виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, варто погодитися з позицією тих дослідників, які визначають відповідну СРД одним з видів слідчого огляду [122].

Законодавець у ч. 1 ст. 241 КПК України визначив вичерпний перелік осіб, які підлягають освідуванню в кримінальному провадженні, – підозрюваний, свідок чи потерпілий. Варто зазначити, що регламентація на рівні закону вичерпного переліку осіб, які підлягають освідуванню в кримінальному провадженні, не в усіх випадках забезпечує належний рівень процесуального керівництва в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. Законодавець не надає відповіді на запитання, як діяти слідчому, прокурору, коли виникає необхідність провести освідування особи, зазначеної в ст. 480 КПК України, яка ще не має процесуального статусу учасника

кримінального провадження, водночас на її тілі є сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети, що можуть свідчити про вчинення цією особою кримінального правопорушення (наприклад, особа, яка одержала предмет неправомірної вигоди та затримана під час проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту).

На вказану проблему вказує Д. Й. Никифорчук, зазначаючи, що статус особи під час проведення огляду місця події, за відсутності її затримання, є невизначеним, оскільки про підозру не повідомлено, а отже, прокурором не може бути винесено постанову про освідування за відсутності статусу особи, оскільки ця постанова може бути в подальшому оскаржена, що призведе до визнання речових доказів, які є ключовими в кримінальних провадженнях цієї категорії, отриманих за постановою про освідування як неналежних [139, с. 84].

Д. О. Шумейко, дотримуючись такого підходу, пропонує виключити зі ч. 1 ст. 241 КПК України прив'язку до процесуального статусу відповідного суб'єкта, виклавши її в такій редакції: «Слідчий, прокурор здійснює освідування особи для виявлення на її тілі, одязі, у якому вона перебуває слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу» [264, с. 158].

Водночас окремі фахівці не погоджуються з такою пропозицією та вважають за доцільне розширити перелік осіб, щодо яких можливе освідування, за рахунок введення до КПК України такого суб'єкта, як «особа, щодо якої здійснюється досудове розслідування», тобто особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, однак якій ще не повідомлено про підозру [257, с. 246].

Освідування здійснюється виключно на підставі постанови прокурора, а за потреби – за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 241 КПК України). Це положення слід вважати юридичною підставою для проведення освідування. Водночас рішення щодо проведення освідування, що фіксується у відповідній постанові, має приймати особа, яка проводить досудове

розслідування. Саме цей підхід забезпечить економію часу та є ефективним у кримінальному провадженні. Натомість якщо особа, яка проводить розслідування, буде звертатися до іншої посадової особи за дозволом на проведення освідування, це спричинить затягування часу, що може призвести до втрати доказів. Звертатися за таким дозволом було б доречним за необхідності проведення лише примусового освідування, ураховуючи гарантування під час застосування заходів процесуального примусу законних прав осіб, інтересів яких стосується ця процесуальна дія. Таким чином, винесення постанови про проведення освідування виключно прокурором (ст. 241 КПК України), на наше переконання, не відповідає вимогам практики, призводить до затягування часу проведення цієї СРД та не виправдовує себе. Це положення є цілком закономірним, оскільки слідчий фактично вимушений у будь-якому випадку отримувати дозвіл прокурора на проведення освідування, а потім пропонувати особі добровільно пройти освідування.

Крім того, практичний досвід розслідування кримінальних проваджень засвідчує потребу в закріпленні в КПК України можливості провести освідування будь-якої особи, зокрема статус якої на момент його проведення визначити неможливо.

У зв'язку з цим пропонуємо ст. 241 КПК України доповнити ч. 3 *«Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, а в разі її відмови освідування проводиться примусово на підставі постанови прокурора»*; ч. 4 *«...Застосування безперервного відеозапису освідування допускається лише за добровільної письмової згоди особи»* (додаток Б).

Варте уваги твердження С. С. Клочуряк про те, що винесення за КПК 2012 року постанови щодо проведення освідування виключно прокурором не відповідає вимогам практики, призводить до затягування часу проведення цієї СРД та не виправдовує очікувань [76, с. 80].

Наведену позицію слід визнати сумнівною, адже в контексті предмета дослідження ця процесуальна діяльність прокурора спрямована на виконання положень ст. 9 КПК України.

Стосовно інших категорій осіб, передусім суддів, суддів Конституційного Суду України, адвокатів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, то нормативного врегулювання така діяльність у КПК України не набула, натомість окрема специфіка закріплена на рівні законів. Зокрема, відповідно до ч. 9 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», проведення стосовно судді ОРЗ чи СРД, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника обласної прокуратури або його заступника. Аналогічне за змістом положення містить і п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Тлумачення цього припису дозволяє виокремити одразу декілька його недоліків: 1) використання термінології, не характерної для КПК України як основного нормативно-правового акта, що регулює порядок здійснення кримінального провадження, а саме: «слідчі дії» замість «слідчі (розшукові) дії», «дозвіл суду» замість «дозвіл слідчого судді», «оперативно-розшукові дії» замість «негласні слідчі (розшукові) дії» (оскільки перші, за загальним правилом, проводяться взагалі поза межами кримінального провадження) [165]; 2) проведення особистого обшуку судді під час вчинення ним злочину або відразу ж після його вчинення. Однак таке діяння має містити ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину; 3) на відміну від ст. 482-2 КПК, у зазначеній нормі йдеться не про погодження, а про подання клопотання прокурорами відповідного рівня. Тому підтримуємо думку науковців щодо доцільності передбачення в ст. 482 КПК нормативного припису проведення СРД стосовно суддів, аналогічного закріпленому в ст. 482-2 й приведення ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у відповідність до КПК України [165]; 4) обмеженість кола суб'єктів, які можуть звертатися з клопотанням до суду про надання дозволу на проведення СРД відносно судді – підстава

судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Також вартий уваги Закон України «Про Конституційний Суд України» [182], який взагалі не встановив особливостей проведення СРД щодо суддів Конституційного Суду України. Натомість у Законі України «Про Конституційний Суд України» визначено, що суддя КСУ може бути затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Звідси можемо дійти висновку, що в цьому випадку до судді КСУ може бути застосований особистий обшук у порядку вимог ст. 208 КПК України. Тому в ст. 482 КПК також доцільно передбачати такі самі гарантії стосовно зазначеної категорії осіб.

У цьому контексті слід зауважити, що в КПК не передбачено жодних особливостей проведення СРД щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Одним з головних недоліків і водночас особливістю їх проведення є те, що ні в Конституції України, ні в КПК з цього приводу немає жодної спеціальної норми. Натомість аналіз Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» порівняно з іншими нормативно-правовими актами свідчить про встановлення додаткових гарантій стосовно всіх інших категорій осіб. Так, відповідно до ст. 20 зазначеного Закону, цій особі гарантується, що піддання її обшуку й особистому огляду дозволяється лише за наявності згоди Верховної Ради України. Даючи наукову оцінку наведеному нормативному положенню, варто звернути увагу на такі, на нашу думку, неточності.

Формулювання особливостей здійснення СРД щодо такої особи є неоднозначним, адже закон забороняє проводити до отримання згоди від Верховної Ради України на її притягнення до кримінальної відповідальності лише особистий огляд, натомість щодо огляду речей, її багажу (поклажі), транспортного засобу, службового приміщення, житла, іншого володіння жодних обмежень немає. Крім того, зіставлення розглядуваної норми з положеннями Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [189]

засвідчує, що вказані гарантії наразі фактично не передбачають процедури їх реалізації, оскільки жодним із цих законодавчих актів не врегульовано процедуру надання згоди Верховної Ради України на проведення СРД та застосування заходів примусу до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

З огляду на виокремлені недоліки, необхідно внести відповідні нормативні корективи, а саме в ст. 482-2 поряд з гарантіями, закріпленими щодо народного депутата України, передбачити аналогічні й для Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а положення ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» привести у відповідність до такої норми.

Розглядаючи особливості проведення СРД стосовно адвокатів, можна констатувати, що відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначають перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування підходу забезпечення кримінального провадження [171].

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну СРД завчасно інформує про це раду адвокатів регіону за місцем проведення цієї процесуальної дії. Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії [171].

Під час підготовки клопотань щодо проведення обшуку в зазначеній категорії осіб прокурорам доцільно керуватися практикою ЄСПЛ, зокрема його рішенням від 05 липня 2012 року в справі «Головань проти України» щодо

незаконного обшуку в офісі адвоката, у якому встановлено, що дії державних органів передбачали втручання в право заявника на повагу до його «приватного життя» та «житла» в контексті ст. 8 Конвенції та становили втручання в професійну діяльність заявника [39; 92].

Слушною є позиція М. А. Макарова, згідно з якою слідчий суддя з метою недопущення отримання доступу до речей і документів, що можуть містити відомості, які становлять адвокатську таємницю, у відповідній ухвалі обов'язково повинен вказати місце проведення обшуку, перелік речей і документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити [125, с. 76–77].

Таким чином, на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування встановлено недосконалість і невідповідність окремих кримінальних процесуальних норм з питань регламентації проведення СРД щодо окремої категорії осіб, що обумовлено досить складним характером їх юридичних підстав. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора, передбачена ст. 482-2 КПК України, охоплює слідчі та інші процесуальні дії, спрямовані на обмеження лише імунітету народного депутата, а тому проведення СРД щодо іншої окремої категорії осіб має бути детально регламентоване відповідними нормами КПК України з урахуванням мети й підстав цих дій.

3.2. Реалізація функції процесуального керівництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб

На сучасному етапі розвитку нашої держави завдання науки кримінального процесу полягає у виявленні й узагальненні підтверджених практикою недоліків і прогалин чинного законодавства, а також формуванні наукової моделі досудового провадження з урахуванням європейського досвіду та українських реалій. Так, правова форма досудового розслідування має

оптимально співвідносилася з умовами нашої дійсності, що потребує віднайдення відповіді на питання про функціональне призначення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, а також з'ясування, яким саме чином ця наукова модель досудового розслідування може вплинути на формування інших інститутів досудового провадження [49].

Збирання доказів є одним з елементів доказування. Структуру збирання доказів, з огляду на класичні доктринальні підходи, можна визначити як урегульовану КПК України діяльність уповноважених суб'єктів стосовно виявлення та фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження. Обов'язковим елементом будь-якої СРД, яка проводиться з метою отримання чи перевірки доказової інформації, є процесуальне закріплення фактичних даних, що були отримані в межах її проведення. За відсутності процесуального порядку фіксації здобутої під час проведення СРД інформації процес подальшого виявлення, дослідження, використання та оцінки доказів буде унеможливленим. Отримана суб'єктом доказування інформація у вигляді матеріальних об'єктів або ідеальних образів може бути використана в процесі доказування лише після приведення її у встановлену законом форму. Таким чином, фіксація доказової інформації є обов'язковим елементом процесу збирання доказів і складається із системи дій щодо процесуального закріплення фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення справи в суді [107, с. 261].

Процес збирання доказів передбачає виконання органами досудового розслідування пошукових пізнавальних, посвідчувальних і правозабезпечувальних заходів. Закон покладає на прокурора, керівника органу досудового розслідування обов'язок усебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити всі обставини, які викривають або виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку

та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України).

З огляду на викладене, з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження в КПК України запроваджено новий інститут – НСРД. Зокрема, ч. 1 ст. 246 КПК України визначено, що НСРД – це різновид СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [105].

Їх негласність означає неочевидність, таємничість СРД, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, зокрема від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від «об'єктів», стосовно яких їх проводять. Проведення СРД у такій формі покликане забезпечити збір відомостей про злочин та особу, що його вчинила, встановити її місцезнаходження і місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства та членів їх сімей у ситуаціях, коли проведенням «звичайних» СРД це здійснити неможливо тощо. Таким чином, НСРД «набули» ознак ОРЗ [235]. Революційним є і те, що результати НСРД за своїм доказовим значенням прирівнюються до тих, які були одержані в процесі інших процесуальних дій, – відбулася так звана процесуалізація ОРД [272–273].

У цьому контексті О. М. Сало [209, с. 225] вказує, що введення до системи досудового розслідування НСРД є запорукою підвищення ефективності не лише розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а й їх профілактики, адже наявність широких процесуальних засобів, закріплених законодавством, забезпечує профілактичний вплив на потенційних правопорушників уже на стадії формування умислу на вчинення злочину. Наведене положення є дещо сумнівним, оскільки проведення НСРД спрямоване на фіксацію факту протиправної діяльності з метою отримання доказів, результати яких можна використати в кримінальному провадженні, зокрема запобігти настанню тяжких наслідків (не допустити вчинення

злочину), тобто унеможливити настання наслідків, що загрожують життю та здоров'ю громадян, громадському порядку, національній безпеці.

Ефективність «негласної діяльності» в кримінальному процесі вже доведено практикою роботи правоохоронних органів як пострадянських країн (Грузія, Латвія, Казахстан, Литва), так і європейських (Німеччина, Франція), а також Сполучених Штатів Америки, де можливість проведення слідчих дій негласного характеру закріплено на законодавчому рівні. Однак це не означає, що законодавство вказаних країн з питань регламентації проведення негласної діяльності в кримінальному процесі є досконалим. З огляду на це, у практиці застосування кримінального процесуального законодавства України важливу роль відіграє використання зарубіжного досвіду [28, с. 77].

КПК України суттєво модернізував порядок здійснення кримінального провадження, запровадивши низку нових інститутів, до яких належать: інститут НСРД, заходи забезпечення кримінального провадження, укладення угод, введення інституту слідчого судді тощо. Аналіз його новацій засвідчує, що законодавець не лише оновив кримінальне процесуальне законодавство, а й запровадив нову ідеологію досудового провадження. Запропонована в ньому модель розслідування передбачає проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які в новому КПК України, відповідно, називаються «слідчі (розшукові) дії» (глава 20) і «негласні слідчі (розшукові) дії» (глава 21) [172].

НСРД проводять у разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Вони передбачені ст. 246–275 КПК України. Водночас НСРД, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводять винятково в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Процесуальний порядок й організація провадження НСРД регламентовані КПК України (глава 21) та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки

України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція) [180].

Відповідно до п. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [185], у новій редакції підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності, зокрема, є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів про: злочини, що готуються; осіб, які готують учинення злочину. З огляду на теорію кримінального права, приготування є однією зі стадій учинення злочину. Крім того, у певних випадках дії в період від підготовки до вчинення злочину можуть класифікуватися як окремий закінчений злочин. Наприклад, з метою підготовки до терористичного акту особа придбала вогнепальну зброю, вибухівку. Це, з одного боку, може бути ознакою підготовки до здійснення терористичного акту, а з іншого – вже є повним складом злочину, відповідальність за який також передбачена в КК України. Проте в разі виявлення ознак злочину відповідно до ч. 2 ст. 7 вказаного Закону оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, у яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КПК, до відповідного досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК. Проте навіть у цій нормі закладено суттєве протиріччя – у разі виявлення ознак злочину направляти матеріали вже необхідно не про них, а про протиправні діяння.

Д. Б. Сергєєва визначає НСРД як заходи, що складаються із сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних та посвідчувальних прийомів, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню та які проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення та закріплення фактичних даних і їхніх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні. На думку О. В. Ігнатюка, НСРД – це різновид СРД, які проводяться слідчим у кримінальному провадженні або за

його дорученням – уповноваженими оперативними підрозділами та спрямовані на отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні і здійснюються в разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Негласність СРД означає особливий режим їх підготовки, проведення, зберігання і використання отриманих результатів, який полягає в недопущенні розповсюдження такої інформації до певного часу серед інших осіб, які не причетні до їх проведення, зокрема й від працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних НСРД [61].

Слушним слід визнати твердження О. А. Білічака, згідно з яким попри активне дослідження вченими наявних проблем регулювання НСРД, вивчення їх співвідношення з ОРЗ у діяльності уповноважених суб'єктів з розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, проблем фіксування та використання їх результатів у доказуванні на досудових і судових стадіях кримінального провадження, поза увагою дослідників лишилися проблеми визначення змісту відповідного понятійно-категоріального апарату, зокрема поняття «НСРД» [12, с. 69].

Законодавець увів НСРД до системи кримінального процесу вперше, адже раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів здійснювався в інших організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів і могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами [44; 123; 141; 147].

Конституцією України закріплено обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19) [93]. Вказане стосується й діяльності правоохоронних органів, зокрема прокурора та органу досудового розслідування під час здійснення доказування із застосуванням негласних методів і засобів.

На підставі результатів проведеного аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України, матеріалів слідчо-судової практики можна дійти висновку про наявність низки як загальних, так і спеціальних проблемних питань, пов'язаних з неналежним правовим регулюванням інституту НСРД, що негативно позначається на ефективності функціонування системи засобів кримінального процесуального доказування в досудовому розслідуванні, використання результатів НСРД у кримінальному провадженні, а також на формуванні однозначної правозастосовної практики. Тому в цьому аспекті правове забезпечення та процесуальний порядок здійснення прокурорської діяльності відіграють важливу роль у дотриманні конституційних положень щодо захисту прав особи в кримінальному судочинстві. З прийняттям КПК України [105] на прокурора, крім наглядової функції дотримання норм Закону, покладено функцію процесуального керівництва за досудовим розслідуванням, у т.ч. проведення НСРД, – приймати рішення про їх проведення та припинення, здійснення певної керівної функції.

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством, підставами для проведення НСРД є: матеріали кримінального провадження, що підтверджують неможливість отримання відомостей в інший спосіб і вказують на можливі результати отримання доказів протиправної діяльності (відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб); наявність дозволу (рішення) на проведення НСРД (ухвала слідчого судді або постанова прокурора, слідчого (детектива), залежно від виду НСРД).

Безперечно, питання про наявність достатніх підстав для проведення НСРД у кожному конкретному випадку вирішується чітко визначеним колом осіб, а саме слідчим, прокурором, слідчим суддею, які приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що потребують проведення НСРД [3, с. 98; 140, с. 6; 147]. Питання щодо проведення НСРД вирішується на основі вже отриманої гласної чи негласної інформації, письмових доручень правоохоронних органів, слідчих і посадових осіб, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, запитів міжнародних правоохоронних

органів та організацій інших держав [140, с. 31]. Проте відсутність чітко закріплених підстав проведення НСРД створює певні проблеми під час визначення судом питання допустимості використання здобутих матеріалів НСРД у кримінальному провадженні як доказів. Вирішуючи питання допустимості матеріалів НСРД, суд іноді визнає недопустимими докази, отримані під час проведення цих дій, оскільки в матеріалах провадження недостатньо обґрунтовано підстави їх проведення.

У практичній діяльності трапляються проблемні ситуації, за яких НСРД проводилися щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Причому в процесі досудового розслідування або під час розгляду провадження в суді здійснюють зміну кваліфікації злочину шляхом зміни обвинувачення з тяжкого на невеликої або середньої тяжкості злочин. Відповідно, сторона захисту ініціює питання щодо визнання доказів за таким провадженням, оскільки НСРД, проведені в кримінальному провадженні в злочинах, які не належать до категорії тяжких чи особливо тяжких (крім передбачених ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України). Це, своєю чергою, призводить до визнання доказів судом недопустимими та зрештою до закриття кримінального провадження за відсутності доказів винуватості особи або виправдувального вироку (таку думку обстоюють 87,5 % респондентів). Наприклад, якщо під час досудового розслідування кримінального провадження, відкритого за фактом вимагання та отримання неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368 КК України) за кваліфікуючою ознакою «вимагання неправомірної вигоди», у процесі розслідування факт вимагання не підтвердився, кваліфікацію злочину змінюють на менш тяжкий.

З огляду на те, що на прокурора покладено обов'язок з перевірки підстав проведення НСРД, а також винесення клопотання про його проведення, вважаємо, що під час вивчення та оцінки тяжкості злочину процесуальний керівник зобов'язаний під час внесення відомостей до ЄРДР пересвідчитись, чи відповідає інформація, яка міститься у витягу, заяві й повідомленні про злочин.

Так, для проведення НСРД щодо окремої категорії осіб необхідна сукупність правових (наявність законодавчих норм, що регламентують

можливість проведення певної НСРД щодо таких осіб; відповідного процесуального документа, який відповідає встановленим вимогам, що надає право уповноваженому суб'єкту здійснювати певну НСРД) та фактичних (наявність достатніх відомостей у матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення її мети. Достатність таких відомостей визначається їх здатністю формувати в уповноваженого суб'єкта внутрішнє переконання про можливість досягнення цієї мети) підстав.

Положення КПК України повинні містити виключний перелік підстав проведення НСРД, а саме:

- НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;

- НСРД, передбачені ст. 260–264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270–272, 274 КПК України, проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;

- НСРД, передбачені ст. 260–264, 267–272, 274 КПК України, можуть поводитися щодо розшуку особи, яка вчинила злочин незалежно від його тяжкості та переховується від органів досудового розслідування та суду;

- НСРД «Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту» (ч. 2 ст. 264 КПК України) та «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» (ст. 268 КПК України) можуть проводитися незалежно від тяжкості злочину.

Прокурор як процесуальний керівник зобов'язаний безпосередньо перевірити підстави проведення НСРД під час погодження клопотання або їх проведення. На думку 91 % опитаних прокурорів, це сприятиме усуненню практичної проблеми, пов'язаної з визнанням доказів недопустимими.

Відповідно до ст. 482-2 КПК України, клопотання про дозвіл на застосування НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи

народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Таким чином, нівелювання оперативності здобуття необхідної інформації негласними методами спричинене складною процедурою процесуального оформлення початку проведення НСРД, а саме браком правових підстав проведення НСРД співробітником оперативного підрозділу без відповідного доручення слідчого або прокурора. Співробітник оперативного підрозділу не має права ініціювати проведення окремих НСРД перед слідчим або прокурором (ст. 40–41, 246 КПК України), а повинен лише виконувати конкретну НСРД, на яку слідчий суддя дав дозвіл на проведення, а слідчий або прокурор дали відповідне доручення на їх проведення. КПК України обмежує співробітника оперативного підрозділу в повноваженнях щодо здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звернення з клопотанням до слідчого судді чи прокурора, зокрема ініціювання проведення НСРД [105].

Важливою гарантією забезпечення дотримання прав і свобод громадян є положення, відповідно до якого прокурор, у разі виявлення порушень законності під час організації та проведення НСРД, уповноважений заборонити або припинити подальше їх проведення (ч. 3 ст. 246) [105]. Передусім, це стосується закріплення контрольно-наглядових повноважень: якщо обов'язок здійснення прокурорського нагляду за негласними обмеженнями покладено на прокурора в кримінальному провадженні, то контрольні повноваження щодо перевірки законності й обґрунтованості негласних обмежень прав громадян залишаються прерогативою керівника органу прокуратури [90, с. 21].

О. Б. Комарницька, досліджуючи повноваження прокурора щодо надання дозволу на проведення НСРД, стверджує, що прокурорський нагляд має на меті захист прав і свобод громадян, який досягається попередженням необґрунтованих обмежень у сфері кримінального судочинства [90, с. 21]. Своєю чергою, розширення повноважень прокуратури на досудовому розслідуванні злочинів є однією з найбільш вагомих гарантій законності НСРД, оскільки в прокуратури

з'являється реальна можливість перевірки правомірності дій уповноважених суб'єктів досудового розслідування на всіх етапах: організації, виконання НСРД та використання отриманих результатів [37, с. 69]. Крім того, передача інформації, одержаної внаслідок проведення НСРД, здійснюється лише через прокурора, тобто КПК України визначає прокурора як суб'єкта, який під час досудового розслідування вирішує питання, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян [90, с. 20].

Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі «Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» від 29 січня 2013 року № 223-158/0/4-13 з цього приводу надав роз'яснення, що до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженим з прокурором, або прокурора НСРД, згідно з ч. 1 ст. 250 КПК України, може бути розпочато лише у випадках, передбачених КПК України. Такі випадки прямо встановлені лише ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України, інші ж статті, що передбачають порядок проведення НСРД, такого посилення не містять. Отже, до постановлення ухвали слідчого судді можуть бути розпочаті лише такі НСРД: 1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 2) спостереження за особою, реччю або місцем (ст. 269 КПК України) [184].

Водночас у науковій літературі окреслено основні підходи щодо меж застосування положень ч. 1 ст. 250 КПК України під час здійснення кримінального провадження. Так деякі вчені-процесуалісти зазначають, що будь-які НСРД можуть проводитися до постановлення ухвали слідчого судді на підставі положень ст. 250 КПК України. Зокрема, автори науково-практичного коментаря до КПК України доходять висновку, що «норми цієї статті закону встановлюють винятки з порядку організації НСРД, які за загальним правилом проводяться з дозволу слідчого судді. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 246 КПК, за рішенням слідчого судді під час досудового розслідування злочинів проводяться такі СРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту

на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274)» [107, с. 629]. В. Д. Берназ, даючи класифікацію НСРД, виділяв серед них окрему класифікаційну групу НСРД: «тих, які проводяться у виняткових невідкладних випадках (ст. 250), передбачених КПК та пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбачена розділом НСРД може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора» [11, с. 227]. Л. І. Аркуша доходить висновку, що у виняткових випадках, передбачених ст. 250 КПК України, можливими є постановлення ухвали слідчим суддею щодо аудіо-, відеоконтролю особи, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем [108, с. 526–527, 530–531]. Д. Б. Сергєєва слушно зазначає, що «з одного боку, такий виключний порядок проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді передбачений ст. 250 КПК України, що міститься в §1 «Загальні положення про НСРД» глави 21 КПК України та, за загальною логікою, є загальним для всіх передбачених КПК України НСРД. З іншого боку, про можливість розпочати НСРД до винесення ухвали слідчим суддею йдеться лише в ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України, тобто в спеціальних нормах, що регламентують порядок проведення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу й спостереження за особою відповідно. Отже, якщо положення ст. 250 КПК України є загальними, то ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України необхідно вилучити зі змісту цих статей, якщо йдеться лише про

можливість проведення вказаних НСРД до постановлення ухвали слідчого судді, то необхідно внести відповідні уточнення до ст. 250 КПК України» [218].

Попри загальний характер ст. 250 КПК України, на практиці положення ст. 250 КПК України застосовують у нерозривній єдності з ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України, тобто йдеться про такі НСРД, як: 1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; 2) спостереження за особою проводяться до постановлення ухвали слідчого судді в невідкладних випадках, що не забезпечує досягнення мети кримінального процесуального доказування в досудовому розслідуванні.

У цьому контексті В. І. Василичук та Д. Й. Никифорчук слушно зазначають, що несвоєчасне проведення НСРД унаслідок неможливості отримання ухвали слідчого судді часто призводить до втрати фактичних даних, що можуть стати доказами в кримінальному провадженні, унеможливорює запобігання чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, може спричинити загибель людини. Європейська практика свідчить, що правову можливість проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді доцільно запровадити на всі види НСРД [20, с. 108].

Нині бракує однастайності з-поміж науковців щодо шляхів розв'язання окресленої проблеми з точки зору формулювання законодавчої техніки. На думку М. В. Багрія, необхідно «внести зміни до ст. 250 КПК України й надати можливість проводити невідкладно НСРД в інших випадках» [8, с. 88]. І. В. Рогатюк пропонує розширити вичерпний перелік НСРД, що проводяться до постановлення ухвал слідчого судді, за рахунок доповнення НСРД, які за своєю природою завжди мають невідкладний характер, зокрема обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267 КПК України), аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) [201, с. 59].

Згідно з позицією О. С. Старенького, вирішення цього питання полягає в закріпленні можливості проводити НСРД до постановлення ухвали слідчого

судді у зв'язку з безпосереднім переслідуванням особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, на що вже неодноразово звертали увагу правники [226]. Водночас вважаємо дискусійним в якості окремого випадку для застосування положень ч. 1 ст. 250 КПК України виокремлювати «забезпечення збереження доказів учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину», адже формулювання «забезпечення збереження доказів» не є характерним для позначення сутності НСРД, оскільки в ньому відображається сутність окремих заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема арешту майна, який визначають засобом збереження доказів.

Варто зважати на такий момент, як складання слідчим, прокурором клопотання про проведення НСРД, де в матеріалах провадження можуть бути відсутні відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД. У зв'язку з цим, необхідно уточнити положення п. 3 ч. 4 ст. 248 КПК України та викласти його в такій редакції: *«...3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу дію, а в разі відсутності персональних даних про особу, але за наявності достатніх підстав її підозрювати в учиненні злочину, така особа зазначається як невідома»*.

Вивчення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб у частині проведення НСРД дозволяє констатувати наявність низки праксеологічних проблем, зокрема: недотримання прокурорами вимог ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, розгляду та подання клопотань про надання дозволу на проведення НСРД (28 %), що в деяких випадках зумовлено неможливістю отримання на момент такої діяльності доказів, що свідчать про необхідність проведення НСРД (25 %); відсутність законних можливостей проведення НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею з метою безпосереднього переслідування особи, зазначеної в ст. 480 КПК України, який учинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, або забезпечення збереження доказів його вчинення (9 %); недостатність обґрунтування подання прокурором необхідності проведення НСРД відповідно до ст. 246 КПК України й подальшого його процесуального

порядку ознайомлення слідчим суддею (31 %); неоднозначність прокурорської практики в застосуванні положень ст. 250 КПК України (7 %).

Також нормативно-правова регламентація кожної з НСРД, установлення повноцінного прокурорського нагляду за їх здійсненням у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб є безперечним доказом унеможливлення безпідставного кримінального переслідування [40]. Так, під час проведення НСРД прокурор здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та уповноважений: доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення в установленій прокурором строк НСРД або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них; доручати проведення НСРД відповідним оперативним підрозділам; погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого про проведення НСРД до слідчого судді у випадках, передбачених КПК України чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; заборонити проведення або припинення подальшого проведення НСРД; продовжити строк проведення НСРД до 18 місяців [105; 138, с. 37]. Також прокурор перевіряє підстави, мету проведення НСРД, вирішує питання щодо використання здобутих результатів у кримінальному провадженні, забезпечує збереження отриманих під час проведення НСРД речей і документів.

Здійснюючи перевірку законності й обґрунтованості дій слідчого під час звернення з клопотанням щодо проведення НСРД, погодження клопотання слідчого, прокурор направляє його до відповідного суду або відмовляє в наданні згоди на проведення НСРД. Причому процесуальний керівник має право надати вказівки слідчому (детективу) щодо збирання додаткових доказів для обґрунтування такого клопотання, що має на меті захист прав і свобод громадян, який досягається попередженням необґрунтованих обмежень у сфері кримінального судочинства. Наділяючи прокурора таким правом, законодавець свідомо передбачив участь прокурора в проведенні НСРД, адже на прокурора покладено обов'язок дотримання законності здійснення досудового

розслідування, зокрема здобуття доказів у справі процесуальними засобами негласного характеру.

На прокурора як процесуального керівника покладено обов'язок щодо процесуального контролю під час ініціювання проведення НСРД, які здійснюються за ухвалою слідчого судді, тобто застосування яких передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод особи, зокрема втручання в приватне спілкування. Водночас одним з головних важелів забезпечення законності під час прийняття рішення щодо проведення НСРД, які пов'язані з втручанням у приватне спілкування, є право процесуального керівника погоджувати клопотання слідчого (детектива) на проведення НСРД. Причому прокурор перевіряє наявність підстав для проведення НСРД, викладених у клопотанні, обставин, які свідчать про неможливість отримання відомостей стосовно протиправної діяльності в інший спосіб.

У практичній діяльності прокурору та слідчому доводиться приймати рішення, чи можливо зібрати докази завдяки гласним СРД та чи слід проводити НСРД, а отже, питання про їх ініціювання є суб'єктивним для прокурора та слідчого, що не завжди сприяє захисту прав і свобод учасників кримінального провадження [116, с. 568]. Виносячи клопотання щодо проведення НСРД або погоджуючи таке клопотання, прокурор зобов'язаний виходити з аналізу матеріалів кримінального провадження, які підтверджують необхідність проведення НСРД, з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, виявлення слідів учинення злочину, отримання відомостей про протиправну діяльність. Причому процесуальний керівник враховує ступінь необхідності тимчасового обмеження конституційних прав особи, а також те, чи сприятиме результативність проведення НСРД інтересам кримінального провадження.

Невирішеним донині залишається питання допустимості доказів, одержаних під час проведення НСРД. Так, лише на підставі рішення прокурора – процесуального керівника після завершення проведення НСРД з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності

використання їх матеріалів як доказів, у разі, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України, грифи секретності матеріальних носіїв інформації щодо їх проведення підлягають розсекреченню. Таке рішення оформлюється постановою прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що погоджує керівник прокуратури.

Після цього прокурор направляє клопотання про скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД та відповідних документів керівнику органу, у якому здійснювалося їх засекречування, що створює з цією метою експертну комісію з питань таємниць, якій доручається підготовка рішень про скасування грифів секретності [180]. Згідно з п. 5.13 Інструкції, експертна комісія створюється в складі не менше трьох осіб, зокрема фахівців, які мають відповідний рівень знань і досвід роботи у сфері охорони державної таємниці (залежно від органу: слідчий суддя, слідчий, прокурор у конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, керівник слідчого чи оперативного підрозділу), працівники режимно-секретних підрозділів, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми.

У цьому контексті ми поділяємо думку М. А. Погорецького, який стверджує, що визначений Інструкцією порядок передачі прокурору з метою використання в кримінальному провадженні результатів НСРД значно розширює коло суб'єктів, які можуть бути обізнаними щодо організаційно-тактичних особливостей здійснення НСРД, що негативно впливає як на стан захисту державної таємниці в цій сфері, так і на стан захисту слідчої таємниці в кримінальному процесі, що потребує розроблення додаткових гарантій їх захисту [156, с. 275; 157; 216; 225].

Відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України, прокурору надано право забороняти проведення або припиняти подальше проведення НСРД. Це питання більш детально розкрито в Інструкції [180], якою передбачено, що

прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої НСРД, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст. ст. 110, 246, 249 КПК України) або зобов'язаний припинити подальше проведення НСРД, якщо в цьому відпала потреба, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить НСРД за дорученням слідчого, прокурора, або слідчому, який проводить зазначені дії безпосередньо (ст. 246, 249 КПК України). У такому разі рішення процесуального керівника повинно ґрунтуватися на таких обставинах, як наявність порушень у процесуальному оформленні та проведенні НСРД, порушення строків проведення НСРД, наявність незаконного обмеження конституційних прав особи (втручання у приватне спілкування).

Результати аналізу практики впровадження інституту НСРД у правозастосовну діяльність органів досудового розслідування щодо їх проведення та використання результатів у кримінальному процесуальному доказуванні стосовно окремої категорії осіб відповідно до глави 37 КПК України виявили також низку інших проблемних питань правового й організаційного характеру, які потребують подальшого невідкладного вирішення.

Висновки до розділу 3

1. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора, передбачена ст. 482-2 КПК України, передбачає слідчі й інші процесуальні дії, спрямовані на обмеження лише імунітету народного депутата, а тому правова регламентація проведення СРД щодо іншої окремої категорії осіб повинна бути детально регламентована відповідними нормами КПК України з урахуванням мети й підстав їх проведення.

Проблемним практичним питанням, що виникає під час надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, зазначеного в ст. 480 КПК України, є законність його проведення на підставі ухвали слідчого судді.

Обов'язковою складовою обґрунтування клопотання прокурора є наведення в ньому відомостей про те, що в інший спосіб неможливо отримати речі, документи або відомості, які можуть у них міститися. Водночас слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, якщо слідчий, прокурор не доведе, що за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів. Таке формулювання не відповідає п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК України, який імперативно визначає обов'язок прокурора довести неможливість (а не доцільність й ефективність) отримати необхідні відомості в інший спосіб, ніж проведення обшуку.

Водночас у главі 20 КПК України окремо не передбачено норму, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення обшуку особи в кримінальному провадженні, у зв'язку з чим доведено, що обшук особи може бути проведений, серед іншого, прокурором без ухвали слідчого судді: під час затримання особи; під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, якщо є достатні підстави вважати, що особа, яка знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, у якій проводиться обшук, приховує при собі документи або речі, що можуть мати значення для кримінального провадження; під час виконання ухвали слідчого судді або суду про здійснення приводу за наявності достатніх підстав вважати, що така особа має при собі зброю, предмети, які вилученні законом з обігу, або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих; під час виконання ухвали слідчого судді або суду про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; під час виконання ухвали слідчого судді про застосування тимчасового або екстрадиційного арешту.

2. На прокурора як процесуального керівника покладено обов'язок здійснення процесуального контролю під час ініціювання проведення НСРД, які здійснюються за ухвалою слідчого судді. Водночас одним з головних важелів забезпечення законності під час прийняття такого рішення є право процесуального керівника погоджувати клопотання слідчого (детектива) на проведення НСРД. Причому прокурор перевіряє наявність підстав для

проведення НСРД, викладених у клопотанні, обставин, які свідчать про неможливість отримання відомостей протиправної діяльності в інший спосіб.

3. Вивчення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб у частині проведення НСРД дозволяє стверджувати про наявність низки праксеологічних проблем, зокрема: недотримання прокурорами вимог ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, розгляду та подання клопотань про надання дозволу на проведення НСРД (28 %), що в деяких випадках зумовлено неможливістю отримання на момент такої діяльності доказів, які свідчать про необхідність проведення НСРД (25 %); відсутність законних можливостей проведення НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею з метою безпосереднього переслідування особи, зазначеної в ст. 480 КПК України, який учинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, або забезпечення збереження доказів його вчинення (9 %); недостатність обґрунтування подання прокурором необхідності проведення НСРД відповідно до ст. 246 КПК України та подальшого його процесуального порядку ознайомлення слідчим суддею (31 %); неоднозначність прокурорської практики в застосуванні положень ст. 250 КПК України (7 %).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні реалізовано важливе наукове завдання, що має значення для науки кримінального процесу та правозастосування, а саме: розроблено й обґрунтовано положення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб, отримано нові теоретичні та праксеологічні результати, до найголовніших з яких належать такі:

1. Загальний огляд стану наукової розробленості проблем кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб засвідчив недостатньо широкий спектр проведених наукових досліджень із цієї тематики, більшість з яких здійснено в контексті законодавства, яке вже втратило чинність, а тому обрана тематика становить науковий інтерес за особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану.

На підставі аналізу наукових досліджень вітчизняних науковців і практиків встановлено, що в умовах сьогодення потребують вивчення теоретико-концептуальні засади кримінально-процесуальної діяльності прокуратури України 2014–2023 років; нормативно-правові засади діяльності прокуратури України в кримінальних провадженнях щодо осіб, які користуються недоторканістю; процесуальний порядок участі прокурора на стадії досудового розслідування (початок досудового розслідування; особливості повідомлення про підозру; застосування заходів забезпечення кримінального провадження) й особливості збирання доказів (правова регламентація проведення СРД).

Методологія проведення досліджень окреслених проблем охоплює систему загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання (діалектичного, історико-юридичного, системного, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного й статистичного), що у взаємозв'язку та взаємозалежності забезпечує всебічність, повноту й об'єктивність

розслідування кримінальних правопорушень, вчинених окремою категорією осіб відповідно до ст. 480 КПК України, об'єктивність одержаних висновків, а також обґрунтованість удосконалення положень чинного кримінального процесуального законодавства України.

2. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб – це специфічний вид процесуальної діяльності прокурора, спрямований на реалізацію повноважень в обов'язі, передбаченому законом і необхідному для визначення перебігу досудового розслідування, організацію швидкого, повного, всебічного та неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки й забезпечення захисту конституційних прав і свобод особи, їх відновлення в разі порушення під час проведення процесуальних дій у межах кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.

З метою вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб необхідним є впровадження процесуального спеціального статусу прокурорів-криміналістів у структурі органів прокуратури України з повноваженнями прокурора, передбаченими ст. 36 КПК України, які стосуються процесу збору та фіксації доказів на стадії досудового розслідування щодо тяжких, особливо тяжких злочинів, а також злочинів, вчинених особами, визначеними в ст. 480 КПК України. Таку пропозицію поділяють 72 % респондентів.

Також аргументовано, що до осіб, щодо яких здійснюється окреме кримінальне провадження, слід віднести й директора Державного бюро розслідувань, першого заступника та заступників, доповнивши ст. 480 КПК України пунктом 11.

3. Трансформація механізму початку досудового розслідування стала однією з новацій чинного КПК України. Інформація, одержувана правоохоронними органами на початковому етапі, є неконкретизованою та обмеженою, тому здебільшого немає підстав для початку кримінального провадження щодо осіб, визначених у ст. 480 КПК України, а суттєвим елементом здійснення процесуального керівництва на цьому етапі є оцінка прокурором ефективності здійснення слідчим досудового розслідування. Проведення щодо таких осіб може бути розпочато лише тоді, коли встановлено дані особи правопорушника, а внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення щодо них здійснюють на загальних підставах і порядку.

Водночас у випадках щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України запропоновано зміни й доповнення до ч. 7 ст. 214 КПК України щодо порядку внесення відомостей до ЄРДР, зокрема: «Якщо відомості про кримінальне правопорушення щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені Генеральним прокурором (або особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), він зобов'язаний протягом 48 годин з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування і негайно поінформувати відповідно Верховний Суд, Верховну Раду України».

4. Прокурор є гарантом дотримання законності, а спеціальна процедура повідомлення окремої категорії осіб про підозру за ст. 481 КПК України спрямована на надзвичайність, винятковість, безальтернативність нормативного регулювання, а також створення механізму, за якого їх кримінальне переслідування може розпочинати виключно вищий посадовий склад органів прокуратури, що одночасно має на меті забезпечити належне дотримання прав і гарантій, наданих цим особам за законом. Формуючи систему нормативних приписів щодо процедури здійснення повідомлення про

підозру особам, визначеним у ст. 480 КПК України, необхідно враховувати положення не тільки ст. 276–279 та 481 КПК, а й законів України, які визначають правовий статус і гарантії діяльності таких осіб.

Недотримання прокурором гарантій діяльності цих осіб, передбачених КПК України та нормативно-правовими актами, що визначають їхній правовий статус, під час прийняття окремих процесуальних рішень і здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими. Для вдосконалення діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, уніфікації положень глав 22 та 37 КПК України, а також відповідних законів України, що унормовують їхній статус («Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Уповноваженого з прав людини», «Про запобігання корупції», «Про забезпечення права на справедливий суд») запропоновано низку змін і доповнень до ст. 276–278, 481 КПК України.

5. Специфіка процесуального порядку застосування ЗЗКП до окремої категорії осіб полягає в тому, що окремі з них застосовують тільки за умови надання відповідним компетентним органом на це згоди (судді, народні депутати).

На підставі аналізу проблем, пов'язаних із реалізацією функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, аргументовано внесення змін і доповнень до КПК України для вдосконалення підстав затримання уповноваженою службовою особою осіб, визначених у ст. 480 КПК України, у момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України, позаяк діяльність прокурора спрямована на встановлення обґрунтованості й законності затримання такої особи та своєчасності виконання уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання, вимоги ст. 210 КПК України. У межах прокурорського реагування запропоновано доповнення до ч. 3 ст. 214 КПК України: «У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведено огляд місця події

(відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) та затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення».

Прокурор, подаючи клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу, виконує обов'язок щодо надання копій клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність затримання, встановлений ч. 2 ст. 184 КПК України, одразу ж після проведення такого затримання. Клопотання про застосування запобіжного заходу, погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), має знаходитися в слідчого судді до моменту виконання ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст. 480 КПК України), або до закінчення строку дії цієї ухвали.

б. Аналіз кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування надав можливість виявити недосконалість і суперечливість окремих норм з питань регламентації проведення СРД щодо окремої категорії осіб, що зумовлено складністю їхніх юридичних підстав, зокрема:

а) окремим аспектам проведення процесуальних дій присвячено лише ст. 482-2 КПК України, що закріплює деякі особливості проведення СРД щодо народного депутата України. Водночас специфіку їх проведення щодо інших категорій осіб КПК України не передбачає, хоча окремі питання врегульовано на рівні законів, що регламентують правовий статус таких суб'єктів (закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») з використанням застарілої термінології;

б) обов'язкове й належне процесуальне оформлення дозволу слідчого судді, який попередньо погоджено з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), на проведення окремих СРД (обшук та огляд житла чи іншого володіння; слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, якщо особа не надала

добровільної згоди на проведення такого експерименту; примусове відібрання біологічних зразків; примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи). У контексті цього положення запропоновано доповнення до ст. 234, 237 КПК України;

в) поза контролем з боку Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) залишається проведення СРД, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав і свобод особи, однак юридичною підставою їх проведення не є ухвала слідчого судді (освідування). Запропоновано вирішення такого питання шляхом доповнення ст. 241 КПК України.

7. Аналіз положень КПК України, відомих правових актів, які регламентують організацію та порядок проведення НСРД у кримінальному провадженні, практики їх застосування, а також практичної діяльності прокурорів дав змогу встановити, що однією з причин низького рівня використання результатів НСРД у вітчизняному кримінальному процесуальному доказуванні щодо окремої категорії осіб (5–10 %) є порушення, яких припускаються під час підготовки клопотань про їх проведення та які стають законною та обґрунтованою підставою для відмови слідчими суддями в наданні дозволу на їх застосування. У цьому контексті увагу акцентовано на положеннях ст. 482-2 КПК України, які застосовують виключено в тих випадках, коли стороні обвинувачення достовірно відомо, що суб'єктом вчинення злочину є народний депутат України. Однак у разі, коли під час проведення НСРД фіксують відомості про не встановлених на момент їх проведення осіб, щодо яких, як з'ясовують під час подальшого розслідування, має здійснюватися особливий порядок кримінального провадження, передбачений главою 37 КПК України, і слідчому або іншій особі, яка проводить ці дії за дорученням слідчого, достеменно не відомо, що зафіксовані під час НСРД суб'єкти підпадають під окрему категорію осіб, визначених у ст. 480 КПК України, погодження клопотання про проведення таких процесуальних дій іншим прокурором, а не тим, який передбачений в ч. 2 ст. 482-2 КПК України, не повинно автоматично призводити до визнання

результатів таких НСРД недопустимими як докази, оскільки в такому разі питання їх допустимості слід вирішувати на підставі загального порядку, передбаченого КПК України. Для розв'язання цієї проблеми запропоновано уточнити положення п. 3 ч. 4 ст. 248 КПК України та викласти його в такій редакції: «3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу дію, а в разі відсутності персональних даних про особу, але за наявності достатніх підстав її підозрювати у вчиненні злочину, така особа зазначається як невідома».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2015. 22 с.
2. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2015. 230 с.
3. Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141–144.
4. Бабій І. І. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ : КНУВС, 2009. 221 с.
5. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71–73.
6. Баганець О. В. Концепція удосконалення діяльності правоохоронних органів України / передм. М. А. Погорецький. Київ : Алерта, 2019. 258 с.
7. Баганець О. Недоступна прокуратура: деякі міркування щодо оприлюдненого проекту Закону «Про прокуратуру», розробленого Адміністрацією Президента України. *Юридичний вісник України*. 2013. № 42. С. 6–7.

8. Багрій М. В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 3. С. 87–92.

9. Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: монографія. Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2011. 533 с.

10. Бегма А. П. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2011. 23 с.

11. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 227.

12. Білічак О. А. Щодо поняття «негласні слідчі (розшукові) дії». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 69.

13. Білокінь Р. М. Прокурорський нагляд за діяльністю правоохоронних органів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2012. 16 с.

14. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2009. 20 с.

15. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Акад. адвокатури України, 2011. 20 с.

16. Бортновська З. Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 10. С. 104–107.

17. Вакулік О. А. Реформування кримінального процесуального законодавства в частині регламентації початку досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4 (89). С. 160–167.

18. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

19. Варцаба В. М. Особливості планування розслідування злочинів, учинених організованою злочинною групою. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 2. С. 197–201.

20. Василичук В. І., Никифорчук Д. Й. Удосконалення нормативно-правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 107–111.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

22. Вигівська Л. В. Прокурорський нагляд за дотриманням законів при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2016. 227 с.

23. Виступ Генерального прокурора України на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перша річниця Кримінального процесуального кодексу України: здобутки і перспективи» 29 листопада 2013 року. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12 (150). С. 5–13.

24. Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: *монографія*. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2013. 430 с.

25. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.

26. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: НЮА України ім. Я. Мудрого, 2002. 192 с.

27. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 14 с.

28. Гагач В. А. Дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства: Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–12 груд. 2015 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. С. 75–78.*

29. Галаган В. І., Галаган О. І. Реалії і проблеми нового КПК. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 17.

30. Галаган В. І., Моргун Н. С. Дотримання засади недоторканності права власності щодо об'єктів, тимчасово вилучених під час обшуку або огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 162–166.

31. Галась І. А. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 193 с.

32. Ганенко І. С. Імунітети у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Кривий Ріг, 2020. 199 с.

33. Гладун О. З., Зелінський О. В. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2 (54). С. 58–72.

34. Глинська Н., Лобойко Л., Шило О. Належні суб'єкти повідомлення про підозру судді. *Юридичний вісник України*. 2017. № 43/44. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%96-%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BB%>

D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%96-2/.

35. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юрид. літ. 2015. 453 с.

36. Гловюк І. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12. С. 79–88.

37. Глушков В. О., Білічак О. А. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 65–75.

38. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні : монографія. Харків: Право, 2019. 152 с.

39. Головань проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 05 лип. 2012 р. № 41716/06. URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/25/golovan-protyv-ukrayny/>.

40. Городовенко В. Слідчий суддя, як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Асоціації слідчих суддів України*. 2016. № 1. С. 32–33.

41. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 16.

42. Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування. Науково-практичне дискусійне обговорення ключових питань правозастосування. НААУ. 20 с. https://unba.org.ua/assets/uploads/26569b0fb3685970dcb3_file.pdf

43. Грабченко А. І., Гаращенко Я. М., Федорович В. О. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: НТУ «ХП», 2009. 142 с. С. 14–15.

44. Грибовський О. В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2015. № 1. С. 179–184.

45. Гринюк В. О. Здійснення прокурором процесуального керівництва на початковому етапі осудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 15–24.

46. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 36–37

47. Гусаров В. М. Проблеми організації роботи міської (районної) прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків: Національна юридична академія України, 1995. 19 с.

48. Джуська А. Конституційне право особи на правову допомогу: методологія дослідження. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 38–43.

49. Дивак М. М. Поняття та системи принципів управління персоналом. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків : ХНУВС, 2012. С. 28–31.

50. Доросінська Г. М. Порухення та розслідування кримінальної справи щодо депутата місцевої ради: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2009. 179 с.

51. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 237 с.

52. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

53. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
54. Єпринцев П. С. Прокуратура України в державному механізмі запобігання організованим злочинності. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/100.pdf
55. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 20–25.
56. Заєць А. П. Світоглядні основи праворозуміння. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 3–12.
57. Зеленецький В. С. Звід монографічних робіт нової наукової спрямованості. Київ: Істина, 2012. Ч. 3. Третій науковий напрямок «Загальна теорія боротьби зі злочинністю». 776 с.
58. Зеленецький В. С. Прокурорський нагляд за виконанням органами дізнання та досудового слідства законів під час приймання, реєстрації, перевірки та дозволу заяв і повідомлень про злочини: монографія. Харків: Сх.-регіон. центр гуманіт.-утвор. ініціатив, 2004. 175 с.
59. Зубрицький М. І. Поняття та сутність прокурорського нагляду за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти життя особи. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (1). С. 98–102.
60. Івасюк І. Г. Інститут «Повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 70–77.
61. Ігнатюк О. В. Сутність та значення використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій в процесі доказування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2016. № 4 (84). С. 204–213

62. Іскандеров Е. Ф. Кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: проблеми реалізації: монографія. Київ : ДП «ІНФОТЕХ», 2021. 465 с.

63. Іскандеров Е. Ф. Кримінальні процесуальні гарантії сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час здійснення повідомлення про підозру у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 1–2. С. 174–187.

64. Іскандеров Е. Ф. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: окремі проблемні питання реалізації кримінальних процесуальних гарантій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 35–40.

65. Каланча І. Методологія дослідження електронної складової кримінальної процесуальної діяльності. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2018/kalancha.pdf>

66. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1(5). С. 238–242.

67. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74–81. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2017_12/.

68. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району: мет. посіб. з організації роботи в міських, районних прокуратурах. Харків : Право, 2008. 352 с.

69. Каркач П. М., Кривобок В. В., Бабкова В. С. та ін. Організація та діяльність органів прокуратури України: навч. посіб. / за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.

70. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2018. 36 с.

71. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
72. Кельман М. С. Розуміння методології правознавства в юридичній літературі. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 2. С. 3–12.
73. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
74. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
75. Кирій Л. М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 15 с.
76. Ключуряк С. С. Освідування в системі слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 199 с.
77. Когутич І. І., Нор В. Т., Павлишин А. А., Луцик В. В. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / за ред. В. Т. Нора. Київ : Ін Юре, 2011. 592 с.
78. Козаченко А. О. Відсторонення від посади у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 115–118.
79. Козаченко А. О. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора під час початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.24>.
80. Козаченко А. О. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 45–47.

81. Козаченко А. О. Наукове забезпечення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 3. С. 110–116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.3.18>

82. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 244–251. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.35>.

83. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки України (Київ, 14–15 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 49–50.

84. Козаченко А. О. Особливості правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ, 2023. С. 392–394.

85. Козаченко А. О. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 254–260. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.43>.

86. Козловський А. А. Гносеологія та методологія права: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2000. Вип. 75. С. 3–9.

87. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32–43.

88. Козюбра М. І. Методологія права: концептуальні підходи. *Проблеми методології сучасного правознавства*: матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (Київ, 15 трав. 1996 р.). Київ, 1996. С. 23–25.

89. Колесник Г. Р. Прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні за КПК України 2012 року: функціональна характеристика, повноваження, форми реалізації. *Форум права*. 2016. № 5. С. 68–72.

90. Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 17–26.

91. Комарницька О. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 2 (23). С. 38–43.

92. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

93. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254-%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

94. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2004. 20 с.

95. Костицький М. В. Методологія пізнання української історико-правової дійсності. *Вісник Львівського інституту МВС*. Серія юридична. 1993. Вип. 30. С. 28–36.

96. Косюта М. Актуальні проблеми реалізації повноважень прокурора в кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12 (150). С. 40–44.

97. Котець Є. А. Розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 17 с.

98. Котюк І. І. Проблемні аспекти визначення доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Харків : Видавець Строков Д. В., 2013. С. 44-45.

99. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 «Філософія права». Київ, 2003. 18 с.

100. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

101. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2005. 480 с.

102. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

103. Кримінальний процес: підручник / За заг ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

104. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

105. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 08.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

106. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1223 с.

107. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ;

за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2013. 768 с.

108. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

109. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за ред. Ю. П. Аленіна. Харків: Одиссей, 2009. 916 с.

110. Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні: дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Київ, 2020. 223 с.

111. Кузнецов В. І. Напрямки філософії права та їх ознаки. *Часопис Київського університету права*. 2002. № 1. С. 15–26.

112. Курбатова І. С. Прокурор у кримінальному судочинстві: теоретичні та прикладні проблеми реалізації державою конституційних прав людини і громадянина: монографія. Ірпінь: Ун-т держ. фіскальної служби України, 2020. 370 с.

113. Курбатова І. С. Щодо забезпечення прокурором прав особи під час досудового розслідування. *Соціологія права*. 2020. Випуск 1 (30). С. 5–12.

114. Курочка М. Й., Каркач П. М. Прокурорський нагляд в Україні: підручник / за ред. проф. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 424 с.

115. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційні проблеми: монографія. Харків: Право, 2020. 1304 с.

116. Левендаренко О. О., Іващенко Д. В. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. *Форум права*. 2012. № 4. С. 567–571.

117. Липківський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 165–169.

118. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62.

119. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
120. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юрид. світ, 2016. 416 с.
121. Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 40–48. URL: <https://policeyistika.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/04/loskutov.pdf>
122. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Застосування примусу в процесі освідчування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 1(13). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16lydvpo.pdf>
123. Лук'янчиков Є., Лук'янчиков Б. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 106-107.
124. Луцик В. В. Правовий статус та повноваження прокурора за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 231–238.
125. Макаров М. А. Надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 5/2. С. 73–79.
126. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/14.pdf>
127. Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права: дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Київ, 2022. 237 с.
128. Маляренко В. Т. До питання про запобіжні заходи в кримінальному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 4. С. 41–44.
129. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. Київ, 2004. 543 с.

130. Маляренко В. Т. Щодо ролі прокуратури. *Голос України*. 2010. № 235. С. 49–50.

131. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 73–85.

132. Миколенко О. М. Кримінальний процесуальний примус у положеннях нового Кримінального процесуального кодексу України. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 204–208.

133. Митрофанов І. І., Степченко С. В. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам: монографія. Кременчук. 2011. 256 с.

134. Михайленко О. Розгляд заяв та повідомлень про злочини потребує законодавчого регулювання. Пропонуємо модель законопроекту. *Закон і бізнес*. 1993. 20 верес. 74 с.

135. Мичко М. І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Донецьк, 2001. 272 с.

136. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / О. А. Банчук та ін.; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка; Центр політ.-прав. реформ. Харків: Фактор, 2013. 1058 с.

137. Науково-практичний коментар КПК Кримінально-процесуального кодексу України. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-42-підозрюваний-обвинувачений?page=1>

138. Нескоромний Д. А. Здійснення прокурорського нагляду при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 37–40.

139. Никифорчук Д. Й., Заблоцька О. Ю. Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування під час здійснення кримінального провадження щодо одержання неправомірної вигоди службовими особами, які обіймають відповідальні посади. *Наука і правоохорона*. 2014. № 2. С. 205–208.

140. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Тарасенко О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій. Київ: НАВС, 2012. 176 с.
141. Никифорчук Д. Й., Тарасенко О. С., Лизогубенко Є. В. Негласні слідчі (розшукові) дії: структурно-логічні схеми: навч. посіб. Київ: НАВС, 2015. 235 с.
142. Новосад Ю. О. Про деякі змістовні особливості методології наукових досліджень участі прокуратури України у кримінально-виконавчій діяльності. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_1/17.pdf
143. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності: монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 462 с.
144. Нор В. Т., Береський Я. О., Когутич І. І. та ін. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. Т. Нора. Львів: Тріада плюс, 2002. 280 с.
145. Організація роботи органів прокуратури України з розгляду і вирішення звернень та особистого прийому громадян: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвака. Київ, 2012. 130 с.
146. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: ДісаПлюс, 2016. 656 с.
147. Осауленко О. А., Самодін А. В., Степанова Г. М. та ін. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наоч. посіб. у схемах і таблицях. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 95 с.
148. Осмолян В. А. Прокурорський нагляд та участь прокурора у слідчих діях за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 483–488.
149. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

150. Особливості досудового розслідування щодо окремої категорії осіб: наук.-метод. рек. / О. О. Юхно, С. Є. Абламський, Т. Г. Фоміна, Р. П. Чича, В. В. Романюк, О. В. Захарченко. Харків : ХНУВС, 2017. 60 с.

151. Павленко С. (Pavlenko S.) Parliamentary Immunity as a Factor of Political Corruption: National Legislation and European Practicts, Proposals for Improving. *European Reforms Bulletin: scientific peer-reviewed journal*. № 1. Р. 49–52. (Люксембург).

152. Павленко С., Севрук В., Жеробкіна Ю., Малетов Д., Сербіна Н. (Sevruk V., Zherobkina Y., Maletov D., Pavlenko S., Serbyn N.) Judge as a public servant. *Journal of law political sciences*. 2021. Vol. (29). Issue 4. Р. 240–260.

153. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2016. 20 с.

154. Пархоменко Н. М. Джерела права : теоретико-методологічні засади: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 442 с.

155. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2016. 25 с.

156. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 271–279.

157. Погорецький М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 40–52.

158. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60–68.

159. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Засуджені без підозри. *Закон і бізнес*. 2018. № 44 (1394) 03 листоп. – 09 листоп. 2018 р. URL:

<http://zib.com.ua/ua/print/135115->

[nadmira_zavantazhenist_prokuroriv_ne_vipravdovue_porushen_z.html](#)

160. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–71.

161. Погорецький М. А., Старенький О. С. Здійснення кримінального провадження щодо народних депутатів: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 79–90.

162. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 30 верес. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20>.

163. Попович О. В. Процесуальне керівництво прокурора в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

164. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

165. Посвистак О. М. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 231 с.

166. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

167. Постанова Верховного Суду від 25 листоп. 2020 р. у справі № 627/927/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171491>

168. Постанова другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19 лют. 2019 р. у справі № 349/1487/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80115441>

169. Почтовий М. М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 11. С. 177–181.

170. Почтовий М. М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190–195.

171. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

172. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4652-VI станом на 1 верес. 2012 р. Харків: Право, 2012. 392 с.

173. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>

174. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 03 верес. 2019 р. № 27-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20/print>

175. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

176. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 04 квіт. 2013 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>

177. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

178. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України 06 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>

179. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20>

180. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 листоп. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

181. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження: наказ МВС України та Мін'юсту України від 26 берез. 2013 р. № 289/540/5. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

182. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

183. Про наслідки незаконного здійснення повідомлення про підозру.
URL: <https://advokat-dudnik.com/uk/informatsiia/novyny-sudovoi-praktyky/pro-naslidky-nezakonnoho-zdiysnennya-povidomlennya-pro-pidozru.html>

184. Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 жовт. 2013 р. № 223-158/0/4-13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

185. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

186. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 30 верес. 2021 р. № 309. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>

187. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 верес. 2019 р. № 39-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-ix>.

188. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

189. Про Регламент Верховної Ради України: Закон від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

190. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790–XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

191. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

192. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

193. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства від 29 серп. 2019 р. № 1009. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252

194. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України від 07 жовт. 2020 р. № 4196. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/-webproc4_1?pf3511=70142

195. Прядко В. О. Мета, завдання та суть прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва негласними слідчими (розшуковими) діями. *Судова апеляція*. 2015. № 1 (38). С. 42–49.

196. Рабінович П. М. Трансформація методології вітчизняного праводержавознавства: досягнення і проблеми. *Юридична Україна*. 2003. № 1. С. 18–24.

197. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.

198. Регламент Вищої ради правосуддя від 24 січ. 2017 р. № 52/0/15–17. *Верховна Рада України*. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/28

199. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 груд. 2004 р. № 19-рп/2004. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v019p710-04>

200. Рішення Ради адвокатів України № 14 від 14 лют. 2020 р. «Про повноваження адвоката на період зупинення права на заняття адвокатською

діяльністю». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-02-14-r-shennya-rau-14_5e5d2852395d4.pdf

201. Рогатюк І. В. Правові та організаційні засади проведення негласних (слідчих) розшукових дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 55–62.

202. Рогатюк І. В. Прокурор за чинним КПК: обвинувач чи наглядач? URL: [http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20037/1/document \(11\).pdf](http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20037/1/document%20(11).pdf)

203. Рогатюк І. В. Прокурорський нагляд як гарантія законності й обґрунтованості прийняття процесуальних рішень на початковому етапі досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 140–154.

204. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

205. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2018. 40 с.

206. Рудейчук В. Суть прокурорського нагляду. *Вісник прокуратури*. 2003. № 4. С. 49–52.

207. Руденко М. В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160–168.

208. Руденко М. В., Півненко В. П. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.

209. Сало О. М. Деякі аспекти історичного становлення негласних слідчих (розшукових) дій. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали І-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Кременчук,*

6-7 груд. 2013 р.). Кременчук: НАА України, КНУ ім. М. Остроградського, 2013. С. 223–226.

210. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь: УДФСУ, 2018. 19 с.

211. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 232 с.

212. Свириденко С. В., Татаров О. Ю. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: монографія. Київ, 2019. 212 с.

213. Севрук В. Г. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Право та державне управління*: збірник наукових праць. 2021. № 1. С. 125–132.

214. Севрук В. Г. Взаємодія органів Національної поліції України з іншими підрозділами правоохоронних органів під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. 2021. Вип. 91. С. 186–197.

215. Семененко І. В. Кримінально-процесуальні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності судді. URL: <http://www.lviv-forum.inf.ua/save/19-20.10.2019/частина II.pdf>

216. Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби пізнання у кримінальному процесі. *Вісник державного. обласного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 1. С. 41–49.

217. Сергєєва Д. Б. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 180–183.

218. Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 62–63.

219. Сергєєва Д. Б., Старенький О. С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 81–89.

220. Сердюк О. В. Підхід як структурний компонент методології сучасного правознавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 1. С. 55–63.

221. Середа К. О. Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2018. 20 с.

222. Синчук В. Особливості реалізації завдань та функцій органів прокуратури в умовах посилення загроз національній безпеці України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 27–31.

223. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2–ге вид. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

224. Словник української мови: в 11-ти томах / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 8: К–О. 657 с.

225. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2016. 300 с.

226. Старенький О. С., Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів : окремі проблемні питання. *Право України*. 2018. № 8. С. 85–106.

227. Столітній А. В. Практичні аспекти розмежування поняття нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову

діяльність, і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6–2. Т. 4. С. 105–109.

228. Стратонов В. М., Стратонова О. В. Деякі методологічні та практичні проблемні питання кримінального процесуального кодексу України. *Право України*. 2014. № 12. С. 163–169.

229. Супруненко Д. О. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 344 с.

230. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2020. 20 с.

231. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 224 с.

232. Танривердієв Х. М. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.

233. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

234. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186.

235. Татаров О. Ю. Прогалини в таємному, що стало відомим. *Закон і Бізнес*. 17 жовт. – 23 жовт. 2015 р. № 42 (1236). URL: http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html.

236. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / О. В. Зайчук та ін. ; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

237. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право. Київ : Атіка, 2009. 283 с.

238. Тітко І. А. Новий КПК: проблеми виявлені практикою. *Адвокатське бюро*. 2013. № 1. С. 45.

239. Толочко О. М. Процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2013. № 4 (32). С. 49–55.

240. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. 3-тє. вид, переробл. і доповн. Київ, 2012. 276 с.

241. Узагальнена практика розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січ. 2017 р. № 9–49/0/4–17. URL: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/opriljudneno_uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

242. Ухвала за кримінальним провадженням в ЄРДР 42017000000004969 від 29 квіт. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89057802>

243. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 25 серп. 2015 р., справа № 757/30485/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49203036>

244. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.

245. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

246. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 133–142.

247. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. Кн. 2. С. 3–12.

248. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 4-е вид., доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1996. 800 с.
249. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.
250. Циктіч В. М. Предмет прокурорського нагляду й судового контролю у досудовому розслідуванні. *Прокуратура України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 трав. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 301–304.
251. Цимбалістенко О. Правова природа діяльності прокурора на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник прокуратури*. 2013. № 6. С. 69–75.
252. Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1(34). С. 52–57.
253. Чепель О. Д. Кримінальна відповідальність народного депутата України: питання теорії та практики. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 267–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_2_45
254. Чернявський С. С., Князєв С. М., Грібов М. Л. Міжнародне співробітництво у сфері негласних розслідувань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 7–19. <http://elar.naia.kiev.ua/>.
255. Чернявський С. С. Теоретичні та прикладні засади контрольно-наглядової діяльності в межах досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 119 (2), С. 132–134.
256. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Донецьк : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
257. Шевчишен А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: теорія і практика: монографія. Київ : Алерта, 2019. 536 с.

258. Шило О. Г. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою збирання доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Харків : Видавець Строков Д.В., 2013. С. 357–358.

259. Шпак О. О. Організація роботи прокурора з процесуального керівництва досудовим розслідуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2016. 227 с.

260. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

261. Шульган І. І. Нові завдання прокуратури України в процесі становлення національного законодавства. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Ч. 2. С. 190–196.

262. Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія Юридичні науки. 2016. № 837. С. 516–520.

263. Шумейко Д. (Shumeiko D.) Interrogation tactics at the initial stage of an investigation into the acceptance of a proposal, promise or obtaining an undue benefit. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 2. Р. 55–59.

264. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 263 с.

265. Юнін О. С. Щодо реалізації прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00996789_0.html

266. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (гол.). Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 618 с.

267. Юридична енциклопедія: в 6 т / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (гол.). Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 670 с.

268. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Видавничий Дім «Родовід», 2013. 308 с.

269. Юрчишин В. М. Функції безпосередньої участі прокурора у розслідуванні кримінальних справ за новим КПК України: бути чи не бути? *Часопис академії адвокатури*. 2012. № 15. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/349>

270. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 443 с.

271. Юсубов В. В. Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 204 с.

272. Яковенко М. О. Актуальні питання організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. URL: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130204.html>.

273. Tarasenko O., Rozhnova V., Savytskyi D., Sybiha O., Makarov M. Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Volume 23. Issue 3. P. 1–9. (Великобританія) URL: <https://www.abacademies.org/articles/Investigative-judge-as-a-subject-to-criminal-procedure-1544-0044-23-3-497.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління
доктор юридичних наук, доцент
заслужений юрист України

10.11.2022**Максим ЦУЦКІРІДЗЕ****АКТ**

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-
процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо
окремої категорії осіб»**

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України Жерняка С.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Гірного Т.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент**

Артем ШЕВЧИШЕН

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України**

Сергій ЖЕРНЯК

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

Тарас ГІРНИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

про впровадження результатів дисертації Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081«Право» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук Бистрицького Б.Ю. (голова комісії), професора кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Хабло О.Ю., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Козаченка Артема Олександровича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін, а також були використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

Оксана ХАБЛО

кандидат юридичних наук

Сергій БОНДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки

України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ02.05.2023 р.**АКТ**

про впровадження результатів дисертації Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Корольчука В.В. (голова комісії), завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Антощука А.О., провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, доцента Павленка С.О. склала цей акт про те, що результати дисертації Козаченка Артема Олександровича на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

Результати дисертації відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Козаченко А.О. Наукове забезпечення кримінальної-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 5. Том 3. С. 178-183.

2. Козаченко А.О. Прокурор як суб'єкт кримінальної-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 178-183.

3. Козаченко А.О. Кримінальна-процесуальна діяльність прокурора під час початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 121-125.

4. Козаченко А.О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 244-251.
URL: pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_2/35.pdf

5. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 14-15 травня 2021 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2021. С. 49–50.

6. Козаченко А.О. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених*: матеріали III науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2022 р.). Київ: ГО «ФНО», 2022. С. 45–47

7. Козаченко А.О. Відсторонення від посади у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 115-118.

Зазначені публікації підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:

**кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Віктор КОРОЛЬЧУК

Члени комісії:

**кандидат юридичних наук,
доцент**

Андрій АНТОЩУК

**доктор юридичних наук,
доцент**

Сергій ПАВЛЕНКО

**Порівняльна таблиця
змін до Кримінального процесуального кодексу України,
які запропоновані у тексті дослідження**

Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>.....</p>	<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>15) прокурор-криміналіст – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», діє в межах своїх повноважень, здійснюючи криміналістичне забезпечення кримінального провадження.</p> <p>15-1) Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні, що здійснюється ним шляхом реалізації повноважень у обов'язі, передбаченому законом та необхідному для визначення ходу досудового розслідування, організації швидкого, повного, всебічного і неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки та забезпечення захисту конституційних прав і свобод учасників провадження, їх відновлення у разі порушення при проведенні процесуальних дій, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.</p>
<p>Стаття 155. Клопотання про</p>	<p>Стаття 155. Клопотання про</p>

<p>відсторонення від посади</p> <p>2. У клопотанні зазначаються:</p> <p>1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;</p> <p>4) посада, яку обіймає особа;</p>	<p>відсторонення від посади</p> <p>2. У клопотанні зазначаються:</p> <p>1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; відомості, що стосуються процесуального статусу особи, про відсторонення якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; прізвище, ім'я, по батькові та посаду слідчого, прокурора, дату й місце складання клопотання.</p> <p>1-1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;</p> <p>...</p> <p>4) виключити.</p>
<p>Відсутня</p>	<p>Стаття 155-2. Тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та продовження строку такого тимчасового відсторонення</p> <p>1. Рішення про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється у встановленому законом порядку Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання заступника Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особи, яка виконує його обов'язки), а щодо керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – на підставі клопотання Генерального</p>

прокурора (виконувача його обов'язків).

2. Клопотання про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

3. Клопотання про тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно відповідати вимогам частини другої статті 155 цього Кодексу.

4. Генеральний прокурор, його заступник або керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки) в межах компетенції має право звернутися з клопотанням про продовження строку тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

5. Клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної

	<p>відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно Генерального прокурора або керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.</p> <p>6. Клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно відповідати вимогам частини другої статті 155 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 158. Продовження строку відсторонення від посади та його скасування</p> <p>1. Прокурор, а щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника – Генеральний прокурор або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому статтею 156 цього Кодексу.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 158. Продовження строку відсторонення від посади та його скасування</p> <p>1. Прокурор має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому статтею 156 цього Кодексу.</p> <p>Щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції або його заступника з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади має право звернутися Генеральний прокурор, а якщо досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснюється Національним антикорупційним бюро України – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки).</p>

<p>Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів</p> <p>...</p> <p>2. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.</p> <p><i>Відсутня</i></p> <p><i>Відсутня</i></p> <p><i>Відсутня</i></p>	<p>...</p> <p>Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів</p> <p>...</p> <p>2. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, а у випадках передбачених цим Кодексом на підставі постанови слідчого, дізнавача або прокурора.</p> <p>Про здійснення тимчасового доступу до речей і документів слідчий, дізнавач, прокурор складають відповідний протокол з дотриманням вимог, передбачених статтями 104-105 цього Кодексу.</p> <p>За добровільною згодою потерпілого, його законного представника тимчасовий доступ до інформації, зазначеної в пункті сьомому частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови слідчого чи дізнавача погодженої з прокурором або постанови прокурора.</p> <p>У невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя особи, встановленням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, з метою отримання речей та документів, що можуть мати значення для кримінального провадження, виявленням та збереженням речових доказів, виявленням, запобіганням, припиненням та розслідуванням</p>
--	---

Відсутня

тяжкого або особливо тяжкого злочину, тимчасовий доступ до визначеної в пункті 7 частини першої статті 162 цього Кодексу інформації, яка міститься в речах і документах, може бути здійснено до постановлення ухвали слідчого судді за постановою слідчого, погодженою з прокурором, або постановою прокурора. У такому разі слідчий за погодженням з прокурором, або прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин, після здійснення такого доступу, звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 163 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для тимчасового доступу без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання, отримані внаслідок такого доступу докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

3. Тимчасовий доступ до зазначеної в пункті 7 частини першої статті 162 цього Кодексу інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді або постанови слідчого, дізнавача, прокурора у випадках, передбачених частиною другою цієї статті, може здійснюватися оперативними підрозділами за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, з використанням технічних засобів

	<p>установлених операторами телекомунікацій на своїх телекомунікаційних мережах згідно з вимогами законодавства України.</p>
<p>Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів</p> <p>...</p> <p>2. Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.</p> <p>...</p> <p>4. Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.</p> <p>...</p> <p>Відсутня</p>	<p>Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів</p> <p>...</p> <p>2. Якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність ризику про можливість приховування, зміни або знищення речей чи документів, а також у виняткових випадках, визначених у частині другій статті 159 цього Кодексу, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.</p> <p>...</p> <p>4. Слідчий суддя, суд розглядає клопотання не пізніше п'яти днів з дня його надходження до слідчого судді, суду, за участю сторони кримінального провадження, потерпілого які подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.</p> <p>...</p> <p>8. У разі неприбуття у судові засідання сторони кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, належним чином повідомленої про розгляд клопотання,</p>

	без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення клопотання без розгляду.
<p>Стаття 168. Порядок тимчасового вилучення майна</p> <p>...</p> <p>2. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.</p>	<p>Стаття 168. Порядок тимчасового вилучення майна</p> <p>2. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій</p>
<p>Стаття 214. Початок досудового розслідування</p> <p>1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування.</p> <p>....</p>	<p>Стаття 214. Початок досудового розслідування</p> <p>1. ...</p> <p>Генеральний прокурор або його заступник невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення суддею, суддею Конституційного Суду України, присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівника Національного антикорупційного бюро України або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення ними кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових</p>

<p>7. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.</p>	<p>розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування.</p> <p>7.</p> <p>Якщо відомості про кримінальне правопорушення щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені Генеральним прокурором (або особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора), він зобов'язаний протягом 48 годин з дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування й негайно поінформувати відповідно Верховний Суд України, Верховну Раду України</p>
<p>Стаття 234. Обшук</p>	<p>Стаття 234. Обшук</p>

5. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи.

5. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

5) доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 цього Кодексу, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом (за винятком випадків проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу), а також втручання в особисте і сімейне життя особи під час обшуку є пропорційним правомірній меті.

...

7. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частин другої, третьої цієї статті, повертає його особі, яка звернулась із клопотанням, про що постановляє ухвалу.

8. У разі нез'явлення у судові засідання слідчого, дізнавача, прокурора, належним чином повідомленого про розгляд клопотання, слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення клопотання без розгляду.

Стаття 237. Огляд

2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

.....

Стаття 237. Огляд

2. Огляд, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється за добровільною згодою хоча б однієї особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого чи дізнавача, погодженого прокурором, яке подається та розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Огляд місця події у житлі чи іншому володінні особи у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя особи та майна чи з безпосереднім переслідуванням особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, а також за згоди хоча б однієї особи, яка ним володіє, а так само у разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, проводиться за мотивованою постановою дізнавача, слідчого або прокурора. У випадку, якщо огляд проведено без згоди хоча б однієї особи, яка ним володіє, прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний не пізніше двадцяти чотирьох годин після проведення таких дій звернутися з клопотанням про проведення огляду до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави

	<p>для огляду житла чи іншого володіння особи у невідкладному порядку. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання про огляд або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про огляд, встановлені внаслідок такого огляду докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.</p> <p>....</p>
<p>Стаття 241. Освідування особи</p> <p>3. Перед початком освідування особи, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.</p> <p>4. ...</p>	<p>Стаття 241. Освідування особи</p> <p>3. Перед початком освідування особи пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, а в разі її відмови освідування проводиться примусово на підставі постанови прокурора.</p> <p>4. ...</p> <p>Застосування безперервного відеозапису освідування допускається лише за добровільної письмової згоди особи.</p>
<p>Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії</p> <p>4. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам досудових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:</p> <p>...</p> <p>3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію</p>	<p>Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії</p> <p>.....</p> <p>3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну</p>

	слідчу дію, а в разі відсутності персональних даних про особу, але за наявності достатніх підстав її підозрювати у вчиненні злочину, така особа зазначається як невідома.
<p>Стаття 480-1. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Вищого антикорупційного суду</p> <p>1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом.</p>	<p>Стаття 480-1. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Вищого антикорупційного суду</p> <p>1. У разі встановлення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки, вони вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин у порядку, встановленому цим Кодексом</p>
<p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень;</p>	<p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру вручається:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його першим заступником або заступником,</p>

<p>2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;</p> <p>....</p> <p>2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу.</p>	<p>керівником обласної прокуратури в межах його повноважень;</p> <p>2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, Директору Державного бюро розслідувань, його першому заступнику та заступникам, першим заступникам та заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його першим заступником або заступником, або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.</p> <p>2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам, слідчим здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді</p>	<p>Стаття 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно</p>

1. Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя

...

Президента України, судді

1. Притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу не може бути здійснено без припинення ним повноважень у порядку, передбаченому Конституцією України.

Президент України, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків :

1) якщо Верховна Рада України надала згоду на його усунення з поста в порядку імпічменту;

2) затримання Президента України під час або відразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину проти основ національної безпеки України, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Президент України має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

2. Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя

...

Стаття 482-2. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України

1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом.

Стаття 482-2. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України

1. У разі встановлення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки, вони вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин у порядку, встановленому цим Кодексом

**Результати анкетування
230 прокурорів, 145 слідчих та 90 суддів щодо кримінально-процесуальної
діяльності прокурора у кримінальних провадженнях
щодо окремої категорії осіб**

Запитання	прокурори	слідчі	судді
Загальна кількість опитаних	230	145	90
1. Чи коректне покладення на слідчого та прокурора обов'язку всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, у контексті того, що у досудовому розслідуванні вони віднесені до сторони обвинувачення?			
так	60%	66%	73%
ні	40%	34%	27%
2. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, на Вашу думку є діяльністю?			
так	54%	72%	41%
ні	46%	28%	59%
3. Чи підтримуєте Ви закріплення у КПК України поняття прокурор-криміналіст як особи, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», діє у межах своїх повноважень здійснюючи криміналістичне забезпечення кримінального провадження?			
так	70%	58%	60%
ні	30%	42%	40%
4. Чи підтримуєте Ви нову норму у КПК України «Тимчасове відсторонення від посади Генерального прокурора, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та продовження строку такого тимчасового відсторонення»?			
так	70%	60%	60%
ні	30%	40%	40%
5. Чи підтримуєте Ви позицію, що з метою забезпечення ефективного здійснення доказування стороною обвинувачення під час досудового розслідування до КПК України необхідно внести відповідні зміни й доповнення до ч. 2 ст. 246 КПК України та інших його положень, згідно з якими допускалося б проведення НСРД не лише щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, а й щодо злочинів середньої тяжкості?			

так	74%	80%	54%
ні	36%	20%	46%
6. Чи підтримуєте Ви можливість за добровільною згодою потерпілого, його законного представника тимчасовий доступ до інформації, зазначеної в п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК, здійснювати на підставі постанови слідчого чи дізнавача погодженої з прокурором або постанови прокурора?			
так	28%	34%	80%
ні	72%	66%	20%
7. Чи підтримуєте Ви тимчасовий доступ до визначеної в п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України інформації, яка міститься в речах і документах до постановлення ухвали слідчого судді за постановою слідчого, погодженою з прокурором, або постановою прокурора?			
так	90%	94%	70%
ні	10%	6%	30%
8. Чи доцільно, на Вашу думку, закріпити у ст. 214 КПК України положення відповідно до якого відомості про кримінальне правопорушення щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України до ЄРДР внесені Генеральним прокурором (або особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора), повинні бути передані протягом 48 годин за підслідністю?			
так	74%	94%	36%
ні	36%	6%	64%
9. Чи підтримуєте Ви позицію, що відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду / народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки не пізніше 24 годин у порядку, встановленому цим Кодексом?			
так	98%	96%	62%
ні	2%	4%	48%
10. Чи підтримуєте Ви пропозицію внести зміни до ст. 480 КПК України, передбачивши особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно Президента України?			

так	88%	64%	74%
ні	12%	36%	26%
11. На Ваш погляд «повідомлення про підозру» за чинним КПК України є:			
Процесуальна дія	62%	74%	58%
Процесуальне рішення	38%	26%	42%
12. У силу реалізації процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням час здійснення повідомлення про підозру у досудовому розслідуванні щодо окремої категорії осіб, підозра як процесуальне рішення повинно оформлятися:			
постановою	90%	80%	72%
письмовим повідомленням	10%	20%	28%
13. Чи вважаєте Ви за доцільне вказувати у повідомленні про підозру достатні докази, на підставі яких прокурор прийняв рішення про залучення особи як підозрюваного до кримінального провадження?			
так	44%	56%	92%
ні	56%	44%	8%
14. Недоторканність у кримінальному процесі суперечить принципу рівності перед законом і судом?			
так	84%	70%	40%
ні	16%	30%	60%

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козаченко А. О. Наукове забезпечення кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 3. С. 110–116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.3.18>
2. Козаченко А. О. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 254–260. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.43>.
3. Козаченко А. О. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора під час початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 121–125. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.24>.
4. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 244–251. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.35>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Становлення та розвиток наукових досліджень : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.. Дню науки України (Київ, 14–15 трав. 2021 р.)*. Київ, 2021. С. 49–50.
2. Козаченко А. О. Методологія проведення досліджень кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальних провадженнях щодо

окремої категорії осіб. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали III наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 24 січ. 2022 р.). Київ, 2022. С. 45–47.

3. Козаченко А. О. Особливості правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2023. С. 392–394.

4. Козаченко А. О. Відсторонення від посади у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 115–118.